

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
 OTTO PICK
 ŠÉFREDAKTOR
 ZDENĚK ZBOŘIL
 ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
 ROBERT SCHUSTER
 ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
 MILENA ŠTŘEJČKOVÁ
 SEKRETÁŘKA REDAKCE
 IRENA KREJČOVÁ
 GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
 GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
 AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
 DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
 PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
 JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK,
 RADEK KHOL, PETR KRATOCHVÍL,
 KAI-OLAF LANG, KRISTINA LARISCHOVÁ,
 PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
 OTTO PICK, MILOŠ POJAR,
 PAVEL PŠEJA, MICHAEL ROMANCOV,
 JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
 IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
 FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
 TOMÁŠ VESELÝ

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

OBSAH 4/2005 ROČNÍK XXIX

STR.

SVĚTOZOR	2
PROBLÉMY ATLANTICKÉ BEZPEČNOSTI / -zz-	3
BUDOUCNOST TRANSATLANTICKÝCH VZTAHŮ	
ZÍSKÁ ZAHRA NIČNÍ POLITIKA EVROPSKÉ UNIE BEZPEČNOSTNÍ DIMENZI? / Jan Urban	4
POLSKÁ PERCEPCE VÝZNAMU USA PRO EVROPU / Břetislav Dančák	6
ČESKÁ ZAHRA NIČNÍ POLITIKA	
BUDOUCNOST TRANSATLANTICKÝCH VZTAHŮ Z POHLEDU ČESKÉ REPUBLIKY / Jiří Schneider	8
ZEMĚMI SVĚTA	
RAKOUSKÁ VÝROČÍ / Jiří Štěpanovský	10
KOŘENY BASKICKÉHO NACIONALISMU / Barbora Horská	13
PARLAMENTNÍ VOLBY V MOLDAVSKU VYHRÁLI OPĚT KOMUNISTÉ / Lubomír Gombos	16
VZTAHY A PROBLÉMY	
RUSKO A VÝCHODOEVROPSKÉ STÁTY SNS: CO DÁL PO VÍTĚZSTVÍ JUŠČENKA? / Jaroslav Šimov	18
INDONÉSIE: USA, ČINA A ROVNOVÁHA MOCI / Daniel Novotný	20
VOLEBNÍ ROK NA JIHU AFRIKY / Václav Prašil, Petr Jelínek	22
EKONOMICKÝ OBZOR	
NOMINÁLNÍ EKONOMICKÁ KONVERGENCE V NOVÝCH ČLENSKÝCH ZEMÍCH EVROPSKÉ UNIE / Jan Hřich	26
RUSKÝ STABILIZAČNÍ FOND: ZÁCHRANA, NEBO HROZBA? / Karel Svoboda	29
VOLNÁ TRIBUNA	
EURO A DOLAR NA SPOLEČNĚ PASTVINĚ / Lubomír Petrásek	31
RECENZE	
VĚ JMĚNU BOŽÍM! NÁBOŽENSKÉ VÁLKY DNES A ZÍTRA / Veronika Bílková	33
VZTAHY ČESKÉ REPUBLIKY SE SRBSKEM A ČERNOU HOROU / Filip Tesař	34
VÝBĚR NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	35

Upozorňujeme naše čtenáře a předplatitele na Slovensku, že od ledna 2005 bude naši distribuci na Slovensku zajišťovat společnost L. K. Permanent, s.r.o. P.P. 4, 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax: +421 244 373 311, e-mail: herslova@lkpermanent.sk, www.predplatne.sk

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Ekonomická globalizace a přímé zahraniční investice ► ***Je Čína skutečně rájem investorů?*** ► ***Česká republika a přímé zahraniční investice*** ► ***Rusko: zahraniční investoři jsou vítáni, některá strategická odvětví pro ně ale zůstávají tabu*** ► ***Transatlantické vztahy po znovuzvolení George W. Bushe*** ► ***Čína a euroatlantické vztahy*** ► ***Druhý rok po gruzínské revoluci růží*** ► ***Churchillova řeč ve Fultonu její ohlas v naší společnosti***

1.- odnož teroristické sítě al-Káida se přihlásila k sebevražednému útoku z 28. února v iráckém městě Hilla, který si vyžádal 125 mrtvých.

1.- ukrajinské úřady zadržely údajné vrahy opozičního novináře Heorhije Gongadzeho, který byl zabit v roce 2000. Podle prezidenta Viktora Juščenka kryla vrahy tehdejší vládní garnitura v čele s Leonidem Kučmou.

1.- vůdce sítě al-Káida Usáma bin Ládín vyzval vůdce irácké odnože sítě abú Músu Zarkáviho, aby své útoky zaměřil na území USA.

1.- americký Nejvyšší soud zrušil trest smrti u nezletilých, kteří byli v době spáchání zločinu mladší osmnácti let.

2 - Irán odmítl povolit nový vstup inspektorů MAAE do vojenského zařízení Parčín, v němž by podle podezření USA mohly být vyvíjeny jaderné zbraně.

3.- armáda USA oznámila, že přišla o další vojáky, čímž podle agentury AP počet mrtvých příslušníků americké armády v Iráku přesáhl 1500.

3.- bylo oznámeno, že irácká odnož al-Káida začala vydávat internetovou verzi časopisu, který má sjednotit muslimy v boji proti bezvěrcům.

3.- Program OSN pro boj proti viru HIV a nemoci AIDS ve své zprávě uvedl, že virem HIV bylo nakaženo už přes 25 milionů Afričanů a do dvaceti let AIDS v Africe usmrtí na 80 milionů lidí. Denně na tuto nemoc zemře na černém kontinentě 6500 lidí a je zde již 11 milionů sirotků v důsledku AIDS.

4. - iráčtí únosci propustili na svobodu italskou novinářku Giulianu Sgrenovou. Krátce nato ale utrpěla zranění, když američtí vojáci střelili na vůz, který ji převážel na letiště. Při palbě zahynul jeden z italských agentů Nicola Calipari a další byl zraněn. V Itálii se konaly četné protiamerické demonstrace.

6. - parlamentní volby v Moldavsku skončily vítězstvím vládnoucí Komunistické strany Moldavska prezidenta Vladimira Voronina.

6. - syrský prezident Bašár Asad oznámil, že syrské jednotky zahájí postup odsun z Libanonu. Nejprve se stáhnou na východ do údolí Bikáa a poté k syrsko-libanonské hranici. Odsun jednotek se má uskutečnit podle dohody z Táifu, která v roce 1989 ukončila 15 let trvající občanskou válku. Odsun byl zahájen 8. března.

7. - představitelé EU vyzvali tureckou vládu na schůzce v Ankaře k dalším reformám. Mělo by jít o změny na poli náboženských svobod a užívání jiných jazyků, než je turečtina, při potírání nelidského zacházení a mučení či při odstraňování rozdílů mezi regiony na jihovýchodě země.

8. - bylo oznámeno, že prominentní vůdce čečenských povstalců Aslan Maschadov byl zabit během „speciální operace“ ruských federálních sil v čečenské obci Tolstoj-Jurt.

9.- izraelský ministr obrany Šaul Mořaz po schůzce s předsedou palestinské samosprávy Mahmúdem Abbásem oznámil, že Izrael předá v následujících dnech města Jericho a Tulkarm na západním břehu Jordánu pod palestinskou bezpečnostní kontrolou.

10. - nejméně 47 mrtvých a stovku zraněných si vyžádal sebevražedný pumový atentát, který zasáhl účastníky pohřbu v šíitské mešitě v severoiráckém Mosulu.

10. - hlavní vítězové lednových voleb v Iráku dosáhli dohody, která by měla umožnit jmenování nové vlády. Za šíity jednali Alí Dabáh, za Kurdy Fuad Masúm.

10. - nástupcem čečenského vůdce Aslana Maschadova se stal Abdul Chálím Sajdullajev (35), bývalý předseda čečenského islámského soudu.

11. - ve Velké Británii vstoupil v platnost nový protiteroristický zákon, který umožňuje uložit podezřelým osobám po přezkoumání soudcem opatření omezující osobní svobodu od domácího vězení až po zákaz používat mobil.

12. - iránský prezident Mohammad Chátámí při návštěvě ve Venezuele prohlásil, že Irán souhlasí s tím, že dočasně nebude obohacovat uran, aby světu ukázal, že se nepokouší sestavit jaderné zbraně. Stanovisko vydal den poté, co USA změkčily své stanovisko ve sporu o jaderný program Teheránu.

14. - indonéští a němečtí vědci začnou společně v řijně v Indickém oceánu instalovat systém včasného varování před vlnami tsunami. Vyžádá si to na 60 milionů dolarů.

14. - konflikt v Dárfúru v západním Súdánu si za posledních 18 měsíců vyžádal nejméně 180 obětí.

14. - Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii obžaloval bývalého makedonského ministra vnitra Ljubeho Boškovského z válečných zločinů. Boškovski je od loňského srpna ve vyšetřovací vazbě v Chorvatsku. Jde o poslední obžalobu po více než

deseti letech vyšetřování zločinů v bývalé Jugoslávii.

15. - Severní Korea oznámila, že možná rozšíří svůj jaderný arzenál s cílem zachovat mocenskou rovnováhu ve východní Asii a předejít útoku USA na své území.

15. - ruská kontrarozvědka potvrdila, že je připravena vyplatit deset milionů dolarů za informaci vedoucí k likvidaci čečenského vůdce Samila Basajeva.

16. - EU se rozhodla odložit začátek jednání o přijetí Chorvatska, která měla toho dne začít. Záhřeb nesplnil podmínku plně spolupracovat s haagským tribunálem při stíhání a vydávání osob podezřelých z válečných zločinů. Konkrétně se to týká generála Ante Gotoviny, který se měl podílet na vraždě 150 Srbů v Krajíně a je údajně odpovědný za zmizení stovek lidí, deportace a zničení měst a vesnic.

16. - syrská zpravodajská služba ukončila evakuaci bejrútských objektů, v nichž měla 18 let velitelství.

16. - tchajwanský prezident Čen Šuej-pien vyzval Čínu, aby řešila spory s ostrovem dialogem a ne hrozbami války, jak vyplývá ze zákona přijatého 14. března.

17. - po třídeních káhirských rozhovorech 13 palestinských organizací palestinské radikální skupiny včetně Hamásu a Islámského džihádu prohlásily, že budou dodržovat klid zbraní vůči Izraeli, pokud židovský stát zastaví útočné akce na extremisty a propustí vězněné Palestince. Izrael očekává, že palestinské vedení radikální skupiny rozpustí, nicméně premiér Ariel Šaron výsledek schůzky označil za „první pozitivní krok“.

18. - Ukrajina připustila, že vyvezla 12 řízených střel s plochou drahou letu do Iránu a šest do Číny.

18. - protivládní demonstrace v jihokyrgyzském Džalalabádu přerostly ve srážky s policií, které si vyžádaly několik mrtvých. Opozice organizuje demonstrace v několika městech a protestuje tak proti výsledkům nedávných parlamentních voleb a požaduje odstoupení autoritářského prezidenta Askara Akajeva.

18. - náměstek ministra obrany USA Douglas Feith nastínil novou americkou obrannou strategii. Počítá s preventivními vojenskými údery v případě vážných hrozeb, ale uznává také význam spolupráce s jinými státy s cílem vyhnout se konfliktům.

21. - návštěvu Pekingu skončila první asijská cesta amerického minist-

ryně zahraničí Condoleezy Riceové. Navštívila Indii, Pákistán, Afghánistán, Japonsko a Jižní Koreu. Tam vybědla KLDK o opětovném zapojení do šestistranných rozhovorů.

21. - kyrgyzský prezident Askar Akajev vzkázal demonstrantům, že nechá přezkoumat výsledky parlamentních voleb.

22. - Pákistán propustil více než 500 indických vězňů. Jedná se o další vstřícné gesto mezi dvěma jadernými rivaly.

23. - francouzský prezident Jacques Chirac v Bruselu řekl, že „ve vhodné chvíli“ vstoupí do nynější francouzské debaty o ústavě EU, aby Francouzům vysvětlil, proč by měli v květnovém referendu pro ni hlasovat.

24. - kyrgyzský prezident Askar Akajev s rodinou opustil zemi. Kyrgyzský parlament jmenoval opozičního poslance lšenbaje Kadyrbekova úřadujícím prezidentem. Podle místní televize rezignoval premiér Nikolaj Tanajev. Kyrgyzský Nejvyšší soud údajně zrušil výsledky únorových a březnových voleb, v nichž získali převahu stoupenci Askara Akajeva.

24. - Mezinárodní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii zmrazil bankovní účty lidí, kteří jsou u něho obviněni z válečných zločinů.

25. - úřadujícím prezidentem Kyrgyzstánu byl jmenován Kurmanbek Bakijev. Ruský prezident Vladimir Putin označil převrat za nezákonný, ale odmítl s novým vedením spolupracovat. EU vzala na vědomí rozhodnutí Biškeku uspořádat do června nové volby.

25. - Turecko se dohodlo na rozšíření své celní unie s EU i na deset jejích nových členů.

25. - RB OSN jednomyslně schválila vyslání více než 10 000 svých mírových vojáků do Súdánu s šestiměsíčním počátečním mandátem.

27. - papež Jan Pavel II. omezil svou účast na velikonocních obřadech na nedělní požehnání. Nemohl přednést ani poselství „Urbi et orbi“.

28. - prozatímní prezident Kyrgyzstánu Kurmanbek Bakijev byl jmenován novým předsedou vlády. Parlament byl rozpuštěn.

29. - zasedání nového iráckého parlamentu nerozhodlo o žáně z klíčových funkcí v nové vládě.

30. - USA vyzvaly Bulharsko, aby zvážilo rozhodnutí stáhnout své vojáky z Iráku.

30. - Vatikán oznámil, že papež Jan Pavel II. začal být vyživován s-

1. - Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku se začal z a b ý v a t stížnostmi osmnácti mladých Romů z Ostravska na Českou republiku kvůli jejich údajné diskriminaci při vzdělávání.

2. - dolní komora rakouského parlamentu schválila česko-rakouskou dohodu o stážistech a dohodu o za-

městnávání občanů v příhraničních oblastech obou zemí. Souhlas horní komory není potřebný. Češi by tak měli v Rakousku snáze získat zaměstnání.

8. - český prezident Václav Klaus byl přijat americkým prezidentem Georgem W. Bushem v Bílém domě ke zhruba půlhodinovému jednání. Podle Klause se rozhovory zaměřily na základní problémy světové politiky, přičemž hlavními tématy byly Blízký a Střední východ, situa-

ce v Libanonu a v Evropě a poměry v ČR včetně vládní krize. Neprobírala se otázka amerických vstupních víz pro české občany.

9. - čtyřicetka českých vojenských průzkumníků dorazila do severního Afghánistánu. Prostějovští specialisté budou následujících šest měsíců v provincii Badachšán pomáhat s ochranou mezinárodních jednotek alianční mise ISAF.

15. - prezident Václav Klaus v rozhovoru pro německý deník Frankfurter

Allgemeine Zeitung zopakoval své výhrady vůči ústavě Evropské unie a obhajobu národního státu. Varoval před ratifikací ústavy a dalším prohlubováním evropské integrace. Vyvolal tak okamžitě kritické reakce v Německu i v Rakousku.

17. - Česká republika získala fragment latinského překladu Dalimilovy kroniky. Vydražila ho v pařížské aukční síni Drouot Richelieu za 300 000 eur plus výdaje aukční síně.

Problémy atlantické bezpečnosti

New York University, Knihovna Václava Havla, Polský institut, a zejména Program atlantických bezpečnostních studií v Praze (PASS – The Program of Atlantic Security Studies in Prague) uspořádaly před několika týdny mezinárodní konferenci, na které se mělo hovořit zejména o vztazích Spojených států k zemím *Nové Evropy* a o tom, jak by tyto země – společně s USA – měly čelit novým hrozbám. Jednotlivé panely pak pojednávaly o povaze transatlantických vztahů, o tom, zda vůbec existuje nějaká zvláštní role *Nové Evropy* jak v rámci Evropské unie, tak v transatlantických vztazích, a konečně, a nikoli na posledním místě, co můžeme dělat (myšleny obě strany Atlantiku) proti novým globálním hrozbám.

Ačkoli výběr panelistů byl velmi reprezentativní, jejich projevy většinou obsahovaly buď to, čemu se v Evropě říká americký postoj nebo americká zahraniční politika, jiní opakovali to, co už někde napsali nebo přednesli při jiných příležitostech. Aniž bychom chtěli hledat mezi nimi někoho, kdo byl lepší než ti druzí, stojí za to zastavit se u vystoupení Michala Žantovského, a to nejen proto, že byl velvyslancem ve Spojených státech a stále ještě působí jako nejvyšší reprezentant České republiky u Státu Izrael. A také není nutné zdůrazňovat, že pokud šlo o téma prakticky všech panelů, má tento český diplomat informace a individuální zkušenosti opravdu z první ruky.

To, proč tak mimořádně zaujal, nebylo ovšem nic jiného, než metodicky přesný postup, který posluchačům umožnil orientaci v problematice, jež je zahlcena množstvím slov a šumů, které přímo odpuzují od rozumného zkoumání celého problému a přitahují spíše svými emocemi nabitými obsahy. Žantovský, a ti kdo jej dobře znají, by možná nic podobného od něj neočekávali, začal tím, že položil pět otázek, kterými jako by kritizoval téma svého panelu – *How Can We Deal with New Global Threats?*

První jeho otázkou nemohlo být nic jiného než tázání se po tom, jak dnes rozumíme slovům *ohrožení*, *hrozba*, *výhrůžky*. A dále, zda jsou skutečně globální anové. Konečně se také ptal na stejně důležitou věc, *jak a co* dělat, zda je to možné a zda vůbec dokážeme definovat, kdo jsme ti *my*. V podtextu všech jeho tázání, ostatně jako i při dalších diskusích celé konference, byla samozřejmě dominantní otázka nejen *jak*, ale také *proč* bychom tak měli činit.

Když jsme se rozhodli zabývat se v tomto čísle Mezinárodní politiky transatlantickými vazbami i na úrovni obrany a bezpečnosti, nebylo to proto, abychom propagovali znalosti a důvtip velvyslance České republiky u Státu Izrael. A Michal Žantovský své konferenční vystoupení koncipoval, aniž věděl, že se Mezinárodní politika k něčemu podobnému chystá. Ale vzpomínáme zde na jeho příspěvek právě proto, že podle našeho názoru se ptal na ty nejdůležitější věci, o kterých chceme vědět, jak to s nimi vlastně je. Máme se bát, a vlastně čeho? Má tento strach skutečně globální rozměry, je nutným průvodním jevem globaliza-

ce a ekonomických procesů zasahujících politicky nejdlehlší části planety (Afgánistán, Čečensko, Kosovo etc.) nebo celé biosféry? Jechudokrevná obrana států Evropské unie dostatečně saturovaná existencí NATO nebo přítomností vojáků Spojených států v Evropě? Na jaké úrovni spolupracují zpravodajské služby, národní i nadnárodní, když jde o společnou válku proti teroru a terorismu? Je tato spolupráce omezena jen na teritoria, na kterých se setkávají nebo střetávají individuální a kolektivní (národní a nadnárodní) zájmy?

Dalším přínosem výše zmíněné diskuse byla skutečnost, že se jednotliví řečníci pokoušeli převést položené otázky z teoretické úrovně do každodenní praxe mezinárodní politiky. Opět Michal Žantovský mluvil o materializaci nebo fyzické představě takto položených otázek i odpovědí. Jsme tedy my, řekněme Evropská unie starých i nových států, zajedno s USA? A je možné symbolizovat Spojené státy a EU jen Washingtonem nebo Bruselům, nebo se *my* setkáváme ještě na půdě mezinárodních organizací, OSN počínaje a regionálními organizacemi konče? Jsou individuální zájmy občanů USA a Evropské unie dostatečně hájeny nebo alespoň veřejně prezentovány, a to i třeba na úkor nadnárodních korporací, které překračují politické hranice USA a EU (zde zejména směrem na východ) snadněji, než všichni ostatní?

Jeden z amerických účastníků konference zde pak položil triviální otázku o financování evropské nebo euroatlantické bezpečnosti a uváděl známé statistiky o vysokém a stále se zvyšujícím vojenském rozpočtu Spojených států, v němž se stále častěji objevují opět stále se zvyšující náklady na vnitřní bezpečnost dnes už téměř neoddelitelné od vnější bezpečnosti. Tato jakoby kupecká výtka přes moře směrem k novým i starým státům EU je ovšem stále svěží a stále stejně naléhavá. Obecná shoda, která existuje v tomto ohledu na nejvyšších vyjednávacích úrovních, se rychle ztrácí, když je celý problém *materializován* a stává se výzvou ke konkrétní účasti při řešení konfliktu například v Kosovu, Afgánistánu nebo Iráku. Pak se z onoho optimistického *my* rychle stává *my a oni*, nebo dokonce jen *on a my*.

V pozadí tohoto multifunkčního dialogu přes moře se však promítá ještě jeden také poloutajený nebo matně vyhlížející činitel. Je to stín rozpadlého Sovětského svazu (Unie rad), který po desetiletí chaotické proměny svých politických institucí začal vytvářet vertikální struktury, což vyvolává vzpomínku na z centra řízený systém, nebo dokonce na ještě rafinovanější demokratický centralismus. Ten, který ideologicky odůvodňoval politicko-ekonomický systém a měl jen dvě krajní meze – novou ekonomickou politiku a válečný komunismus. To vše, s ingrediencemi ropa a zemní plyn, nám připomíná, že transatlantický dialog, jakkoli je na evropské straně nesourodý a nesouvislý, má ještě jednoho partnera v bohatém, stejně jako zároveň paradoxně chudnoucím východě Evropy.

Česká zahraniční politika se chová vůči výčtu hrozeb, které vzrušují alespoň euroatlantickou část globu, sice profesionálně, ale nadměru opatrně. Mandát jejich tvůrců a představitelů je totiž podstatně omezen přesvědčením velké většiny voličů i nevoličů občanů České republiky, že je ohrožují především nebezpečí uvnitř země, způsoby, jakým si obstarávají peníze vysokí vládní činitelé nebo předsedové politických stran, a dokud se nezačne střítet na Staroměstském náměstí nebo na Hradčanech, budou dál konzumovat svou zdánlivě apolitickou uzavřenost a nezodpovědnost. Není asi lepšího příkladu než debata-nedebata, diskuse-nediskuse o evropské ústavní smlouvě. A proč se tedy ještě vzrušovat tím, kdo kam posílá své vojáky, jak jsou vyzbrojeni, a jak dokáží-nedokáží komunikovat s těmi, kteří je na cvičišťe nebo bitevní pole (a to se dá také obtížně rozlišit) poslali?

zboril@iir.cz

-zz-

Získá zahraniční politika

Evropské unie

bezpečnostní dimenzi?

Na podzim roku 2003 letěl z irácké Basry domů ministr obrany České republiky s doprovodem. Spolu s ním se ve stejném, třicet čtyři let starém, speciálu Armády České republiky vracel i tehdejší americký velvyslanec s vojenskými přídělenci. Velká část vojenského doprovodu českého ministra se od okamžiku vzletu letounu z Basry posilňovala větším množstvím alkoholu. Ani jeden z amerických vojáků se alkoholu ani nedotkl. Ani je to nenapadlo. Bylo pro ně naprosto nepochopitelné, že důstojník armády, který je v uniformě a ve službě, nota bene při návštěvě zóny probíhajících vojenských operací, může pít.

JAN URBAN

Je to malý, určitě nereprezentativní a pouze symbolický, ale ve stejné chvíli důležitý ornamentální detail velkého rozdílu v chápání bezpečnosti mezi Spojenými státy a Evropou. Velmi významnou součástí problému nekompatibility zahraničních politik a vojenských doktrín Spojených států a států evropských je totiž nejenom strukturální ale, bez prominutí, i kulturní odlišnost způsobů formování takové politiky a doktríny. A tento fakt ovlivňuje politiku, stejně jako média a veřejné mínění.

Americkou politickou kulturu a její rozhodovací mechanismy vytvořila zkušenost dvou světových válek, vnímaných americkou elitou ve velké míře jako záchranné operace dvakrát selhavší a řešení neschopné Evropy. V obou válkách proto Spojené státy vstupovaly do konfliktu se zpožděním a nechtě. Neměly podíl ani zájem na jejich vypuknutí, a v obou případech musely překonat vnitřní pocit, že „nejde o naši válku“. Přesto byla právě jejich účast – a z amerického pohledu i americké náklady a oběti – rozhodujícím faktorem vítězství.

Mimořádně úspěšná poválečná rekonstrukce Evropy s pomocí Marshallova plánu potom byla prosazena fakticky ekonomickým diktátem Spojených států, který oslabené evropské státy přes veškerou nechuť k narušení své domnělé poválečné suverenity prostě musely přijmout. Po druhé světové válce v americkém strategickém přemýšlení přibyla ještě zcela unikátní rovina existenciální zodpovědnosti rozhodování o případné jaderné konfrontaci mezi supervelmocemi a prakticky celosvětová nepřetržitá angažovanost v „zadržování komunismu“.

Pro Ameriku už tedy po několik desetiletí politika bez bezpečnostní dimenze prostě neexistuje – není a nikdy nemůže být „politikou“. Bezpečnostní dimenze politiky není, v americkém pojetí, něco, co se dá vypnout podle momentální vnitropolitické potřeby,

a používat jen občas. Navíc toto chápání nevyhnutelné nutnosti udržovat, evičit a používat vojenské síly, obnovovat jejich technologický a zbraňový náskok před jakýmkoliv možným protivníkem i za cenu vysokých nákladů státu, je ve Spojených státech tradiční součástí veřejné diskuse a chápání politiky i mezi většinovým elektorátem.

I kdybychom pomínuli nezanedbatelný vliv historicky vytvářené „hraničářské tradice“ – za posledních nejméně sedmdesát let neexistuje desetiletí, ve kterém by Spojené státy nenasazovaly svoje vojenské síly v ozbrojeném konfliktu. Po celou dobu studené války navíc Spojené státy udržovaly na stovkách vojenských základů v zahraničí statisíce vojáků i desetitisíce kusů techniky a zařízení. Přítomnost možnosti nasazení armády v zahraničních ozbrojených konfrontacích se stala neoddelitelnou součástí americké politiky.

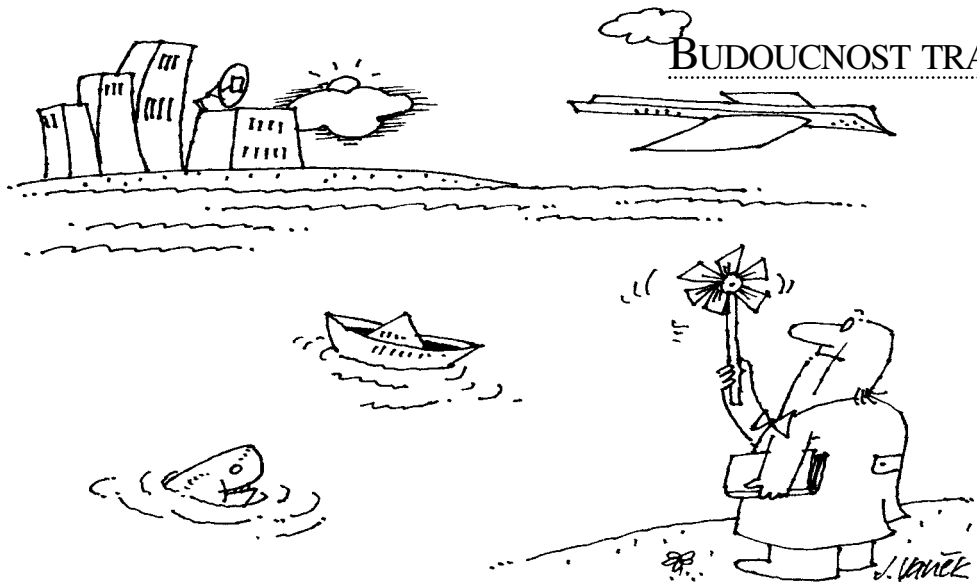
Evropa, naopak, jako neustále obnovovaný ad hoc součet národních států, žádnou podobnou zkušenost neměla, nemá a nemůže mít. Obě světové války jsou na naší straně Atlantiku dodnes vnímány jako často se neprotínající součet národních, či ještě lépe státoetnických osudů s velmi málo zdůrazňovaným přiznáním selhání bezpečnostních aspektů a myšlení tehdejších politických elit. Stejně tak nečastým je přiznání, že bez Spojených států by obě světové války, a především válka studená, dopadly úplně jinak, ponechávající hrdým evropským mocnostem pouze někým jiným přepsanou historii. Fakt, že kulturně a historicky tak odlišné a „nerozvinuté“ Spojené státy byly ve dvacátém století jedinou pojistkou a garantem kontinuity evropských demokratických dějin, se ještě nestal součástí evropské demokratické politické tradice. Poválečné formování národních politik se odehrávalo zcela v rámci studené války a konfrontace dvou bloků, v níž nebylo místo mimo rámec spo-

lečného postupu, definovaného pouze silou a vahou přítomnosti Spojených států v Evropě. Nadhodnocené zastoupení evropských „vítězných mocností“ v mezinárodních diplomatických organizacích, jako je Organizace spojených národů, je dnes už jenom dávno přežitým důsledkem balancování studené války. Jaderné arzenály a doktríny Velké Británie a Francie nikdy nebyly míněny pro samostatné nasazení, ale vždy a výhradně v součinnosti se Spojenými státy. Jejich existence nikdy nebyla doprovázena výlučnou globální politickou zodpovědností za rozhodnutí o jejich případném použití. Jejich domnělý odstrašovací potenciál vůči Sovětskému svazu byl neoddelitelně svázan s rozhodováním Spojených států – a tudíž nepoužitelný. Kromě pseudovelmocenského politického efektu sloužily jen jako důkaz vědecké vyspělosti a domnělé politické nezávislosti vůči domácímu voličstvu. Evropské země navíc, se od druhé světové války většinou odmítaly angažovat v ozbrojených konfliktech. Válka v Koreji v padesátých letech, britská válka o Falklandské ostrovy, či řecko-turecké napětí ohledně Kypru jsou spíše výjimkami z celkové tendence vyhýbat se vojenské konfrontaci.

Žádná evropská země nemá zkušenost s dlouhodobým udržováním vojenských kontingentů a základů v zahraničí. Za první podobné dlouhodobé nasazení, a to ještě přímo na evropském kontinentu, je třeba považovat evropskou angažovanost na Balkáně, která začala až v devadesátých letech minulého století. Šlo přitom o mimořádně jednoduché logistické zajištění nevelkých jednotek s víceméně pouze policejní funkcí na malou vzdálenost a bez nasazení větší palběné síly.

Konec obou světových válek, stejně jako konec války studené, opakovaně přerůstaly v období „mírových dividend“, překotného politického pacifismu a snižování vojenských rozpočtů, podbízejícího se v celé Evropě jednotné nechuti voliče k armádám, vojenským výdajům a angažovanosti vůbec, o to silněji pak, pokud to znamená spolupráci s Američany. Tento krutě ironický protiklad mezi vděčností za trojí záchranu v průběhu dvacátého století a odmítáním americké vojenské moci jako příliš dominantní „jediné supervelmoci“ počátku třetího milénia, je dnes základním kamenem evropského bezpečnostního schizmatu.

Zatímco téměř každý americký prezident stojí o to, aby byl znám a podporován jako prezident „válečný“, evropský politik, a to i v zemích s donedávna tak vysokou prestiží armády, jako měly Británie, Francie, či Polsko, by nejraději o armádě a vojenských otázkách či nákladech vůbec neslyšel. Politika v Evropě jednoduše nemá, a díky odmítání elit riskovat dnes už určitě nepopulární otevřenou diskusi s voliči o nutnosti financování vojenských kapacit, ani nemůže mít bezpečnostní dimenzi. To neznamená, že každý z větších evropských států jednotlivě není ochoten k použití síly, pokud jde o jasně definované, ať v konkrétních případech jakkoli pofidérní, národní zájmy. Překvapivě

časté zásahy francouzských jednotek ve frankofonní části Afriky, nebo už zmíněná, a podstatně významnější válka o Falklandy, jsou toho dobrým příkladem. Pokud by politická entita Evropské unie měla do budoucnosti zůstat pouze sumou národních států, lze s určitostí tvrdit, že její zahraniční politika nikdy nezíská bezpečnostní dimenzi uvážování, srovnatelnou a kompatibilní se Spojenými státy.

Z vývoje posledního desetiletí se navíc dá odhadnout, že zrychlování technologického zaostávání ve vojenství, a tím i zvyšování závislosti evropského politického rozhodování v globálních otázkách na vojenské kapacitě a rozhodování Spojených států, se budou jenom dále prohlubovat. Z tohoto pohledu lze politický konflikt z roku 2002–3 o invazi do Iráku mezi evropskými mocnostmi Francií a Německem na jedné straně a Spojenými státy na straně druhé označit za první příznání krachu doktrín, které v evropské politice převládly po konci studené války a mimořádně rychlém dohodnutém snížení úrovně konvenční výzbroje a počtů ozbrojených sil v rámci KBSE.

Nebezpečí sovětského útoku bylo v době studené války dostatečnou motivací ke snaze západoevropských zemí, a především těch větších, kopírovat v rámci Severoatlantické aliance americký model, včetně vysoké úrovně vojenských rozpočtů a vysokých početních stavů neustále modernizovaných armád. Po téměř patnácti letech od konce studené války lze říci, že evropská „mírová dividenda“ má za následek konzervaci konceptu malých národních armád, dnes však – díky technologickému zaostání a nemožnosti sdružování prostředků vojenských rozpočtů malých či středně velkých zemí – oslabených až k nepoužití. Francie a Německo by ani při nejlepší vůli v době invaze do Iráku neměly dostatečný počet jednotek, které by byly schopny vyslat a udržovat v bojeschopném stavu mimo území Evropy a po delší dobu. Země s tradicí evropských velmocí si mohly v té době dovolit vyslat vlastně jen symbolické jednotky. I to mohl být jeden z důležitých, byť nikdy nepřiznaných důvodů politického odporu k celé operaci.

Ani neaktivnější a nejvěrnější americký spojenec v Evropě, Velká Británie, která má v porovnání se Spojenými státy zhruba pětinu obyvatel, nebyl v Iráku schopen nasadit více než pouhou patnáctinu počtu nasazených amerických vojáků.

Příznání skutečnosti, že evropské státy už v současné době nejsou schopny udržovat kontakt s americkou technologickou úrovní výzbroje, kvalitou a množstvím satelitního vizuálního i audio průzkumu, či přepravních kapacit na větší vzdálenosti, a že tato skutečnost má v Evropě okamžitý odraz v narůstání politické nevěle ke globální spolupráci a spoluzodpovědnosti, vede na druhé straně v americkém vnímání mezinárodních vztahů ke zjednodušenému a rychle se ideologizujícímu popisu světa, ve kterém Amerika Evropu nepotřebuje.

Toto z dlouhodobého pohledu oboustranně oslabující schizma se s největší pravděpodobností bude v příštích letech ještě prohlubovat. Scénář, ve kterém by Spojené státy jakýmsi způsobem „počkaly“ na Evropu, a přizpůsobily či podřídily svoje rozhodovací mechanismy v otázkách mezinárodních vztahů pomalé evropské nejednotě a nejednoznačnosti, je prostě mimo představitelnou realitu. Spojené státy se už řadu let považují za zcela suverénní supervelmoc s globálními zájmy a zodpovědností, pro niž jsou zahraniční vztahy primární otázkou vlastní národní bezpečnosti. Takový přístup nemá ani jedna z evropských zemí, a nemá ho ani Evropa jako celek. Evropa má do budoucnosti jenom velmi málo možností, jak zabránit prohlubování takto strukturálního odcizování transatlantických zájmů a vztahů. Mohla by nahradit nedostatek vojenských kapacit jednotnou a razantní, promyšlenou zahraniční politikou. To je ovšem hudbou budoucnosti. Nové kolo diskuse o rozšíření počtu stálých členů Rady bezpečnosti ne o zástupce Evropské unie, ale o zástupce ještě dalšího evropského státu, Německa, je, z tohoto pohledu, zcela určitě krok špatným směrem. Evropská unie tak v této důležité chvíli ztrácí mimořádnou možnost změnit metodu vyjednávání v mezinárodních vztazích a zabrzdit zaostávání za Spojenými státy. Stejně nepravděpodobným scénářem je i nalezení ochoty evropských

spojenců urychleně uvést do života alespoň šedesátitisícovou formaci evropských sil rychlého nasazení, majících vlastní přepravní kapacity a schopných alespoň střednědobého nasazení i v mimoevropských krizích. Jakkoliv záslužný je tento koncept, je nutné vnímat se skepsí jeho politickou obhajitelnost a udržitelnost vůči domácím národním elektorátům v případě delšího konfliktu s možnostmi větších ztrát. Politika evropských států, s výjimkou tradicí obrněné Velké Británie a neoimperálního Ruska, přestala být schopna a ochotna snášet vojenské ztráty. Současná vlna překotného a čistě politicky motivovaného stahování menších spojeneckých kontingentů z Iráku je toho dobrou ilustrací. Namísto kolektivního jednání a koordinovaného postupu s ohledem na přání nové irácké vlády, jsme svědky jednostranných oznámení, motivovaných výhradně domácími vnitropolitickými ohledy. Podobně nereálnou se zatím jeví možnost vytvoření celoevropských sil s vlastním velením, podléhajícím jinému politickému orgánu než národním vládám. Starý sen o evropském rozšíření konceptu a tradice námezdní a nenárodnostně francouzské Cizinecké legie, janičářů, nebo alespoň evropských modrých přileb, je stejně vzdálený jako kdykoliv předtím. Bzuket staromilecké diskuse o vztahu národní suverenity k evropské ústavní smlouvě bude ještě dlouho brzdit jakékoliv změny.

Odpůrci nových celoevropských a systémových řešení, včetně primitivními argumenty vyzbrojeného českého prezidenta, odmítají vidět realitu. Evropské dějiny neskončily. Oslabení vojenské moci demokratického kontinentu je fatální a vede k oslabení politické váhy názorů Evropské unie i jejích jednotlivých členských zemí. Žádná jednotlivá země v Evropě nemá dostatečně velkou ekonomiku a dostatečně velkou politickou odvalu alespoň brzdit zaostávání za světovou špičkou Spojených států. To může dokázat jenom vysoce koordinovaný a společný pohyb bytí nefederalizovaných, ale federálně uvážujících zemí. Brzy se může stát, že ve světové špičce vojenských technologií už nebudou jenom Spojené státy a vjem bezpečnostních rizik, ohrožení a s ním i vojenské doktríny se budou muset dramaticky rychle proměnit. Evropská unie dosud může využít ochranný deštník Severoatlantické aliance. Je nejvyšší čas začít uvažovat o tom, že to za čas nemusí stačit. Ekonomická integrace v rámci unie, jakkoliv úspěšná, už viditelně nestačí.

Pokud Evropská unie nenalezne cestu, jak překonat omezení daná nedostatečnou velikostí zatím nedotknutelných plánovacích, organizačních a lidských zdrojů národních států, její politická váha, ochuzená o bezpečnostní a vojenskou dimenzi, bude spíše klesat. Počet evropských zástupců v nerespektované a obcházené Radě bezpečnosti by potom nehrál roli. A nikomu by pak ani nemuselo vadit, když si důstojníci armády, nepoužitelné v ozbrojených konfliktech dnešního světa, dávají ve službě „do nosu“.

jan-urban@testovaci.cz

Polská percepce významu USA pro Evropu

BŘETISLAV DANČÁK

Vývoj transatlantických vztahů v posledních dvou až třech letech nenechal žádného ze zainteresovaných pozorovatelů zcela klidným. Došlo k několika podstatným událostem, které změnilu podobu relací mezi Amerikou a Evropou. Někteří tvrdí, že natrvalo. Důvodem jsou vzájemné spory USA a části evropských zemí. Interpretace těchto sporů se různí, shoda však panuje v bodě, kdy vznikly. Tím byla válka v Iráku a okolnosti s ní související. Operace „Irácká svoboda“ zahájená v březnu 2003 vedla k ostrému střetu mezi Washingtonem na straně jedné a Paříží s Berlínem na straně druhé. Krize transatlantických vztahů se pro mnohé jevila jako těžce překonatelná a budoucnost dalšího euroamerického partnerství více než nejistá.

Irák je bezesporu základním problémem, kolem kterého se vyostřily názory na obou stranách Atlantiku. Dalším podstatným faktorem s vlivem na transatlantické vztahy je bezprecedentní rozšíření Severoatlantické aliance a Evropské unie v roce 2004. Souběh rozšíření obou organizací s vývojem konfliktu v Iráku otevřel řadu otázek, které nemají jednoznačnou odpověď. Podstatnou je přitom skutečnost, že do NATO byly přijaty výhradně a do EU z velké části středo- a východoevropské postkomunistické státy. Priority zahraniční a bezpečnostní politiky těchto zemí jsou úzce provázány s jejich historickou zkušeností. Vstupem do obou organizací se pro většinu z nich naplnil dlouhodobý cíl zajištění bezpečnosti v jejím „měkkém“ (EU) i „tvrdém“ (NATO) rozměru.

U skupiny středoevropských zemí, které se začlenily do EU, nelze mít pochyb o tom, že jejich hlavním motivem ke vstupu byla snaha získat účast na projektu evropské integrace. Je zřejmé, že klíč k jejich ekonomické prosperitě leží v Evropě. V oblasti vojensko-politické se však v převážné míře orientují na spolupráci s NATO, a především USA. Obecně lze říci, že jsou proatlanticky nebo až proamericky orientované. To naráží na představy některých starých členských zemí EU o budoucnosti Unie.

Realizace zahraničněpolitické agendy nových členských států v rámci EU v kombinaci s úzkými vazbami na USA se odrazila rovněž na transatlantických vztazích. Zvláště Polsko se v tomto smyslu jeví jako příklad státu, který široce uplatňuje členství v EU a současně využívání bilaterálních vztahů s USA k posilování vlastní pozice ve světě. Potenciál Polska se již v různých debatách v rámci EU projevil a prezentované postoje můžeme těžko označit za konformní. V souvislosti s tím, jaké stanovisko zaujímala Varšava například k první verzi evropské ústavní smlouvy, která nakonec

nebyla i díky polské iniciativě přijata se často objevuje otázka propojenosti zájmů USA vůči Evropě a polské pozice v transatlantických vztazích.

Vůle k angažovanosti a lidrovství

Polsko ze skupiny nově přichozích států do EU z mnoha důvodů vycínívá. Na první pohled je zřejmé, že důležitá je velikost Polska a jeho teritoriální umístění na hlavní linii vztahů EU s Ukrajinou a Ruskem. Podstatnou roli však hraje polská vůle k aktivní angažovanosti v transatlantických vztazích a vysoká úroveň bilaterálních vztahů se Spojenými státy. Tento přístup je přímo provázán s dlouhodobými zahraničněpolitickými zájmy Polska a s jeho ambicemi hrát významnou úlohu nejen v regionálním rámci.

Současné polsko-americké vztahy mají komplexnější charakter a je potřeba při jejich analýze vycházet z širšího kontextu. Za zvlášť důležité přitom považujeme období od roku 1989. Popularita a obecně velmi kladné hodnocení USA v polské společnosti je také dávana do souvislosti s otevřeností USA po pádu Solidarity v prosinci 1981, kdy odešla do zámorí velká vlna emigrantů. Proto je vhodné připomenout i roky spadající do prezidentské vlády Ronalda Reagana.¹⁾ Jeho rozhodný postoj k polským událostem byl jedním z předpokladů současné úrovně polsko-amerických vztahů.

Polská suverenita a garance bezpečnosti byly od počátku 90. let minulého století viděny prizmatem členství v NATO. Konkrétní kroky nastaly poté, co se administrativní Billa Clintona rozhodla prosazovat v zahraniční politice široce chápanou strategii rozšiřování prostoru liberální demokracie a svobodného trhu. Nová strategie „enlargement“ měla zastoupit strategii „containment“, která z pohledu administrativy ztratila svůj význam s koncem studené války.²⁾

Pro Spojené státy představuje Evropa nejbližšího spojence a dle slov Roberta Kešana tvoří společně „srdce liberálního, demokratického světa“.³⁾ Pro Clintonův vztah k evropským partnerům to platilo rovněž. Nejviditelnějším bodem naplňování strategie rozšiřování se pro Clintonovu administrativu stalo rozšiřování NATO. Na procesu přijímání nových zemí ze střední Evropy se dal velmi dobře demonstrovat bezpečnostní závazek Ameriky vůči starému kontinentu. Pro úspěch celé koncepce však bylo mimo jiné nutné také to, aby na jednotlivých fázích rozšiřování kandidátské státy spolupracovaly. Důležitým momentem se stalo předložení programu Partnerství pro mír (PfP) v lednu 1994, jehož úspěch do značné míry závisel na tom, zda jej přijmou středoevropské státy sdružené ve Visegrádské skupině (V4). Pokud by se do Partnerství pro mír V4 nezapojila, jeho poslání při přípravě na plné členství v NATO by se nenaplnilo.

Administrativě zvlášť záleželo na kladném přijetí ze strany Polska. Z hlediska efektivity rozšiřování stálo Polsko na čele skupiny. Jednak projevovalo z kandidátských zemí největší aktivitu a jednak by bez přijetí tak geopoliticky významného státu nebyla naplněna premisa stabilizace oblasti, o kterou při rozšiřování také šlo.

Polsko se již od zahájení transformace na počátku 90. let situovalo do role lídra změn a tento prvek lidrovství, s nímž Varšava často operovala – někdy k nelibosti sousedů v regionu, se dále posiloval. Zároveň však byl doprovázen dalším podstatným faktorem, a tím se stala legitimita tohoto lidrovství.

Legitimitu ve spojení s jistým druhem lidrovství je potřeba rozvažovat ve dvou polohách. První poloha je spjata se snahou Polska být v čele, hrát aktivní roli v mezinárodních vztazích na různé úrovni a v různě širokém formátu. Druhá poloha souvisí s tím, jak je tento aktivní přístup vnímán okolím, to znamená, do jaké míry je role Polska uznávána dalšími partnery. Je přirozené, že udržení pozice „na špičce“ vyvolává potřebu dalšího potvrzování tohoto postavení a vyžaduje stálou aktivitu. Polská zahraniční politika tento trend vykazuje. Samozřejmě, že v některých fázích naplňování politiky „lidrovství“ musí z povahy mezinárodních vztahů docházet k pnutí. Důvodem jsou rozdílné národní zájmy jednotlivých akterů. Tato pnutí se markantně projevila během irácké krize a v předvečer vstupu Polska do EU. Z tohoto pnutí také vzešla řada výhrad na adresu Polska a řada otázek spjatých se zmiňovanou legitimitou. V současnosti lze soudit, že Polsku se uznání dostává spíše na americké než na evropské straně. Teprve čas ukáže do jaké míry evropské integraci a transatlantickým vztahům polská zahraniční politika prospěla, či nikoliv.

Je však důvod se domnívat, že příklon k USA v některých aspektech zahraniční politiky tak zásadně narušuje projekt evropské integrace?

Nelehká volba

V prvé řadě je nutné si uvědomit, že rozhodování mezi tím, zda se Polsko bude orientovat spíše na USA, nebo bude preferovat striktně proevropskou, přesněji řečeno na Německo a Francii orientovanou zahraniční politiku, není žádoucí. Volba tohoto typu nepřináší z dlouhodobého hlediska pozitivní efekty.

Polský národní zájem se na prvním místě realizuje v Evropě. Evropa je prostor, ve kterém se naplňují základní potřeby ekonomického, sociálního a kulturního rozvoje Polska. To znamená, že EU je primárně zdrojem dalšího růstu Polska. Toto pozitivní hodnocení však zcela nekoresponduje s představou Polska v oblasti bezpečnostní politiky. Zde se objevuje řada výhrad a odtud také většinou pramení určitý distanc polských představitelů vůči koncepcím budoucí role EU ve sféře bezpečnosti. Jednoduše řečeno, ve srovnání s NATO není EU zcela plnohodnotnou alternativou, což se promítá i do základních vládních dokumentů. Ministr zahraničí Włodzimierz Cimoszewicz to vyjádřil ve svém parlamentním vystoupení v lednu 2004 takto: „Logika evropské integrace činí spolupráci v rámci bezpečnosti a obrany nezbytnou. Unie jako globální aktér musí disponovat odpovídajícími prostředky, včetně vojenských prostředků. Polsko se připojí ke všem záměrům a formám spolupráce, které nebudou oslabovat Severoatlantickou alianci a zdvojit její funkce.“

S jistou mírou obezřetnosti ve vztahu k EU jako bezpečnostnímu subjektu se však pojí také smysl pro realismus v zahraniční politice. V praxi to vypadá tak, že Polsko se v tomto případě nesituje, na rozdíl od jiných záležitostí, do pozice lídra, ale současně chápe, že je v jeho zájmu se na projektu společné bezpečnostní politiky Unie podílet. Zároveň je evidentní, že projekce vlastního vlivu na vývoj v rámci EU je limitována stávajícími možnostmi Polska.

Je obecně sdílen názor, že Polsko patří do kategorie středně velkých evropských zemí a tudíž mu náleží patřičně významné místo, zatím však není jeho postavení založeno na takových atributech, jako je ekonomická síla, technologická vyspělost apod. Do hry s ostatními, objektivně vzato silnějšími, evropskými aktéry (Francie, Německo, Velká Británie), tak vstupují další faktory, s nimiž Polsko operuje. Úzké vztahy s USA mezi ně rozhodně patří. Dokládají to i slova ministra Cimoszewicze, že „polsko-americké vztahy dosáhly v posledních letech nebývalé úrovně. Stalo se to mimo jiné zásluhou našeho postoje během irácké krize. Tato nová jakost našich relací s sebou přináší výhody politické povahy. Je zdrojem růstu naší pozice, a to také vůči evropským partnerům.“

Těžiště zahraničněpolitických zájmů Polska leží v Evropě, ale příležitost k přímému zasahování do vývoje v nejdůležitější evropské organizaci EU získalo teprve nedávno. Jak si vysvětlit, že za tak krátkou dobu vyvolal „nováček“ v EU již několikrát tako-

vý rozruch? Samotný akt vstupu a postupné budování unijní pozice nelze posuzovat bez ohledu na předchozí působení Polska v NATO. I když mezi členstvím v EU a NATO neexistuje kauzální vztah, je možné již v dřívější polské zahraniční politice vysledovat hlavní tendence, které se v průběhu času modifikovaly, ale v zásadě zůstávají stejné. Je to především výše zmiňovaná vůle k angažovanosti a potřeba udržení dynamiky zahraniční politiky.

Oba tyto prvky dávají Polsku šanci k tomu, aby se mohlo uplatňovat v poloze „katalyzátorského“ státu. Tedy takového státu, který nejen participuje na důležitých mezinárodních procesech, ale také se je snaží sám iniciovat a v mezích svých možností ovlivňovat jejich směr.

Zcela zřetelný je tento postup ve vztahu k EU. Dokládá to i další pasáž vyňatá z vyjádření ministra Cimoszewicze o stavu polské zahraniční politiky z ledna 2004. „Naším cílem je posilování identity Unie jako klíčového aktéra mezinárodní scény v globálním měřítku. Společnou politiku vnímáme spíše v kategoriích příležitosti než omezení. Může nám vytvořit možnosti pro uplatňování efektivnějšího vlivu na vnější politiku Unie, a to zvláště na východě Evropy. Aby to bylo možné, musíme být schopni předkládat unijním partnerům cílené a přesvědčivé záměry a musíme usilovat o to, aby se kolem nich vytvořila politická shoda. Naším hlavním cílem v rámci společné unijní zahraniční politiky bude posilování a dynamizace spolupráce Unie se sousedy, a to zvláště s východními sousedy prostřednictvím východního rozměru politiky EU. Návrhy, které jsme předložili v minulých měsících, sehrály inspirativní roli v unijních debatách. Budeme pokračovat v naší angažovanosti v přípravě iniciativy „Širší Evropa – nové sousedství“.“

Místo v NATO

Po rozšíření Aliance v březnu 1999 došlo k tomu, že Organizace získala něco, co by se dalo nazvat „středoevropskou zkušeností“.

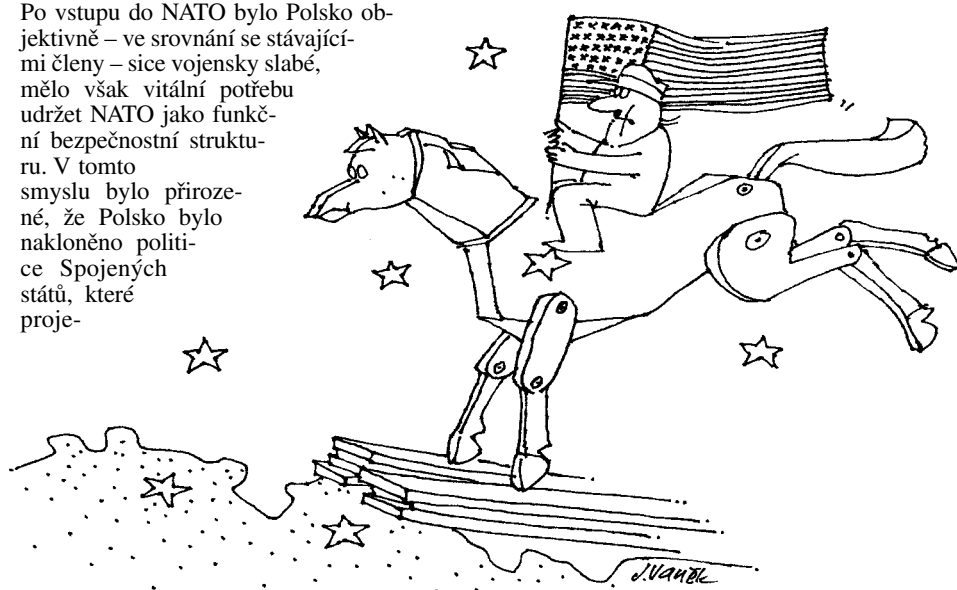
Po vstupu do NATO bylo Polsko objektivně – ve srovnání se stávajícími členy – sice vojensky slabé, mělo však vitální potřebu udržet NATO jako funkční bezpečnostní strukturu. V tomto smyslu bylo přirozené, že Polsko bylo nakloněno politice Spojených států, které proje-

vovaly největší hybnou iniciativu. Na jedné straně šlo o projev vůle k následování USA z důvodů vděčnosti za prosazení přijetí, na druhé straně bylo a je ve vlastním zájmu Polska, aby se NATO nezměnilo v pouze formální bezpečnostní organizaci, ale nadále zůstalo akceschopné a plnilo svou roli spojnice v transatlantických vztazích. Zde je evidentní, že udržení aktivní role USA je naprosto klíčové.

Dynamika Aliance byla podpořena vstupem nových zemí ze střední Evropy a díky kosovské krizi. Stále častěji se však objevovaly seriózní výhrady ze strany představitelů Pentagonu, které uváděly, že z hlediska akceschopnosti není pro USA neefektivnější obhajovat své zájmy ve světě na multilaterální bázi NATO.⁴⁾

11. září 2001 znamenalo další impuls pro polsko-americké vztahy. NATO jako celek vystoupilo na obranu USA. Současně s tím se pro Polsko (i jiné státy) otevřel prostor pro to, aby se prohloubily bilaterální vztahy s USA. Deklarovaným bojem Bushovy administrativy proti mezinárodnímu terorismu bylo Polsko vtaženo do globálního bezpečnostního prostředí, a to velmi konkrétním způsobem (Afgánistán, Irák).

Paralelně s rostoucím významem polsko-amerických vztahů však došlo k rozvolňování vazeb mezi USA a některými tradičními evropskými spojenci (Německem). Postavení Polska to na jedné straně posílilo, ale na druhé straně se objevilo riziko omezení americké přítomnosti v Evropě, což je v naprostém rozporu s dlouhodobou bezpečnostní strategií Polska. Požadavek na trvalou vojenskou přítomnost USA v Evropě se stal již v devadesátých letech nedílnou součástí výročních zpráv o stavu zahraniční politiky, s nimiž vystupovali šéfové diplomacie v parlamentu. Nebylo tomu jinak ani v předvečer zahájení útoku na Irák. Polsko se v souvislosti se zamýšlenou novou dislokací amerických jednotek ve světě několikrát vyjádřilo ve prospěch americké přítomnosti na evropském kontinentě

BUDOUCNOST TRANSATLANTICKÝCH VZTAHŮ

a nabízelo k tomu i své území. Varianta přesunu části amerických jednotek z Německa do Polska byla mimo jiné projednávána na expertní úrovni mezi polskými a americkými představiteli v prosinci 2003.

Změna bezpečnostní situace ve světě se přímo promítla i do Národní bezpečnostní strategie Polské republiky, kterou vláda přijala v polovině roku 2003. Ve strategii je kladen zvláštní důraz na spojenectví s USA a týká se to nejen přímých bilaterálních vztahů, ale rovněž relací v rámci NATO a EU. Polský přístup se v souvislosti s vývojem v NATO příliš neliší od postojů USA. Podle dokumentu podporuje Polsko selektivní účast NATO na stabilizačních misích mimo Evropu, protože tyto mise „v praxi znamenají novou formu alianční angažovanosti, která prospívá vitalitě aliance“.

Úzké vazby na USA se promítly také do programů nákupu nových bojových prostředků pro polskou armádu. Vzhledem k tomu, že Polsko podporuje větší angažovanost NATO v misích vedených ve vzdálenějších oblastech, kde počítá se svou účastí, potřebuje k tomu nahradit stávající statické ozbrojené síly určené pro teritoriální obranu, vysoce specializovanými moderními a mobilními jednotkami.

Za jeden z kroků, jak toho dosáhnout, můžeme považovat i nákup 48 bojových letounů F-16 firmy Lockheed Martin, který schválila vláda v prosinci 2002. V roce 2003 pak následoval balík smluv mezi americkou stranou a jednotlivými polskými firmami v rámci desetileté offsetové dohody v objemu 6,028 mld. USD.

Polsko je ve vnímání transatlantických vztahů vedeno zkušenostmi, které měla západní Evropa s USA po druhé světové válce. Tyto zkušenosti jsou veskrze pozitivní a málokdo pochybuje o tom, že velký díl zásluh na projektu evropské integrace patří také USA a jejich přítomnosti v Evropě.

Jak bylo uvedeno, není v polském zájmu, aby se dostávalo do situace, kdy by muselo činit volbu mezi Evropou a Amerikou. Pokud ale takový krizový moment nastane, volí pro záchranu transatlantické vazby příklon k USA na úkor vztahů s některými evropskými státy. Řídí se přitom úsilím o zajištění bezpečnosti euroatlantické oblasti.

dancak@iips.cz

¹⁾ Více o vztahu USA k Polsku během 80. let 20. století Suchý Petr (2004): Reagan a říše zla. Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981–1989. Brno: CDK, s. 145–153.

²⁾ Lake Antony: From Containment to Enlargement, Speech Delivered at Johns Hopkins University, School of Advanced International Studies, Washington, D.C., Sept. 21, 1993.

³⁾ Kagan Robert (2004): Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order. New York: Vintage Books, s. 150.

⁴⁾ Jako jeden z mnoha příkladů může posloužit americký velitel v NATO generál Wesley Clark, který se vyjadřoval velmi kriticky o jednáních s evropskými spojenci v rámci NATO během kosovské operace. Srov. Kagan Robert (2004): Of Paradise

Budoucnost transatlantických vztahů z pohledu České republiky

JÍŘÍ SCHNEIDER

V našem pohledu na transatlantické vztahy hraje významnou roli zkušenost s nacismem a komunismem. Nikdy se nezapomnělo, jakou roli při vzniku Československa a při jeho osvobození sehrály Spojené státy. Ostatně kdyby demarkační linie vedla více na východ, nikdy bychom asi spojenci být nepřestali.

Naše zkušenost nás vede k ostražitosti vůči ideologické argumentaci, například když někteří Evropané považují putinovské Rusko za více „evropské“ než bushovské Spojené státy americké. Obávám se však, že tato historická citlivost není v evropské diskusi vnímána jako rovnocenný argument, ale spíše jako hysterický předpoklad.

Spojené státy americké jsou nejvýznamnějším spojencem České republiky. Česká republika se jako spojenec po vstupu do NATO neuvedla příliš čitelně (Kosovo), rovněž v iráckém konfliktu vysílala rozporné politické signály.

Z hlediska vojenské spolupráce s USA je zajímavé, že v zahraničních misích našimi bezprostředními partnery většinou nejsou Američané (vyjma působení v Kuvajtu před invazí do Iráku nebo operace Trvalá svoboda v Afghánistánu). Dnes v Afghánistánu připravujeme provinční rekonstrukční tým v rámci NATO s Němci a Dány, v Iráku působíme v britském sektoru, v Kosovu (KFOR) ve francouzském, v Bosně jsme součástí výhradně evropské mise. Český vzdušný prostor je využíván pro přelety letectva USA, ale stíhací letectvo je budováno na evropské platformě. O umístění základen Spojených států na našem území se neuvažuje, a zapojení do infrastruktury protiraketové obrany se vývojem po 11. září 2001 dostalo na vedlejší kolej. Vztahy zpravodajských služeb z veřejných zdrojů těžko zhodnotit, ovšem český přínos v kauze Mohammeda Atty byl spíše zmatený.

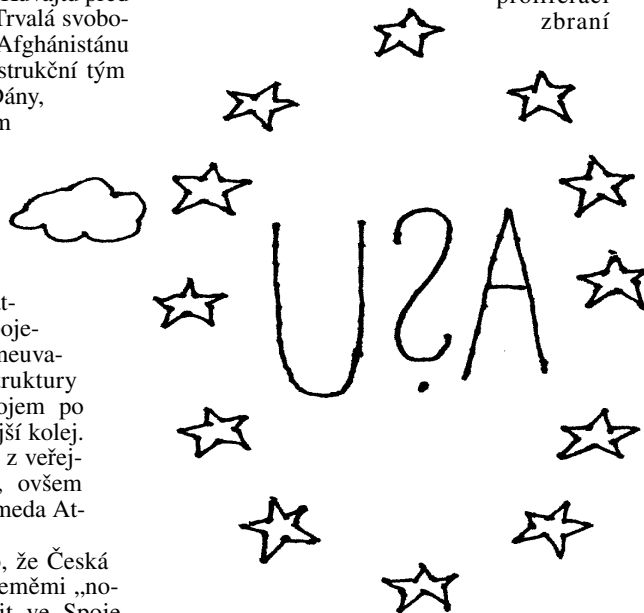
Po irácké roztržce se zdálo, že Česká republika je spolu s dalšími zeměmi „nové Evropy“ schopna probudit ve Spojených státech upadající zájem o Evropu. Přestože mají tyto země v USA vlivné diaspory (zejména Poláci a Balti, dnes zajisté také Ukrajinci), trvalé zaujetí pro Evropu mohou zajistit jen v míře, v níž se podílejí na jejím vojenském, ekonomickém a sociálním potenciálu.

Ekonomické vztahy České republiky s USA jsou slabé jak ve srovnání se vztahy

uvnitř evropského trhu, tak ve srovnání s ekonomickými vazbami ostatních evropských zemí na Spojené státy. Další rozvoj jednotného evropského trhu – zejména v liberalizaci pohybu pracovních sil a služeb – povede patrně k tomu, že zejména pro nové členy Evropské unie bude evropská košile ještě bližší než americká kabát.

Role Spojených států v unipolárním či multipolárním světě

Pádem železné opony skončilo úsilí o rovnováhu sil v rámci přehledných, stabilních hrozeb. Ztráta jednoho jasně definovaného nepřítele znamenala pomalu rostoucí povědomí o vlastní zranitelnosti vůči novým hrozbám, především proliferaci zbraní

hromadného ničení a jejich nosičů a do jisté míry také v ohrožení elektronickém (kyberterorismus). Nestátní mezinárodní terorismus 11. září 2001 dokázal jedinou supervelmoc vskutku neočekávaně ohrozit a vykoléjit.

Je současná mocenská převaha, ekonomická síla a kulturní přitažlivost USA udržitelná? Současný stav však můžeme popsat více-

vrstevně: jako vojenskou unipolaritu, ekonomickou a kulturně-civilizační multipolaritu. Multipolarita by paradoxně mohla být pro USA výhodná – přestaly by být oním provokujícím „městem ležícím na hoře“ či „indispensable nation“ (M. Albrightová). Ani potom si však nelze představit, že by se Spojené státy efektivně izolovaly od zbytku světa, nadále by usilovaly o to, aby nepovstal žádný hegemon nebo koalice, schopná je ohrozit.

Pro Evropu by ovšem multipolarita představovala větší riziko: jaké by byly další póly takového světa? Byly by demokratické a předvídatelné? Jakému napětí by taková situace vystavila samotnou Evropskou unii? Nejrizikovější by multipolarita byla pro nové členské země na periferii Evropské unie, které v blízké době nebudou jejím určujícím faktorem, i kdyby se EU nakrásně stala pólem světové politiky.

Lze tvrdit, že si v dnešním světě nemůžeme přát lepšího hegemonu než stát s více než dvousetletou tradicí demokratické kontroly a vyvažování moci. Ani to však není zárukou. Naše historická zkušenost je skeptická jak vůči hegemonům, tak vůči možnostem menšího státu ovlivňovat mezinárodní dění. V našem zájmu je tedy systém vyvažování moci, jehož součástí budeme my i mocnosti. Toho lze dosáhnout pouze v multilaterálním rámci.

Pro vnější vyvažování hegemoniální pozice USA není z pohledu České republiky lepšího rámce než **fungující Severoatlantické aliance**. V NATO máme stejnou židli jako USA, v rámci EU – USA ji nemáme a v multipolární pavučině by tomu nebylo vůbec. Podmínkou fungování NATO je zájem všech členských států včetně USA. Spojené státy mají vedle alternativu, již jsou ad hoc koalice. Pro vnitřní vyvažování Evropy

není z pohledu České republiky lepšího rámce než **fungující Evropská unie**. V Evropské unii je prostor pro pružné vytváření ad hoc zájmových koalic v různých oblastech veřejných politik, a to s přijatelnými náklady. Podmínkou je, aby žádná skupina zemí (zejména těch větších) neobcházela celounijní mechanismy.

Evropa patrně nedosáhne ani ve střednědobém horizontu na globální roli. Neměla by se nechat deprimovat pocity méněcennosti v oblasti vojenských schopností nebo neschopností dosáhnout zahraničněpolitické jednoty, nýbrž provést nutné strukturální reformy a soustředit se na silné stránky Evropy (vzdělanost, věda, kulturní rozmanitost), a zvýšit tak svou přitažlivost.

Strategická spolupráce a produktivní soutěžení se Spojenými státy

Úměrně tomu, jak porostou ekonomické ambice Evropy, bude vzrůstat význam bezpečnostního partnerství s USA. Jedině společný strategický bezpečnostní rámec umožní stabilní a spolehlivou dohodu o pravidlech pro bezpečnostní spolupráci a ekonomickou soutěž.

Volná soutěž je ostatně společným základem a tajemstvím úspěchu Západu. Můžeme sdílet strategickou perspektivu a zároveň soutěžit? Klíčové bude, jak dopadne ono **soutěžení v průniku ekonomiky a bezpečnosti**. Jde o to, zda se v ekonomické bezpečnosti, tzn. v energetice, obranném průmyslu, a zejména v oblasti vojensky využitelných a obecně zneužitelných nejvyspělejších technologií najde alespoň rámcová dohoda mezi USA a Evropskou unií.

Středoevropská pozice je méně soutěživá a více strategická. Strategickou soutěž EU a USA si přejeme ze všeho nejméně. Periferie Evropské unie by na ni dopltila. V jejich rozhodovacích strukturách nehrajeme po necelém roce členství takovou roli, která by nám umožňovala zevnitř s bravurou ovlivňovat vztahy Unie a USA. V rámci NATO máme pro dialog se Spojenými státy daleko větší prostor. Nemáme důvod připojit se k německému kancleři v názoru, že NATO nemá být prostorem pro strategický transatlantický dialog. Ostatně i Rusko dává přednost jednání ve formátu Rady NATO–Rusko před EU–Rusko, oč více to platí pro USA. Ostatně otázky agendy ekonomické či ekologické jsou v prvé řadě předmětem jednání G-8, a nikoli NATO či Evropské unie.

NATO v reakci na změněné bezpečnostní prostředí uplatnilo doktrínu operací mimo své území (Kosovo, Afghánistán, nejnověji Irák).

Ambicí Unie by mělo být převzetí bezpečnostní odpovědnosti v oblasti nejbližšího

sousedství. Příkladem je Bosna a Hercegovina, v blízké době se může jednat o Kosovo, ale také Podněstří či Zakavkazsko, v dalším plánu bezpečnostní rozměr středo-mořské spolupráce a izraelsko-palestinského konfliktu.

Naše zahraniční politika by měla bedlivě sledovat, zda ambice celků, jichž jsme se stali součástí, odpovídají našim zájmům a možnostem (např. mírové působení v subsaharské Africe), a také to, zda se dají naše závazky a politika v rámci NATO a Evropské unie propojit (mechanismy koordinace a kompatibility mezi jejich nástroji).

Rodinné záležitosti; jak zachránit atlantické manželství?

Z pohledu České republiky nám členství v NATO i Evropské unii přineslo nejen to, co jsme očekávali, tj. geopolitické zakotvení. Stali jsme se součástí širší rodiny. Ve vztazích mezi Evropany a Američany jde o manželství v krizi (I. Daalder), kde každý má svou paměť, své citlivosti, předsudky. Evropa a USA vzájemně reagují na své krajnosti, soupeří ve vyspělosti, modernita se potýká s postmodernitou. Evropa má tendenci stavět se do pozice lepšího, hodnějšího, moudřejšího či zralejšího Západu (starší a slabší sestra), který může otupit chyby, jichž se vědomě či nevědomě dopouštějí USA (mladší a silnější bratr). Evropa si dávno prožila svou koloniální vinu či kocovinu – ať za imperiální, či totalitární minulost.

Evropa a USA jsou příbuzní, kteří mají odlišné kultury, instinkty, sny i zakládající mýty. Jejich problémy a rozpory nevyplývají ze vzájemné neznalosti, ale také z toho, že se znají až příliš. Mají spolu letité účty, a vzájemné averze občas vyplavou nad hladinu politické korektnosti, když se obviňují z nízkých pohnutek a primitivních, předmoderních popudů. Evropané okázale pohrdají americkou religiozitou a obávají se přehnaného vlivu židovské lobby na americkou vládu, zatímco Američané připomínají evropské „kostlivce“ jako nacionalismus a antisemitismus.

Přes mnohé rozdíly se Američané a Evropané vzájemně potřebují, mají společný rámec pravidel, zrcadlo, které si vzájemně nastavují, je tak pro obě strany srozumitelné, přes všechna nedorozumění obsahuje společné kódy. Bez Evropy by byl americký „idealismus iluzí, a realismus cynismem“ (D. Moësi). Americký idealismus již nevnímají všichni Evropané jako praktický, ale někdy až příliš nebezpečný (neokonzeratismus), ale bez něj by Evropa již mnohokrát obětovala svobodu na oltář stability.

Nyní jde o krizi společné vůle. Platí-li analogie s rodinou či manželstvím, záleží na tom, zda najdeme společný projekt, který by náš vztah zachránil. Mnohé napoví nejbližší vývoj v oblasti širšího Blízkého východu, ve vztazích k Íránu a Číně. Jakou roli tu sehraje noví obyvatelé evropského domu?

schneider@pssi.cz

Rakouská výročí

Sousední alpská republika prožívá letos mnoho nepřehlédnutelných výročí. Pouhý výčet nejdůležitějších z nich (60 let od konce války a ustavení tzv. druhé Rakouské republiky, 50 let od podpisu státní smlouvy, 85 let rakouské ústavy, 50 let spolkového vojska...) vysvětluje, proč rakouský kancléř Wolfgang Schüssel již před rokem rozšířil svůj úřad o tři nové pracovníky (v tzv. Planungsbüro), jejichž úkolem je připravit a zabezpečit důstojný průběh všech oslav a jiných akcí spojených s hlavními výročími.

JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ

Jedním z významných posláních oslav, alespoň viděno z hlediska kancléře a jím vedených lidovců (ÖVP), je ovšem i jejich politické využití. Jeho koaliční tzv. černomodrá vláda (lidovci a Svobodní – FPÖ) je pátým rokem u moci a voliči budou nejnem letos rozhodovat o tom, kdo bude spravovat několik rakouských spolkových zemí (Dolní Rakousko, Burgenlandsko, Štýrsko a možná i Vídeň), ale budou souběžně získáváni i pro volby parlamentní v roce 2006. Kromě toho převezme Rakousko v první polovině příštího roku od Velké Británie předsednictví v Evropské unii. Pro Schüssela tedy o důvod více, aby stál v čele vlády jako kancléř úspěšný, který také, a to je další výročí, oslavuje v letošním roce své šedesátiny.

Příležitost k úvahám

Obě opoziční politické strany (sociální demokraté – SPÖ) a Zelení) nejsou nijak nadšeny představou, že rok výročí a oslav

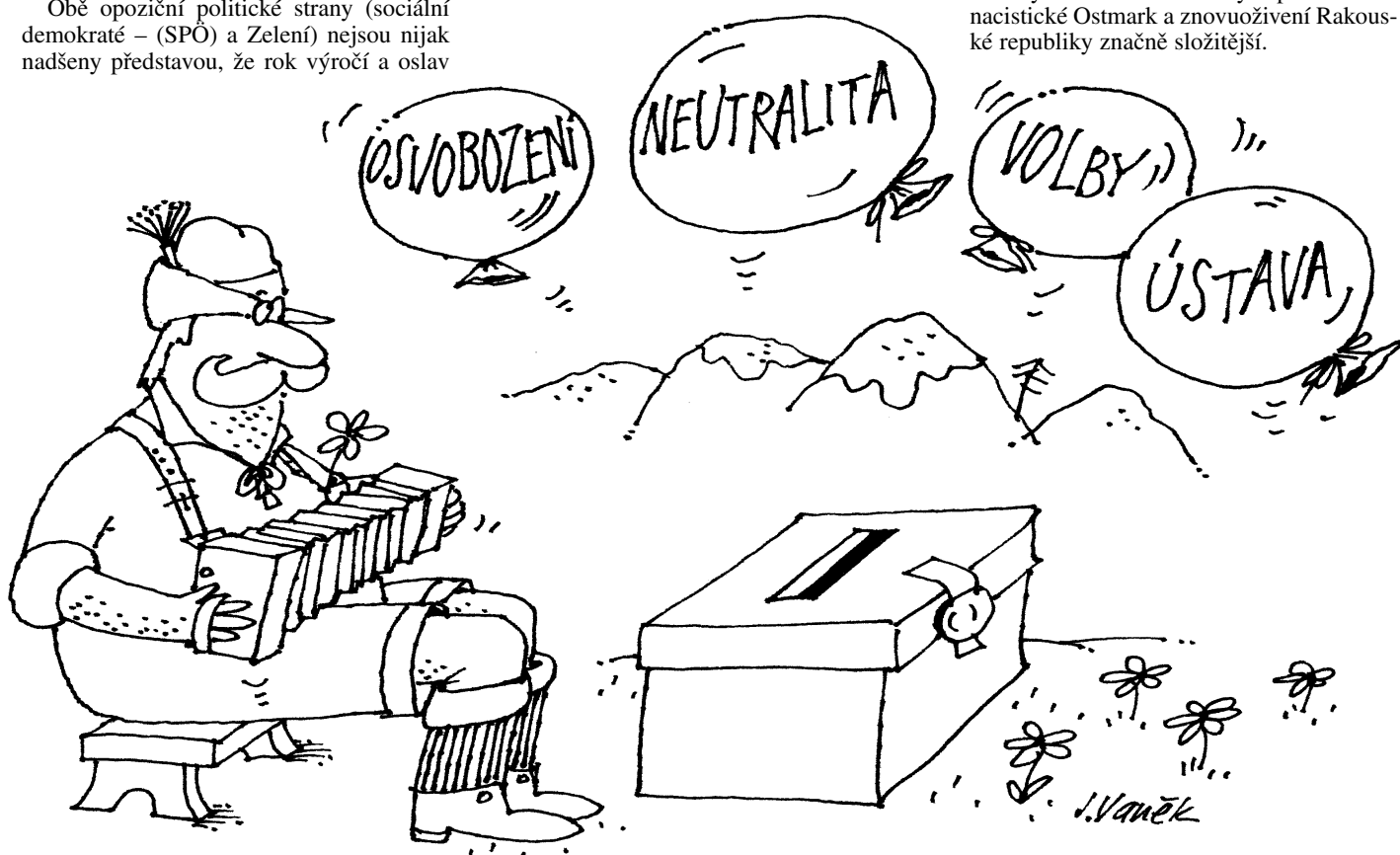
poslouží především vládním lidovcům k dalšímu upevnění jejich vlivu na voliče a mocenských pozic ve státě. Ozývají se proto i hlasy (a nejenom z řad opozice) navrhuující, aby těchto výročí bylo využito i k hlubšímu zamyšlení nad minulostí národa a země a k rozpracování některých otázek, na něž mnozí občané této země, ať již záměrně či pod tlakem doby, raději nevzpomínají.

Na rozdíl od nich profesor Univerzity Johannese Keplera v Linci, ekonom a sociolog Roman Sandgruber připomenul soustavně úsilí předních rakouských státníků, zejména obnovitelů Rakouské republiky v roce 1945 Karla Rennera a Leopolda Figla, prokázat Rakušanům i světu, že Rakousko není přívěskem Německa, že má vlastní identitu i státní ideu.

Profesor Sandgruber však poukazuje na obtíže, které má Rakousko při svých památných dnech a jubileích. Píše, že Rakousku „jakožto státu chybějí velké události, zakládající jednotu a identitu – odtud snad to množství oslav. Nevyskytuje se velký hrdina, jehož by bylo možné předvést co zakladatele státu, není ani hluboce zasahující revoluční událost, jíž by bylo možno vzpomenout, ani velkých vítězství a ani nějaký velký svatý, který by byl zemi povznesl. Svatý Leopold je co do svatosti vskutku pochybný a pro blahoslaveného Karla¹⁾ nesvědčí fakta o nic lépe. Rakousku chybí nesporné Prohlášení nezávislosti, jaké oslavují v USA, Rakousku chybí dobytí Bastilly, na jehož revoluční sílu se odvolává Francie, a chybí také Den sjednocení, byť i zpochybňovaný, jako je v Německu.“²⁾

Po roce 1945: podvedené získat, nebo odpudit?

Rakousko bývá vyčítáno, že (na rozdíl od Německa) v okupovaném a osvobozeném státě (což je ještě dnes hodně diskutovaná terminologie) neproběhla denacifikace dostatečně, soustavně a hluboce. Byla prováděna víceméně samotnými Rakušany, kteří koncem války uvítali záchrannou ruku podanou jim v Moskevské deklaraci ministrů zahraničních věcí USA, Velké Británie a SSSR, v níž se hovořilo o tom, že Rakousko jakožto „první svobodná země, která padla za obětí nacistické agresi, bude osvobozeno z německé nadvlády“. Realita rakouské národní totožnosti mezi samotnými obyvateli země však byla po likvidaci nacistické Ostmark a znovuoživení Rakouské republiky značně složitější.

O všeneckém povědomí svědčilo, že ještě v roce 1964 (tedy téměř 20 let po „osvobození“) bylo ve výzkumu veřejného mínění pouhých 47 procent (tedy méně než polovina!) Rakušanů toho názoru, že „Rakušané jsou národem“. Za dalších 40 let v podobné akci Institutu Fessel-GfK bylo tohoto přesvědčení již 75 procent Rakušanů, což znamená, že čtvrtina obyvatel země k tomuto názoru ještě nedospěla.³⁾

Úloha obnovitelů Rakouska byla tedy koncem války obtížná. Museli například zaujmout postoj k 500 000 až 700 000 členů nacistické strany NSDAP, nehledě již na jejich rodinné příslušníky. V prvních poválečných letech byli zbaveni volebního práva, a když toto omezení padlo, vzrostl v roce 1949 počet oprávněných voličů o celou čtvrtinu. Otázka byla, kde vzít funkcionáře a úředníky pro správu demokratické republiky, když většina kvalifikovaných pracovníků byla poskvřena nacistickou minulostí.

Na tyto a podobné otázky upozorňuje studie zpracovaná z podnětu Svazu socialistických akademiků (BSA) Wolfgangem Neubauerem, šéfem Dokumentačního archivu rakouského odporu (DÖW) a vydaná v minulém roce pod názvem „Vůle kráčet vzpřímeně“ (Der Wille zum aufrechten Gang).⁴⁾ Nově zakládané politické strany však v poválečných letech soutěžily o nové, zejména vzdělané a kvalifikované členy, a proto raději věřily, že bývalé nacisty převychovají, než aby zůstaly bez inteligence. Došlo tak i k tomu, že například v Salcburku byl po řadu let policejním ředitelem bývalý člen SS Hans Bilinger, že 23 let byl za SPÖ zástupcem starosty v Innsbrucku bývalý úředník tamního gestapa Ferdinand Obenfeldner a že až v roce 1979 byl mezi váženými členy BSA (Svaz socialistických akademiků) odhalen psychiatri Heinrich Gross, jemuž bylo prokázáno, že za války ve vídeňské nemocnici „Am Spiegelgrund“ zabil kolem stovky údajně duševně nemocných dětí.

Byli nacisté zločinci?

O stavu rakouské poválečné společnosti a zdlouhavém procesu její demokratizace svědčí i nesnadné překonávání antisemitismu a dlouho přetrvávající zlehčování a přehlížení nacistických zločinů. Podle protokolu z 8. ledna 1952 se zabývala rakouská vláda požadavkem tehdy ještě jedné ze čtyř okupačních mocností, a to Spojených států, aby majetek za války zavražděných Židů byl sloučen do společného fondu. Jak zástupci ÖVP, tak i SPÖ ve vládě byli proti. Poté se rozvinula debata o tom, kolik asi těch Židů bylo nacisty zabito. Tehdejší vicekancléř Adolf Schärf (SPÖ) vyslovil přesvědčení, že „počet Židů, kteří byli odpraveni, byl poměrně nízký; většinou totiž z Rakouska odešli“. Spolkový kancléř Leopold Figl (ÖVP) se k tomuto názoru připojil: „Největší masakr Židů započal teprve 1942, a to již byli Židé obvykle pryč. Ale toto téma je zajímavé,“ mnil zoviálně Figl, „snad by-

chom se měli jednou popat v Židovské obce.“ Rakouský týdeník Profil⁵⁾ komentoval tuto epizodu slovy: „Sedm let (!) po konci války se tedy ještě žádný z vedoucích politiků země nenamáhal zjistit, kolik rakouských Židů padlo za oběť holocaustu.“ (Bylo jich 65 000).

O postupném překonávání pozůstatků hnědé minulosti ve vědomí Rakušanů svědčí i výsledky průzkumů veřejného mínění. Na otázku týkající se charakteru nacistického režimu odpovídalo, že „přinesl jak dobro, tak i zlo“ v roce 1987 ještě 47 procent dotázaných, v roce 1996 ještě 43 procenta dotázaných a v polovině roku 2004, kdy vídeňský Institut Fessel-GfK sbíral názory 4000 vybraných Rakušanů po celé zemi, to bylo 31 procento.⁶⁾

Počet občanů s tímto zarážejícím názorem tedy nesporně klesá, ale i tak bezmála třetina obyvatel země, kteří neodsuzují hitlerovský režim jednoznačně, je v Evropě pozoruhodná. Abychom však nepropadli jednostrannému pohledu, je třeba dodat, že v tomtéž průzkumu v minulém roce 90 procent dotázaných uvedlo, že „demokracie je každopádně lepší než diktatura“, a 82 procenta stvrdilo, že „rádi žijí v Rakousku tak malém, jako je to dnešní“.

Padesát let svobody

Zatímco rok 1945 přinesl většinu Rakušanů (podle jejich dnešních názorů) „osvobození“ a jen menšinu (zejména příznivcům menší koaliční pravicové strany Svobodných – FPÖ) „obsazení čtyřmi vítěznými mocnostmi“, shodnou se téměř všichni na květnu 1955 co datu obnovení nezávislosti země. Za zvěstovatele této události – „otce rakouské nezávislosti a budovatele republiky“ – jsou však vládními stranami pokládáni spolkový kancléř Julius Raab a ministr zahraničních věcí Leopold Figl, oba lidovci. Na další členy rakouské vládní delegace, která Státní smlouvu v Moskvě dojednala, socialisty Bruna Kreiského a Adolfa Schärfu se většinou zapomíná.

Státní smlouvu, v níž za odchod cizích vojsk (zejména sovětských) zaplatili Rakušané závazkem trvalé neutrality, podepsali Leopold Figl a ministři zahraničí čtyř mocností (V. Molotov, J. F. Dulles, H. Macmillan a A. Pinay) ve vídeňském paláci Belveder dne 15. 5. 1955. Tam má také být uspořádána ústřední výstava, pojmící se k této události. Originál Státní smlouvy, vypůjčený k této příležitosti z Moskvy, má být však postupně umístěn i na dalších (zemských, případně i okresních) obdobných výstavách, iniciovaných spolkovou vládou.

Jeden z hlavních obsahových bodů Státní smlouvy, závazek Rakouska k neutralitě, není však ve vládních dokumentech zvláště zdůrazňován. S neutralitou, jakožto úspěšným (a i méně nákladným) rysem rakouské zahraniční politiky se totiž v minulých desetiletích většina Rakušanů szila. Využívají toho opoziční socialisté a Zelení, zatímco pravicové vládní strany v ní často sledávají přítěž, která Rakousko omezuje v širší vo-

jenské spolupráci nejen s NATO, ale někdy i v rámci bezpečnostní politiky v Evropské unii.

S nevaživostí hledí na možnost zemské výstavy ke Státní smlouvě i rakouská země Korutany, v čele s jediným hejtmanem z řad FPÖ – Jörgem Haiderem. Článek 7 Státní smlouvy zajišťuje totiž práva slovinské menšiny (včetně dvojjazyčných místních značení), která německy mluvící korutanská většina – nehledě na rozhodnutí Rakouského ústavního soudního dvora – nedokáže důsledně plnit.

Deset let v Evropské unii

Pokud jde o členství Rakouska v Evropské unii, nemůže být pochyb o tom, že bylo pro zemi významným přínosem. Teprve od roku 1995 mohlo Rakousko v plné míře využívat výhod evropských společenství. Bylo proto opět určitým překvapením, když v dotazníkové akci⁷⁾ na otázku „10 let členství v EU: Bylo přistoupení dobrým rozhodnutím?“ odpovědělo 51 procent dotázaných občanů kladně a 42 procenta záporně, zbývajících 7 procent bez odpovědi.

Když byla komisařka Evropské unie pro zahraniční věci – bývalá rakouská ministryně zahraničí Benita Ferrerová-Waldnerová požádána o svůj názor, proč je tolik Rakušanů euroskeptických, poukázala na dva faktory. Jedním z nich byl rok 2000 (sankce), to Rakušané ještě zcela nezapomněli. Druhým je jistě také dohoda o tranzitu.⁸⁾

Obě tyto události, v nichž museli Rakušané v leccems ustupovat, se dotkly jejich národních zájmů. V dočasné diskriminaci vlády, v níž v roce 2000 zasedli kromě lidovců i pravicoví (pro tehdejší EU nepřijatelní) Svobodní, spatřovali nepatřičný zásah do vnitřních záležitostí své země. A i nedávné zrušení některých rakouských omezení těžké nákladní silniční dopravy přes rakouské Alpy Evropskou komisí Rakušané odmítají a vnímají ho jako důsledek určité izolace Rakouska v Evropské unii.

Skeptické názory zaznívají v Rakousku i v otázce dalšího rozšiřování Evropské unie na východ, a to nejenom pokud jde o „nekřesťanské“ Turecko. K tomu poznamenala Benita Ferrerová-Waldnerová: „Pocity Rakušanů jsou zdravé. Nyní jsme měli veliké rozšiřování, a to šlo dobře. Potřebujeme však, abychom je dovršili.“

Páté výročí černo-modré „vlády obratu“

Jaká je vlastně dosavadní bilance vlády lidovců a Svobodných, jejichž účast ve vládní koalici vyvolala před pěti lety půlroční odmítavé postoje většiny členů Evropské unie? Velmi stručně a s přiměřenou dávkou odvahy lze říci, že se tato vláda (podle číselných výsledků za léta 1999–2004) nedopustila závažných chyb a ve většině ukazatelů zlepšila pořadí Rakouska mezi zeměmi Evropské unie. Podle tohoto ukazatele postoupilo v Unii v hospodářském růstu z 12. na 10. místo, v nízkém rozpočtovém deficitu z jedenáctého místa

na šesté, v nízké nezaměstnanosti z třetího místa na místo první. Mírně vzrostlo procento inflace (z 0,5 na 1,4), zvýšil se průměrný měsíční příjem (z 1560 na 1670 eur), vzrostly však vládní výdaje na výzkum a na vzdělání.⁹⁾

Parlamentní mluvčí opoziční SPÖ k otázkám rozpočtu a financí Christoph Matznetter však poukazuje na pokles reálných příjmů rakouských dělníků a zaměstnanců v letech 2000–2004. Pouze příjmy úředníků v uvedené době vzrostly. Matznetter proto požaduje, aby vláda přijala opatření směřující ke snižování rostoucích rozdílů mezi bohatými a chudými.¹⁰⁾

Kde lze tedy spatřovat onen obrat, který si vláda kancléře Schüssela v roce 2000 vepsala na svůj štít, když se chtěla odlišit od předchozích tzv. rudo-černých vlád? Rozdíl lze najít v přístupu k reformám. Ve vládách velké koalice se leví a praví partneři tak pečlivě vzájemně hlídali, že nakonec nebyli schopni rozvinout politicky rizikové větší akce.

I když černo-modrá koalice žádnou z proklamovaných reforem (daňové a penzijní soustavy, rozpočtový deficit, privatizace státního sektoru, zpřehlednění a finanční vyvážení zdravotnictví) nedovršila, přeci jen ve všech oblastech díky cílevědomému, rozvážnému a i taktickému postupu lidovců a kancléře Schüssela byla provedena dílčí, někdy i nepopulární, opatření, jimiž byly reformy zahájeny, aniž při tom ÖVP ztratila podporu svých voličů.

Přestože koaliční Svobodní (FPÖ) některými svými populistickými postoji účinnost vládních akcí často oslabovali, dokázal je kancléř ve většině případů přimět k podpoře vlády v parlamentu. Převládá názor, že Wolfgang Schüssel je natolik schopný a víceméně respektovaný politik, že dokáže – s plným využitím roku výročí a oslav – se svými lidovci zvítězit i ve volbách v příštím roce. Nevylučuje se ani možnost, že vzhledem k úpadku strany FPÖ budou do koalice s lidovci získáni dosud opoziční Zelení. Jsou to ovšem jen úvahy vycházející z aktuálního stavu věcí. Během roku, který ještě do voleb zbývá, mohou i sociální demokraté vhodnou průbojnější taktikou nečekaně rozšířit počty svých příznivců i mimo Vídeň, Burgenlandsko a Salcbursko, kde již dnes stojí socialisté v čele místních zemských vlád.

Dosloužila již po 85 letech rakouská ústava?

Do roku zamýšlení se nad minulostí a budoucností země náleží i zatím nedokončený pokus připravit pro Rakousko spolkovou republiku novou ústavu. Ta dosud platná, byť mnohokrát upravovaná, pochází z roku 1920, a to z pera profesora Hanse Kelsena. Doznívá v ní revoluční rok 1848, zákon o rakousko-uherském vyrovnání z roku 1867 i posílení práv spolkového prezidenta na úkor parlamentu po střetu levice a pravice v roce 1934. Po tolika letech a změnách nejenom znění základního zákona, ale i podmínek trvání státu, je oprávněně pokládána za ne již zcela vyhovující.

Takzvaný „Rakouský konvent“ – pracovní shromáždění vybraných politiků, právníků, radíci se i se všemi zemskými hejtmany, předložil počátkem roku předsedou konventu (a tehdy současně i šéfa rakouského Nejvyššího kontrolního úřadu) Franzem Fiedlerem zpracovaný návrh ústavy nové. Během diskuse, která trvala půldruhého roku, si účastníci konventu mnohé vyjasnili, v řadě otázek však dohody dosaženo nebylo.

Předseda rakouské Národní rady (dolní sněmovny parlamentu) lidovec Andreas Khol pokládá tento návrh za „to nejlepší, co četl od roku 1929“. Podle něho je z poloviny založen na konsenzu všech politických stran, třicet procent bylo převzato ze starého právního stavu a o zbývajících dvaceti procentech se mínění rozcházejí. Z různých náznaků vyplývá, že největší rozpory jsou mezi spolkovými orgány (vláda, Národní rada, jež požadují více pravomocí pro centrum) a mezi zeměmi (zemské vlády, sněmy a Spolková rada, které trvají na rozšiřování, a nikoli na omezování svých pravomocí). Někteří představitelé opozice (sociální demokrat Peter Kostelka, poslankyně za Zelené Eva Glawischnigová) proto pokládají i dosavadní ústavu za použitelnou. Andreas Khol však věří, že do konce roku 2005 lze návrh zdokonalit a učinit pro ústavní většinu rakouského parlamentu přijatelným.¹¹⁾

Čas rozpomínání i oslav

Spolkovému prezidentu Heinzovi Fischerovi byla v únoru položena řada otázek, týkajících se rozporuplné minulosti Rakouska. Zaujal k nim otevřené věcné stanovisko. Vyjádřil i hrdost nad výsledky šedesáti let mírové výstavby země. V této souvislosti prohlásil: „Pozitivní třeba vyzdvihnout. Současné nám však nic nebrání dotknout se té či oné rány a ten či jiný aspekt kriticky posoudit a chyby přiznat. ...Diskusní proces je nutný a já věřím, že již přinesl mnohé výsledky. Jsou však mnohé otázky, na nichž se musí dále pracovat.“¹²⁾

K odvážnějšímu jednostrannému závěru dospěl přední politolog univerzity v Innsbrucku profesor Anton Pelinka slovy: „Je to čas k rozpomínání se a snad i trochu k oslavám.“ Ta rozpomínání uzavírá větou: „Za rozvoj shrnutý pod letopočty 1945, 1955, 1995 však ze všeho nejvíce vděčíme Spojencům.“¹³⁾

¹⁾ Posledního rakouského císaře, blahosloveného v roce 2004 – pozn. J. Š.

²⁾ Ze stati Romana Sandgrubera „Wir basteln uns ein Fest“, Die Presse 31. 12. 2004, s. 3.

³⁾ Die Presse, 23. 10. 2004, s. 8.

⁴⁾ Profil 3, 17. 1. 2005, s. 12, 23.

⁵⁾ Profil 4, 21. 1. 2005, s. 9.

⁶⁾ Format 32, 6. 8. 2004, s. 20.

⁷⁾ Format 3, 21. 1. 2005, s. 12.

⁸⁾ Die Presse, 9. 2. 2005, s. 8.

⁹⁾ Format 5, 4. 2. 2005, s. 14–15.

¹⁰⁾ Der Standard, 24. 2. 2005, s. 1.

¹¹⁾ Profil 3, 17. 1. 2005, s. 24.

¹²⁾ Die Presse, 12. 2. 2005, s. 2.

¹³⁾ Format 5, 23. 12. 2004, s. 22

Žijeme ve světě, kde si člověk ani nemůže pustit televizi či radio, aby neslyšel o nových obětech nějakého válečného konfliktu, nacionalistického sváření či prosté xenofobie. O Iráku slyšíme jen v souvislosti s dalšími mrtvými vojáky, Kolumbii už nespojujeme s Garcíou Márquezem, nýbrž s medellínským kartelem a únosy, o Filipínách a Haiti ani nemluví. Jistě by nebylo k zahazení zjistit, jaké procentuální zastoupení mají slova jako konflikt, válka či terorismus v jazyce sdělovacích prostředků.

Mohlo by se zdát, že se nás to zas až tak netýká, vždyť je to všechno tak daleko.... Ale není. Od místa, kde padlo za oběť terorismu téměř dvě stě lidí, nás dělí jen dvě a půl hodiny letu. 11 – M, tedy „11 de marzo“, 11. březen – den madridských atentátů, byl jasnou výstrahou. Přestože jsou za viníky tohoto krveprolití označováni islámští teroristé, Komise pro vyšetřování událostí z 11. března i nadále zvažuje možnost, že se na nich podílela ETA (Euskadi te Askatasuna – Baskicko a svoboda).

ETA a zase jen ETA... V jiném kontextu se u nás o Španělsku snad ani nemluví. (Opomineme-li samozřejmě ztroskotání tankeru Prestige a Aznarovo pochlebování Spojeným státům.) Odkud se ale vlastně vzala? A co vede Basky k tak urputnému boji za samostatnost?

Statut autonomie

Po pádu Frankova režimu se otevřel prostor pro vytvoření takového uspořádání, které by respektovalo odlišnosti jednotlivých španělských regionů. Druhý článek španělské ústavy z roku 1978 proto představil novou koncepci struktury státu založenou na regionálních autonomiích. Její příprava však nebyla zdaleka jednoduchá. Narazila na odlišné představy jednotlivých autonomních celků. Jako první přišlo s návrhem autonomního statutu Katalánsko, které pak následovaly i ostatní oblasti. Výsledkem tohoto procesu bylo rozčlenění na 17 autonomních oblastí a uznání katalánštiny, galicijštiny a baskičtiny za úřední jazyky.

Vzhledem k osobitému charakteru každého regionu není pocit příslušnosti k dané oblasti ničím ojedinělým. Setkáme se s ním v Galicii, jejíž jazyk stál při zrodu portugalštiny a byl Alfonsem X. Moudrým povýšen na jazyk literatury. V Katalánsku, jehož snahy o osamostatnění od zbytku Španělska sice nejsou doprovázeny krvavými atentáty, ale svou neodbytností, mnohdy hraničící až s absurditou, se staly terčem posměchu celého poloostrova. Za další příklad nacionalistického hnutí bychom mohli považovat snahy valencijských politiků o zavedení valencijského, jednoho z mnoha dialektů katalánštiny, jako pátého oficiálního jazyka. Tyto snahy však zdaleka nejsou jen záležitostí bohatších severních auto-

Kořeny baskického nacionalismu

BARBORA HORSKÁ

mií. S dlouholetou vládou Felipe Gonzáleze se věnovalo mnoho energie a peněz do rozvoje Andaluzie, jejíž sebevědomí náležitě stouplo, a to se mimo jiné projevuje rovněž v jazykové otázce.

V našich zeměpisných šířkách se však hovoří hlavně o problémech, které s sebou nese baskický nacionalismus. Informace, které získáváme ze sdělovacích prostředků, nejčastěji vycházejí z postoje španělské vlády. Abychom byli schopni tuto skutečnost posuzovat nezaujatě, je třeba poznat okolnosti, které obě strany do sporu dostaly. Cílem tohoto zamyšlení nad baskickým nacionalismem však v žádném případě není obhajoba, či naopak obžaloba současných tendencí, ať už baskických nacionalistů, či španělské vlády.

Co je to nacionalismus?

Nejprve bychom si asi měli položit otázku, co je to vlastně nacionalismus? Tento pojem označuje hnutí, které se zrodilo v první třetině 19. století a do dnešních dnů prošlo složitým vývojem.

Za matku nacionalistického cítění je považována Velká francouzská revoluce, která ve jménu národa bojovala za svobodu občanů. Právě na základě této filosofie vznikl politický nacionalismus, jenž definuje národ jako společenství osob, které chtějí náležet do společného celku.

Dalším směrem je kulturní nacionalismus, charakterizující národ jako společenství, s nímž nás spojuje rasa, jazyk, společné území a často i náboženství. Příslušenství k danému společenství není otázkou osobní vůle jedince, ale výsledkem externích okolností. Tento směr je založen na Herderově filosofii a jeho pojetí „ducha národa“, z něhož později vycházejí i nacionalistické ideje nacismu, podpořené mimo jiné i Nitzscheho teorií „nadčlověka“.

Nacionalismus můžeme dělit také podle teritoriálního hlediska, podle něhož najdeme nacionalismus rozkladný, který dal vzniknout Československu, Maďarsku a Rakousku po pádu Rakousko-Uherska, a slučovací, který si klade za cíl spojit území obývaná jedním národem, ale rozdělená státní hranicí. Příkladem by překvapivě mohl být i baskický nacionalismus, jenž usiluje o připojení Navarry a následné sjednocení Euskal Herria – baskického národa.

Společným jmenovatelem všech nacionalistických hnutí je snaha dokázat, že ko-

řeny tohoto národa sahají hluboko do minulosti, a zajistit mu tak výlučnější postavení.

Baskicko – País Vasco

V baskickém autonomním statutu, přijatém 18. prosince 1979 pod názvem Statut z Guerniky, je uvedeno: „Baskický národ nebo Euskal - Herria se ustanovuje jako autonomní oblast v rámci španělského státu pod názvem Baskicko nebo Euskadi...“ Dále je v tomto dokumentu uvedeno, že Euskadi je tvořeno třemi historickými oblastmi – Alava, Gipúzcoa a Vizcaya, a otevřená zůstává možnost přidružení Navarry, pokud se k tomu její obyvatelé rozhodnou. Baskičtina se zároveň stává spolu se španělštinou úředním jazykem této oblasti.

Kořeny baskické svrchovanosti je zapotřebí hledat v dávné minulosti. Předchůdci dnešních Basků byli „Protobaskové“, kteří se v honbě za teplejším podnebním usadili v oblasti Pyrenejí a jižní Francie. Dějiny Basků, jako takových, začaly před mnoha tisíci lety na území dnešní Navarry, Římany označované Vasconia. Navarra se tak stala kolébkou „linguae navarrorum“ – baskičtiny a celé baskické kultury. Po navarrských Bascích byly pojmenovány i ostatní kmeny. Samo slovo Bask však pochází z francouzštiny.

Legendární Baskové

Je mnoho faktorů, které přispěly k vzniku baskického nacionalistického cítění. Kromě ekonomických a jazykových je třeba připomenout faktory mytické povahy. Jedním z hlavních mýtů, o něž se baskičtí nacionalisté opírají, je bitva u Arrigorriagy. Existují dvě verze této události. První vypráví o tom, jak Baskové uzavřeli spojenectví s Froomem, bratrem anglického krále, aby jim pomohl vymanit se z područí asturského hraběte Munia, jemuž byli nuceni platit tribut. Pod Froomovým vedením porazili Muniova vojska v bitvě tak krvavé, že místo jejího konání bylo pojmenováno Rudé kameniště – Arrigorriaga. Druhá verze, o sto let mladší, zasazuje bitvu do období sporů mezi Leónem a Kastilií. Biskajští, aby se ubránili četným útokům leonských vojsk, přijali za svého vůdce Zuria, vnuka skotského krále. Na památku slavného vítězství, kdy biskajská vojska zahнала leonské až k hraničnímu „zchomrlému stromu u Luyanda“, byl Zuria zvolen biskajským hrabětem.

Obě verze vycházejí ze společného základu a fakt, že Baskové uzavřeli dobrovolné spojenectví s cizím pánem, posloužil nacionalistům jako důkaz původní nezávislosti baskického národa, který nebyl vázán vojenskou povinností ke Kastilii. Dalším určujícím mýtem jsou pověsti o Túbalovi a Aitorovi.

Přestože se každá pověst odehrává v jiné době, obě označují Basky za bohem vyvolený národ a vyzdvihují jedinečnost a dlouholetou tradici baskického národa, která spolu s jeho rytířskou povahou a odlišnou kulturou ospravedlňuje jeho právo na speciální výsady – *fueros* a nezávislost na Španělsku.

První označuje Basky za potomky Noemova vnuka Túbala, který byl prvním obyvatelem poloostrova. Pověst hovoří o baskičtině jako o Túbalově jazyce, jenž byl jedním z původních jazyků lidstva, stvořených po pádu babilonské věže. Tím, že nevěšel z žádného jiného jazyka, dokazuje vyvolenost baskického národa oproti Kastilcům, jejichž jazyk pochází z latiny. Svou jedinečnost navíc Baskové spatřují v tom, že se na rozdíl od Židů nepodíleli na smrti Krista. Pravdivost této legendy dokládali baskičtí nacionalisté tvrzením, že Túbalova láska k bývalé vlasti ho vedla k tomu, že použil arménské názvy k pojmenování míst ve své nové vlasti ve Španělsku. Konkrétně uvádějí podobnost jména arménské hory Gordeya s názvem Gorbeya na hranicích Vizcaye a Alavy, a název řeky Araxes, spojovali s navarrskou řekou Araica.

Pověst o Aitorovi je výmyslem francouzského Baska Josepha-Augustina Chaha, který považuje za praotce Basků arijského vůdce Aitora, čímž vylučuje jejich příbuznost s židovským národem. Tato teorie byla vodou na mlýn politickým tendencím poloviny 19. století, a jelikož podtrhávala rytířský charakter Basků, získala si brzo velkou oblibu. Je až neskutečné, že PNV (Partido Nacionalista Vasco – Baskická nacionalistická strana) zakládá ekonomickou, sociální a politickou jedinečnost baskických území právě na tomto mýtu.

Romantistické hnutí minulého století pomohlo vytvořit nový mýtus vycházející z mírumilovnosti a venkovského charakteru baskické společnosti. Baskové jsou zde prezentováni jako čistí, moudří lidé spjatí s přírodou.

Boj za zachování fueros

Baskické tradice, založené na mytologii, právní a ekonomická jedinečnost tohoto regionu spolu s náboženskou orientací vysvětlují, proč Baskové v době karlistických válek přijali za své myšlenky karlistických stoupenců, založené na obraně katolické církve jako jediného právoplatného představitel boha na zemi a na obhajobě zvláštností jednotlivých území. Snahy liberálů o ekonomickou modernizaci a industrializaci narazily v Baskicku na odpor vesnického obyvatelstva a nižší venkovské šlechty, která disponovala veškerou mocí. Po vojenské

ZEMĚMI SVĚTA

porážce karlistů prosadili vítězní liberálové státní model založený na politické, administrativní a daňové centralizaci a roku 1876 definitivně zrušili baskické *fueros*. Tato opatření vedla k vzniku hnutí zvanému *fuerrismus*, jež silně ovlivnilo baskické nacionalistické cítění.

Fueros byly po dlouhou dobu pro Basky zárukou politické autonomie. Privilegované postavení v rámci španělského státu dále potvrzovalo vynětí z daňové povinnosti a vojenské služby. Jejich zrušení se nezamlouvalo ani baskickým zástupcům vládních stran, kteří pocházeli z buržoazních kruhů, vzniklých z probíhajícího procesu industrializace. Odpovědí bylo rozdělení *fuerristického* hnutí na dva proudy. První – smířlivější – nadále trval na spolupráci s Madridem, a radikálnější, jehož jediným cílem bylo obnovení *fueros* jakožto nezpochybnitelného práva všech Basků.

Sabino Arana

Nicméně je zapotřebí uvést, že stoupenci *fuerrismu* neusilovali o samostatnost. S touto myšlenkou přišel až Sabino Arana a získal pro ni širokou podporu obzvláště ve Vizcayi. Společnost Euskalerrria, jejímiž stoupenci byli představitelé radikálních *fuerristů* vedení Ramónem de la Sota, obohatila Aranovy myšlenky o politické ambice, které jeho zakladateli chyběly, a vytvořila fungující organizaci. Hlavními zásadami Aranovy filosofie bylo:

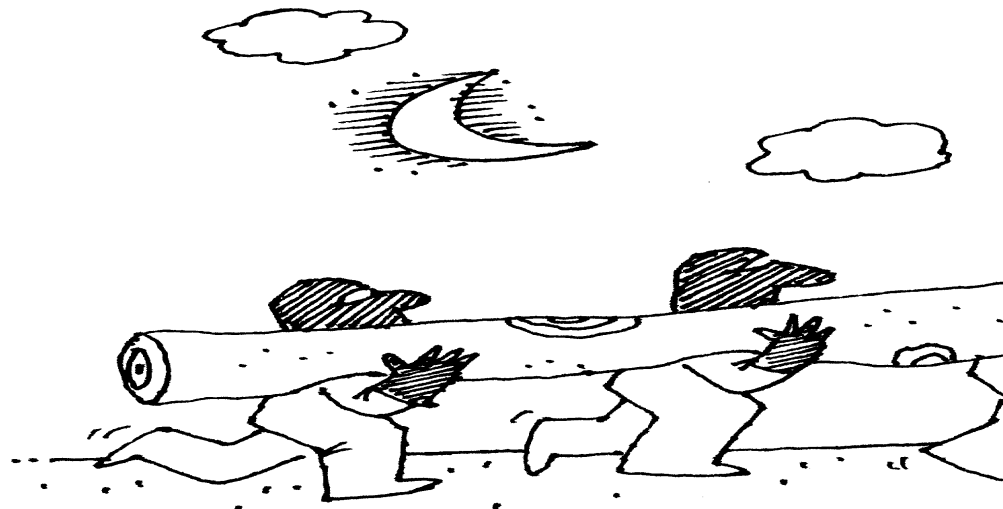
- Obrana „baskičtí“, založeném – mimo jiné – na obhajobě katolického vyznání.
- Nárok na existenci baskického společenství – *Euskadi*, které kromě Vizcayi zahrnuje i Guipúzcou a Álavu a k němuž má být připojena Navarra. Podtrhuje jeho nezpochybnitelné právo na samostatnost vycházející z historické tradice. Tato myšlenka byla stejně tak nová, jako samotný pojem *Euskadi*, který podle baskické etymologie označuje rostlinu, se zrodili Baskové (přípona *-adi* je v baskičtině používána pouze pro pojmy z rostlinné říše).
- Obrana baskičtiny jako společného jazyka. I zde se Arana dopustil další nepřesné interpretace, vzhledem k tomu, že bylo nutno uměle sjednotit rozličné dialekty vytvořením *euskera batua*.
- Odmítnutí jakékoli formy liberalismu, s odůvodněním, že se staví proti baskickým ideálům a že světský přístup k životu, ekonomické reformy a s nimi související imigrace zapříčinily ztrátu čistoty baskické rasy.
- Obrana této rasy a její jedinečnosti ve srovnání s ostatními rasami poloostrova.

Aranovo pojetí nacionalismu patří k nejradikálnějším názorům své doby a má blízko ke kulturnímu nacionalismu. Sabino Arana pochází z rodiny, která se netajila podporou *karlistických* stoupenců. Po *karlistické* porážce ztratil Arana všechny vazby, jež ho pojily se španělskou monarchií. Ta se pro něj stala zosobněním toho, co tak odmítal. Jeho ideologie vychází z hesla

„*Jaungaikoa eta Lagi-zara*“, což v baskičtině znamená „Bůh a starý zákon“.

Vznik a vývoj Baskické nacionalistické strany

Arana překvapil nejen neotřelostí svých idejí, ale také novým pojetím organizace strany. Nechal se částečně inspirovat tendencemi společnosti Euskalerrria a usiloval o zapojení společnosti do činnosti strany. Spíše než o politické uskupení se tedy jednalo o hnutí, jehož politické a sociální zásady vycházely ze samotné baskické povahy. Hlavním článkem organizace byly *batzokis*, centra, která bděla nad rozvojem

a ochranou baskické kultury i v těch nejdálejších oblastech. Toto pojetí přetrvává dodnes, a proto jsou *batzokis* a centra PNV považována spíše za organizační a kulturně činné spolky než pouhá sídla politické strany. Na kulturním poli toto vedlo k oživení úlohy jazyka. V roce 1902 byl sestaven Baskicko-španělsko-francouzský slovník a položeny základy skutečné, i když ještě nepřilíhající rozsáhlé baskické literatury.

Založení prvního *batzoki* v Bilbau (do té doby se Aranova činnost omezila na Vizcayu) v roce 1895 nastartovalo proces volby výboru *Bizkai Buru Batzar*, který měl za úkol bdít nad ochranou nacionalistických myšlenek. Arana dosadil svého bratra do jedné z vedoucích pozic a sám se stal vůdcem Baskické nacionalistické strany, která byla formálně založena o dva roky později. Členství ve straně bylo jen pro ty, jejichž oba rodiče byli baskického původu.

V prvních letech se baskický nacionalismus a PNV – jako jeho politická reprezentace – ostře postavily proti jakýmkoliv formám liberalismu. Arana, pro něž byl liberalismus hrozbou baskické společnosti, se ostře utkal se zástupci PSOE (Partido Socialista Obrero Español – Španělská socialistická dělnická strana), hájícími zájmy dělníků, kteří přišli do Vizcayi za prací v dolech a v hutním průmyslu. Právě oni se stali terčem nenávisť baskických nacionalistů a byli obviňováni z narušení baskického tradičního způsobu života.

Baskická nacionalistická strana se v krátké době stala zosobněním myšlenek baskického nacionalismu. A nikdy se nevzdala svých původních zásad, přestože v průběhu svého vývoje vyměnila požadavek samostatnosti za autonomní statut, čímž se programově přiblížila idejím *fuerristů* a spolku *Euskaerria*. Baskický nacionalismus se tak rozdělil na dva proudy – radikálnější, který lpěl na Aranových idejích, jejichž obranu převzal po Aranově smrti jeho bratr Luis, a na umírněnější, sdružující se kolem CNV (ComunióN Nacionalista Vasca – Baskické nacionalistické společenství).

Události let 1903, 1907 a 1917 dodaly

baskickému nacionalismu sociální rozměr. Sabino Arana ostře vystoupil proti kapitalismu, v němž spatřoval zdroj ožebračování baskického lidu a narušení baskického tradičního způsobu života. Toto přesvědčení vedlo *aranisty* k založení vlastní odborové organizace, jež se začlenila do křesťanského proudu.

Po pádu diktatury Prima de Rivery se nacionalisté opět spojili pod hlavičkou PNV a částečně na jejich popud byla o dva týdny později založena ANV (Asociación Nacionalista Vasca – Baskická nacionalistická asociace), jejíž program spočíval v progresivnějším přístupu k nacionalistickým otázkám a vycházel ze spolupráce s dělnickou třídou. Myšlenkám baskického nacionalismu se tak otevřela třetí cesta.

Situace po občanské válce – vznik ETA

Autonomní status, který Baskicko získalo po vítězství PNV ve volbách roku 1936, však neměl dlouhého trvání. Španělská občanská válka přinesla radikální zvrat v programové orientaci PNV, jež se rozhodla bojovat po boku republikánů a socialistů, přestože v mírových podmínkách by právě tyto strany byly protivníky. Španělský nacionalismus vyznávaný republikány se v mnohém podobal baskickému, popíral však jakoukoli jedinečnost jednotlivých oblastí a ostře zavrhoval autonomní uspořádání. Baskicko-republikánské spojení

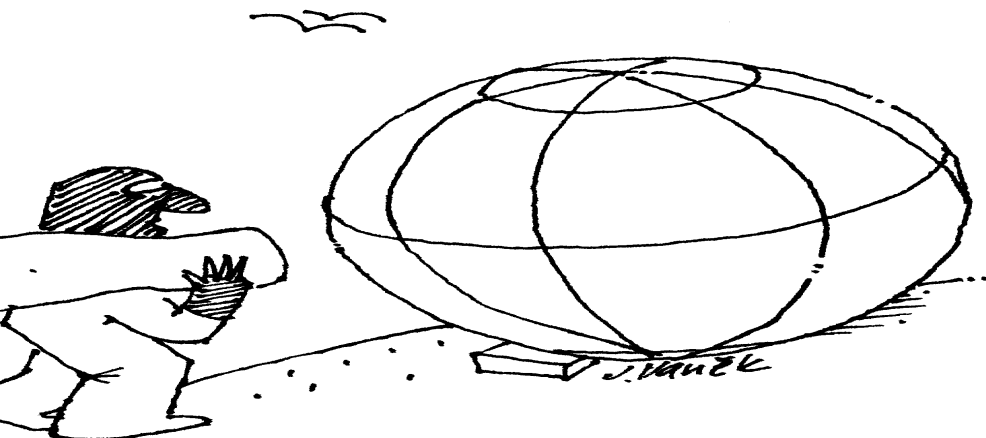
však nezabránilo dobytí baskických provincií. Baskická nacionalistická strana se stala na dalších čtyřicet let jedním z hlavních odpůrců Frankova režimu v zahraničí. Projevy vnitřního odboje byly vždy tvrdě potlačeny, což dokazuje i vyhlazení anarchistických a komunistických bojovníků, zvaných *maquis*.

Na počátku šedesátých let dochází i přes přetrvávající diktaturu v Baskické nacionalistické straně ke změnám, jež jsou výsledkem neúspěšné politiky jejich zahraničních center, která se spolehla na pomoc evropských zemí a Spojených států. Mladí nacionalisté zpochybňovali neúčinnost a politické metody PNV a založili spolek Baskicko a jeho svoboda (ETA). Vyzývali k ozbrojenému povstání proti diktatuře a k přijetí tvrdších opatření v boji proti Frankovu režimu.

A tak se zrodil další proud baskického nacionalismu, který je dnes předmětem sváru nejen v Baskicku, ale i v celém Španělsku. Uvnitř ETA se objevovaly frakce, které obhajovaly čím dál radikálnější přístup k boji za nezávislost na španělském státě. Současně i nadále existoval třetí proud reprezentovaný ANV, jehož někteří stoupenci se netajili členstvím v ETA. Byli nazýváni *poli-milis* a patřili k politicko-vojenské frakci ETA, jež postupem času ustoupila od požadavku otevřeného boje a po volbách v roce 1977 se přidružila k levicové straně Euskadiko Ezkerra (Baskická levice). Získali tak křesla v parlamentu, zatímco zbytek organizace si zachoval svůj bojový charakter. Zatímco *poli-milis* usilovali o přesvědčení zbytku Baskické levice o nutnosti tvrdšího přístupu, vojenská frakce ETA organizovala atentáty na novináře, politiky a stoupence Baskické nacionalistické strany, jimž padlo za oběť mnoho nevinných lidí. Nejvýznamnější obětí baskických pumových útoků se stal předseda vlády admirál Carero Blanco, jehož automobil explodoval v Madridu 20. prosince 1973. V roce 1978 si ETA získala podporu lidové strany Herri Batasuna (HB), která se tak stala jejím politickým křídlem.

Francouzské Baskicko

Počátkem 80. let se baskický nacionalismus začal prosazovat ve francouzském Baskicku jako politická síla a byl namířen proti centrální vládě, která podle mínění Basků jejich kraje odsoudila k úloze „třetího světa“ uvnitř Francie tím, že podporovala jen aktivity spojené s turismem a nepomáhala rozvíjet žádné další pracovní příležitosti. V roce 1983 tedy začaly protestní akce ve formě blokády silnic mezi Francií a Španělskem a masových pikniků na pláži v Biarritzu, jejichž cílem bylo oslabit turistickou přitažlivost oblasti, a donutit tak vládu ke

spolupráci při zavádění jiných druhů podnikání. Hrozba možného rozšíření aktivit ETA na francouzské území přiměla francouzskou vládu po dlouhých jednáních k zavedení společných bezpečnostních opatření se Španělskem. Jedním z prvních plodů této spolupráce bylo v roce 1987 zatčení španělskobaskického teroristy Santose Potosi, jednoho z vůdců ETA.

Souhrnem tedy lze říct, že baskický nacionalismus má dnes dva hlavní proudy – zastánce autonomie, úzce spjaté s PNV, a bojovníky za úplnou nezávislost v podobě ETA, kterou na politické scéně reprezentuje HB. Jablem sváru baskických nacionalistických zaměřených skupin je právě otázka ozbrojeného boje. Jako v začarovaném kruhu Baskická nacionalistická strana obviňuje HB z neústupnosti a neochoty vést dialog, a stoupenci nezávislosti ji naopak osočují z pochlebování španělské vládě a neschopnosti zaujmout konkrétní stanovisko. Oba proudy však spojuje společná myšlenka – blaho a suverenita Baskicka.

Současná situace

V současné době se ve Španělsku hojně diskutuje otázka tzv. Plan Ibarretxe. Jde o návrh politické koncepce budoucnosti Baskicka, který předložil předseda baskické autonomní vlády – *lehendakari* Juan José Ibarretxe. Tento plán je shrnut do šesti základních bodů. V prvním je vyjádřena vůle baskického lidu po novém způsobu soužití se Španělskem, který by byl založen na vol-

ném přidružení. Dále podtrhuje uznání baskické národnosti a možnost nezávislosti se národností španělské. Požaduje možnost svolávat referendum a právo na občanství všem lidem žijícím v Baskicku.

Druhý bod se týká vztahu s Navarrou a francouzským Baskickem (Iparralde), a uvádí se v něm, že Navarra a Baskicko mohou uzavřít dohody vyplývající z vůle svých občanů a španělský stát nemá právo do těchto vztahů zasahovat. Zároveň tento bod připouští právo Navarry na odmítnutí vstoupit do baskického společenství. Na baskické území ve Francii pamatuje možnost podpisu mezinárodních smluv.

Třetí bod vytyčuje moc baskické vlády. Zásady vyplývající z tohoto bodu však nepopírají ústavní jednotu a – jak sám *lehendakari* uvádí – budou znamenat legislativní, ale ne ústavní změny.

Ve čtvrtém bodě, týkající se sociálního rozvoje, se požaduje více kompetencí pro baskickou vládu a jasné vymezení toho, co spadá pod pravomoc španělského státu, a co je naopak čistě baskickou záležitostí. Baskická vláda si mimo jiné vyhrazuje možnost rozhodovat v otázkách hospodářské, zdravotní a sociální politiky, vzdělávání, bytové politiky, využití přírodních zdrojů a v otázce jazykové. Dále se uvádí, že v některých oblastech bude nutná spolupráce mezi španělskou a baskickou vládou.

Pátý bod vyzdvihuje nutnost, aby baskický status uznala Evropská unie a aby zde Baskové mohli hájit své zájmy. V rámci evropského volebního systému by mělo dojít k vytvoření jedné nové volební oblasti. A baskická vláda by měla mít právo na zřízení svých zastupujících orgánů v zahraničí.

Závěrečný bod zahrnuje vytvoření společné španělsko-baskické komise, která by bděla nad dodržováním daných zásad, předcházela konfliktům a napomáhala sladění oblastí společné správy. Dalším požadavkem je vytvoření speciálního odboru v rámci Ústavního soudu, který by řešil konflikty související s rozdělením kompetencí.

Na obou stranách najdeme odpůrce a zastánce tohoto projektu. Jsou tací, kteří v něm spatřují jedinou možnost skoncování s terorismem ve Španělsku, jiní připomínají jeho negativní důsledky na baskické hospodářství. Definitivní řešení fenoménu baskického nacionalismu je ještě hodně daleko.

Epilog

O Bascích se říká, že jsou dubové palice, a asi na tom bude něco pravdy. Jak jinak vysvětlit, že v dnešní Evropě, která usiluje o sjednocení, je někdo schopen zabíjet, jen aby získal nezávislost? Z vlastní zkušenosti však mohu říci, že jsou to zároveň i úžasní lidé, kteří od svých původních předků zdědili smysl pro odpovědnost a od španělských „sousedů“ veselou povahu. A tak se připojuji k heslu Aranově – „ať Bůh ochraňuje Baskicko!“ A dodávám: „...a zbytek Španělska!“

bhorska@yahoo.es

Parlamentní volby v Moldavsku

LUBOMÍR
GOMBOS

vyhráli již podruhé komunisté

Moldavské parlamentní volby 6. března 2005 podle očekávání s velkým nárůstem vyhrála Strana komunistů, která získala 46 procent hlasů, tedy 56 mandátů v jednokomorovém parlamentu.

Poprvé od vyhlášení nezávislosti přitom vyhrála jedna strana i podruhé. Podobný úspěch zaznamenala v prvních svobodných volbách v roce 1994 *Agrární demokratická strana* se ziskem 43 procent (56 křesel ze 104), díky podpoře frakce nezávislých poslanců *Socialistická jednota* (28 křesel) se jednalo o vládu s největší parlamentní většinou v moderní historii Moldavska. Za této vlády se však radikálně rozšířila korupce, země ekonomicky zchudla, vzrostla nezaměstnanost, a ve volbách v roce 1998 obě levostředové strany nedokázaly překročit čtyřprocentní hranici nutnou pro zvolení do parlamentu.

V roce 1998 ve volbách zvítězila pravostránková *Aliance za demokracii a reformy* (koalice Strany obnovy a souhlasu, Hnutí za demokratické a rozkvétající Moldavsko, Strany demokratických sil a Křesťanskodemokratické lidové fronty,¹⁾ která ovšem v roce 2000 z koalice vystoupila) s 61 mandáty, v opozici se ocitla *Strana komunistů* se 40 mandáty.

Politická situace

Ekonomický propad země se ale dále prohluboval a přerostl v politickou krizi, která si vynutila konání předčasných voleb v únoru 2001, přičemž se znovu opakovala situace, kdy žádná ze tří vládních stran nepřekročila volební práh, který se tentokrát zvýšil na šest procent. Naopak komunisté získali ústavní většinu 71 mandátů, nově ustavená *Braghișova aliance 19 a Křesťanskodemokratická lidová strana* získala 11 mandátů.

Komunisté v roce 2001 v předvolební kampani slibovali vstup Moldavska do Svazu Běloruska a Ruska, ustavení ruštiny úředním jazykem, obnovení průmyslu, zvýšení životní úrovně, zvýšení mezd a důchodů a snížení nezaměstnanosti. Většinu slibů splnili jen částečně. Ekonomika se sice stabilizovala, ale spíše na účet moldavských gas-tarbeiterů, kterých podle různých odhadů v zahraničí pracuje 600 tisíc až 1 milion, tedy 14 až 23 procenta obyvatel.²⁾

Před letošními volbami se zkomplikovaly oficiální vztahy s Ruskem, které se projevily v ústupu od podpory poskytnuté v roce 2001 Straně komunistů. Údajně protiruské postoje komunistů umožnily vznik nových stran: nejhlasitější vystupovaly radikálně levicová *Patria-Vlast* a socialistická *Rovno-*

právnost, žádná ale nepřekročila šestiprocentní volební hranici.³⁾

Novým spojencem oficiální ruské politiky se proto v Moldavsku stala centristická koalice *Demokratické Moldavsko*, představovaná třemi stranami s pravostředovou a levostředovou orientací: *Aliance Naše Moldavsko* (vznikla v roce 2003 z původních čtyř stran,⁴⁾ *Demokratické strany Moldavska* bývalého předsedy parlamentu Dumitru Diacova a *Sociálně-liberální strany* Olega Serebriana. Lídrem koalice se stal kišinevský primátor Serafim Urechean, který je vedle Dumitru Braghîșe a Veaceslava Untila jedním ze tří spolupředsedů *Aliance Naše Moldavsko*.

Rozložení politických sil po letošních volbách poukazuje na možný budoucí vývoj. Velký otázník totiž visí nad budoucností prezidenta a předsedy Strany komunistů Vladimira Voronina. Prezident je volen parlamentem a k jeho zvolení je zapotřebí 61 hlasů, kterými komunisté nedisponují. Podle ústavy se přitom prezidentské volby konají měsíc po uskutečnění voleb parlamentních. Existují tři možné scénáře:

1. Komunistům se podaří získat několik opozičních poslanců, kteří budou hlasovat pro Voronina (Voronin tuto možnost naznačil na tiskové konferenci den po volbách).⁵⁾
2. Bude zvolen kompromisní prezident, s nímž budou souhlasit komunisté a koalice *Demokratické Moldavsko*, v což věří Urechean.
3. Budou se konat předčasné parlamentní volby, v což doufá v to Roșca.

Pokud totiž opozice bude volby bojkotovat po dobu 45 dní od prvního dne prezidentských voleb, musí prezident parlament rozpustit a v zemi se budou konat nové volby. Pokud se tak skutečně stane, mohli bychom předčasné volby očekávat na konci května.

Postavení prezidenta

Podle ústavy má prezident republiky velmi omezené pravomoci, komunisté získali v parlamentu většinu potřebnou k sestavení vlády, proč tedy tak usilují o funkci hlavy státu, která má v ústavním systému země jen reprezentativní postavení?

Voronin díky ústavní většině v předchozím parlamentu za čtyři roky dokázal do svých rukou neformálně soustředit prakti-

ky všechnu státní moc. Služba bezpečnosti prezidenta (prezidentská ochranka) je nejmocnější službou v zemi, které se podřizují ostatní tajné služby, vláda a parlament jsou zcela pod kontrolou prezidenta, soudy a prokuratura ztratily svou dřívější nezávislost, veřejnoprávní televize vysílá zpravodajství podle instrukcí prezidentské kanceláře. Výkonná moc v uplynulých čtyřech letech byla prakticky nekontrolovatelná, protože parlament ovládla jedna politická strana.

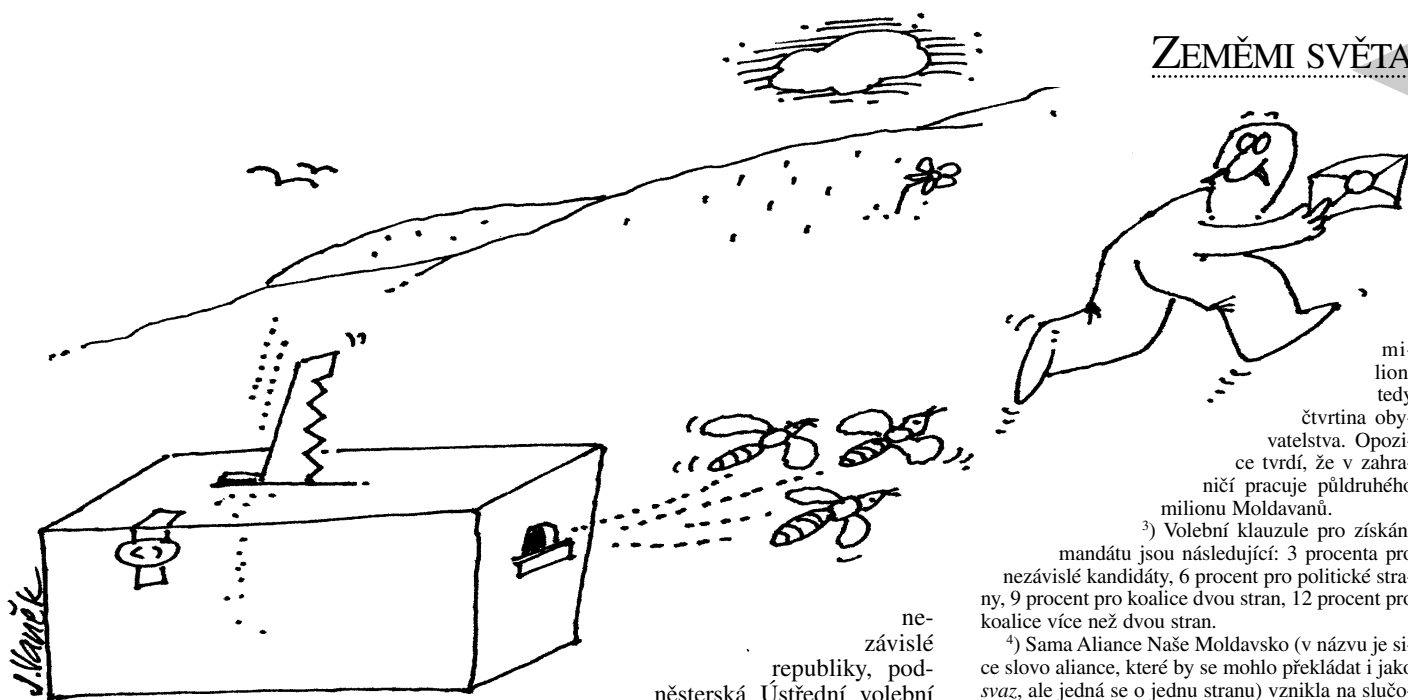
V Moldavsku lze vypočítat i jiné nebezpečné tendence. Vládní komunistická strana využívala ve své předvolební kampani prostředky státního aparátu, a to nejen v souvislosti s volbami. Strana komunistů postupně rozšiřuje svůj vliv na různé sféry občanské společnosti, což se projevuje v různých detailech.⁶⁾

Ve prospěch komunistů před volbami vystoupila i většina elektronických médií.⁷⁾ Komunistické straně dávalo přednost šest z jedenácti moldavských celoplošných a regionálních televizí, včetně veřejnoprávních *Moldova 1* a *TV Gagauzia*. Například ústřední kanál *Moldova 1* bezprecedentně zvýšil počet zpráv o komunistech: 12. února bylo komunistům věnováno 75 procent času určeného předvolebnímu zpravodajství, 24. února už 85 procent. Vyvážené zpravodajství však nenabídl ani městský kišinevský, magistrátem vlastněný kanál *Euro TV Chisinau*, který nejvíce času věnoval koalici kišinevského primátora *Demokratické Moldavsko* (33 procent), sociálním demokratům, kteří se nakonec nedostali do parlamentu (18 procent), křesťanským demokratům (11 procent) a komunistům (jen 8 procent). *První kanál v Moldově* (ruský První kanál vysílá na území Moldavska ve 20:30 vlastní moldavské zprávy) také svým zpravodajstvím podporoval koalici *Demokratické Moldavsko*.

Veřejnoprávní *Radio Moldova* věnoval komunistům 83 procent času zpravodajství určeného volbám, *Radio Gagauzia* dokonce 98 procent. Komunisty protežovala také většina FM hudebních stanic, protože jeho vlastníky jsou podnikatelé napojení na komunisty. Kišinevské městské rádio vlastněné magistrátem *Antena C* věnovalo Demokratickému Moldavsku 33 procenta času, komunistům 25 procent, sociálním demokratům 14 procent a křesťanským demokratům 13 procent.

Ruský faktor

V posledním roce se značně zkomplikovaly vztahy s Ruskem⁸⁾ zejména kvůli podnětské otázce. Ruská média a část poslanců ruské Státní dumy začala moldavskou Stranu komunistů obviňovat z protiruských postojů. Vítr do nudné předvolební kampaně vnesly právě ruské televize, které těsně před volbami zahájily kampaň proti moldavským komunistům, využívající přitom negativní reklamy PR a kompromitace. Šlo o cílenou kampaň před volbami, která měla volební úspěch komunistů minimalizovat. Naopak západní politici a západní média začali mol-

„prozápadní“. Předseda Strany komunistů a prezident republiky Vladimir Voronin vystupoval jako zastávce vstupu Moldavska do Evropské unie. Moldavská státní média o moldavské kandidatuře na vstup do EU hovořila jako o hotové věci, jako by země do Unie vstupovala již zítra.

Zhoršené vztahy s Ruskem se projevily těsně před volbami, kdy Moldavsko odmítlo pustit do země pozorovatele ze zemí SNS.⁹⁾ Na to reagovala Státní дума, která 4. března schválila 370 hlasy proti dvěma výzvu adresovanou vládě Ruské federace, aby Moldavsko potrestala. Poslanci ve své rezoluci navrhli zastavit dovoz moldavského vína a tabáku, prodávat ropu a plyn za světové ceny a pro Moldavany zavést vízový režim. Někteří poslanci navrhovali, aby se vojenská jednotka v Tiraspolu, která nyní čítá 400 ruských vojáků, navýšila na několik tisíc.

Mnohem zajímavější než formální podpora Demokratického Moldavska a odpor vůči moldavským komunistům ze strany Ruska byl postoj podněsterského prezidenta Igora Smirnova. V Podněstersku se sice oficiálně volební kampaň nevedla (podněsterská vláda se chápe jako představitelka

nezávislé republiky, podněsterská Ústřední volební komise nepovolila otevření volebních místností), ale zdejší státní i soukromá média vedla kampaň ve prospěch Urecheanovy koalice Demokratické Moldavsko, na veřejných místech po celém Podněstersku visely předvolební plakáty této politické formace a ve schránkách domů se objevily několik dní před volbami její předvolební materiály. Komunistům a křesťanským demokratům nebyla v Podněstersku kampaň umožněna. Igor Smirnov oficiálně vyzval Podněstřany s moldavským občanstvím, aby nevolili Voroninovy komunisty.

gombos@belarus.cz

¹⁾ Její historie sahá do roku 1989, kdy vznikla Lidová fronta Moldavska (FPM), která se přetransformovala v politickou stranu. V průběhu 90. let se jmenovala Křesťanskodemokratická lidová fronta (FPCD), v roce 1999 přijala název Křesťanskodemokratická lidová strana (PPCD). Svůj program staví na konzervatismu a antikomunismu. V 90. letech vytvořila zejména média o této straně negativní obraz, když ji obviňovala z proruské orientace. Předsedou je Iurie Roșca.

²⁾ Přesně se neví, kolik Moldavanů v cizině pracuje. Podle předběžných výsledků sčítání lidu z října 2004 pracuje v zahraničí 367 tisíc lidí, ale Národní banka na základě finančních převodů z ciziny spočítala, že Moldavanů v zahraničí pracuje jeden

milión, tedy čtvrtina obyvatelstva. Opozice tvrdí, že v zahraničí pracuje půldruhého milionu Moldavanů.

³⁾ Volební klauzule pro získání mandátů jsou následující: 3 procenta pro nezávislé kandidáty, 6 procent pro politické strany, 9 procent pro koalici dvou stran, 12 procent pro koalici více než dvou stran.

⁴⁾ Sama Aliance Naše Moldavsko (v názvu je sice slovo aliance, které by se mohlo překládat i jako svaz, ale jedná se o jednu stranu) vznikla na slučovací m sjezdu několika stran 19. 7. 2003. Tehdy se spojily Sociálně demokratická aliance Moldavska (Dumitru Braghi@), Liberální strana (Veaceslav Until@) a Svaz nezávislých Moldavské republiky (Serafim Urechean).

⁵⁾ Zkušenosti s přebíráním poslanců komunisté mají: v minulém parlamentu nabídli poslanci z Braghisovy aliance Mihailovi Sidorovi křeslo předsedy výboru pro lidská práva a národnostní menšiny; ten vzápětí z aliance vystoupil a v roce 2005 jako bezpartijní kandidoval na listině Strany komunistů a byl zvolen. Stejný osud zopakoval poslanec Mihail Camerzan, kterému komunisté nabídli funkci místopředsedy parlamentu; také vystoupil z aliance a v roce 2005 jako bezpartijní kandidoval na listině Strany komunistů a byl zvolen. Oba poslanci byli v minulém parlamentu vedeni jako představitelé Braghisovy aliance, ačkoli vždy hlasovali spolu s komunisty. Komunisté jejich jména ale využívali, když západním novinářům a zahraničním delegacím vysvětlovali, že jejich parlament je „demokratický“, protože v jeho vedení jsou zastoupeni i představitelé opozice. Sidorov a Camerzan ve skutečnosti žádnou opozici nepředstavovali.

⁶⁾ Jako příklad může posloužit Vysoká antropologická škola v Kišinevě – je soukromá, roční školné stojí 400 USD. Mezi její sponzory patří i prezidentská kancelář. Studenti, kteří vstoupí do komсомолu (Komunistický svaz mládeže), školné platit nemusejí.

⁷⁾ Monitoring Nezávislého centra žurnalistiky a Article XIX. Zdroj: Moldavskije vědomosti 2. 3. 2005.

⁸⁾ Moldavsko je s Ruskem ekonomicky provázáno. Gazprom Moldavsku prodává plyn za cenu 68 dolarů za 1000 kubických metrů, což je o 12 dolarů méně, než musí platit Ukrajina. 80 procent moldavského vína se exportuje do Ruska, celkem 100 moldavských výrobců vína existuje právě díky exportu do Ruska, větší část podniků vyrábějících víno ostatně náleží ruským podnikatelům. Také většina ovoce se vyvážá do Ruska. Velká část moldavského průmyslu je v ruských rukách. Několik set tisíc (podle ruských zdrojů až 700 tisíc) Moldavanů pracuje v Rusku, především v Moskvě. Rusko tedy může jen těžko ztratit své ekonomické pozice v Moldavsku.

⁹⁾ Den před volbami, 5. března, byl na ukrajinsko-moldavské hranici zadržen vlak, ve kterém cestovalo 111 pozorovatelů z Ruska, 46 z Běloruska a 55 z Ukrajiny. Pozorovatelé z Běloruska představovali běloruskou opozici, vesměs se jednalo o členy opoziční Strany komunistů Běloruska.

¹⁰⁾ Zdroj: www.alegeri2005.md

Výsledky voleb 6. 3. 2005¹⁰⁾

Politická strana	Počet hlasů	Hlasy v %	Počet mandátů
Strana komunistů Moldavské republiky	716 336	45,98	56
Demokratické Moldavsko	444 377	28,53	34
Křesťansko-demokratická lidová strana	141 341	9,07	11
Patria-Vlast	77 490	4,97	0
Sociálně-demokratická strana Moldavska	45 551	2,92	0
Rovnoprávnost	44 129	2,83	0
Volební účast	63,71 %		

Rusko

a východoevropské státy SNS:

co dál po vítězství Juščenka?

Ukrajinské volební drama trvalo několik měsíců. Všeobecně se tvrdí, že vítězství liberálního ekonoma a umírněného nacionalisty Juščenka nad bývalým premiérem Viktorem Janukovyčem, jehož otevřeně podporovala Moskva, je těžkou geopolitickou porážkou Ruska, které se za vlády Vladimira Putina znovu snaží hrát roli imperiální velmoci, ačkoliv ne tak významné jako někdejší carská říše a SSSR.

JAROSLAV ŠIMOV

To, že se Juščenko dostal k moci navzdory přáním mocného východního souseda, znamená však mnohem víc než pouhé zdůraznění dalšího oslabení ruského vlivu v zemích SNS. Jsme pravděpodobně svědky druhé fáze demontáže „jaltsko-postupimského“ geopolitického systému, v jehož rámci žila Evropa během „studené války“. První fáze tohoto procesu proběhla na přelomu 80. a 90. let minulého století a byla vyvolána krachem komunistických režimů ve střední a východní Evropě včetně Sovětského svazu. Vyústila ve vystoupení středoevropských zemí (tzv. „vnějšího impéria“ sovětského Ruska) z někdejší sféry vlivu SSSR. Začalo sblížení těchto zemí se západním světem, které vyvrcholilo v letech 1999 a 2004 přijetím osmi bývalých socialistických států do Severoatlantické aliance a Evropské unie. Dnes pozorujeme postupné zhroucení zbytků „vnitřního impéria“, tj. oblasti politické dominance Ruska v rámci Společenství nezávislých států (SNS). Je zřejmé, že SNS rychle ztrácí jakýkoli význam jako výkonný instrument regionální spolupráce.

Proces rozkladu „vnitřního impéria“, který začal již v průběhu 90. let, se zrychlil, když se po událostech 11. září 2001 vojenské základny USA a jejich spojenců začaly objevovat v zemích Střední Asie, které do té doby Rusko jednoznačně považovalo za součást sféry svého vlivu. Pak se v roce 2002 kvůli neshodám ohledně ceny ruského plynu výrazně zhoršily vztahy mezi Moskvou a jejím do té doby nejvěrnějším spojencem, běloruským prezidentem Alexandrem Lukašenkem. Proces pokračoval v roce 2003, když moldavský prezident Vladimir Voronin odmítl ruský plán usmíření s podněstorskými separatisty. (Plán předpokládal setrvání ruských vojsk v Podněstří až do roku 2020, což se nelíbilo nejen Moldávii, ale ani Evropské unii a OBSE). Moskva neměla důvod ke spokojenosti ani po „ružové revoluci“ v Gruzii, kde se v lednu 2004 dostal k moci prozápadně naladěný Michail Saakašvili. Rok 2004 však přinesl největší prohru Ruska ve východní Evropě, a tou se stalo Juščenkovo vítězství na Ukrajině.

Tento výklad nedávných událostí je však do jisté míry zavádějící. Z něj může vzniknout dojem, že Rusko a Západ stále vedou nelítostný souboj o bývalé sovětské republiky, v němž Západ pomalu, ale jistě vítězí. Právě toto je nejpobudivější geopolitická teorie v dnešním Rusku, která způsobuje, že v poslední době je jak chování moskevských politiků včetně prezidenta Putina, ale i veřejné mínění v Rusku tak podrážděné a vůči Západu stále více nepřátelštější. Rusko povzbuzené Putinovou ekonomickou stabilizací se snaží vybudovat něco alespoň vzdáleně připomínající „zlaté časy“ říší Romanovců a bolševiků. Děje se to však v době, kdy jsou tato úsilí předem odsouzena k nezdaru. Nemůže za to ani slabost samotného Ruska, které přece jen stále disponuje velkým ekonomickým vlivem ve většině sousedních zemí, ani „zákeřnost“ západní politiky vůči Moskvě. (Nelze popírat, že Západ má v zemích SNS vlastní zájmy a snaží se je prosazovat, nepoužívá však na rozdíl od Ruska brutálního politického a ekonomického nátlaku na tyto země). Hlavní příčinou ruských nezdarů je, jak se zdá, formování v bývalých sovětských republikách národních států a moderních politických národů, *political nations*.

První roky po rozpadu SSSR byly na Ukrajině, v Moldávii, Gruzii, Arménii a (v menším rozsahu) Bělorusku doprovázeny vzestupem etnického nacionalismu. Byl způsoben euforií, kterou u místních elit, možná znovu s výjimkou Běloruska, vyvolalo zhroucení sovětského impéria a nezávislost, kterou tyto státy buď nikdy neměly, nebo měly pouhých několik let na začátku 20. století, anebo ji před několika staletími ztratily. Ačkoliv národněosvobozenecká hnutí používala v bývalém SSSR většinou jak národoveckých, tak demokratických hesel, začaly po rozpadu impéria nacionalistické vlády nových nezávislých států považovat za své „plnohodnotné“ občany především příslušníky „titulních“ etnik. Vytvářely se nové ideologie, ve školách, na univerzitách a ve sdělovacích prostředcích se na úkor „kolonizační“ ruštiny prosazovaly místní jazyky. Etnické menšiny, především Rusové a jiné ruský mluvící skupiny obyvatelstva se začaly cí-

tit ohroženy novými režimy, což vedlo buď k emigraci příslušníků těchto menšin do Ruska (například ze zemí Střední Asie), anebo k otevřeným etnickým konfliktům (Podněstří, Abcházie, Jižní Osetie atd.). Tato situace poněkud připomínala období po první světové válce a rozpadu habsburské říše ve střední Evropě.

Rusko obratně využilo negativních důsledků vzestupu etnického nacionalismu v bývalých sovětských republikách. Podpořilo separatistická hnutí v Gruzii a Moldávii, několik let si pohrávalo s myšlenkou o možném odtržení Krymu od Ukrajiny, pomáhalo Arménii v její válce proti Ázerbájdžánu atd. Ačkoliv navenek se Boris Jelcin a jeho okolí tvářili jako přesvědčení demokraté, stále aplikovali vůči svým sousedům starý imperiální princip *divide et impera*. Zeslabené a znesvářené země SNS měly podle moskevských strategií hledat ochranu a záštitu v Rusku, což se na začátku 90. let skutečně stávalo.

Za několik let se však situace výrazně změnila. Etnický nacionalismus nepřinesl zemím SNS mír ani blahobyt. Rozděloval společnost, zeslaboval mladé a chudé nezávislé státy, nechával je napospas silnějším a dravějším sousedům, nejen Rusku, ale také Turecku, které snilo o rozšíření oblasti svého vlivu v Zakavkazsku, nebo Číně, již se v 90. letech podařilo výrazně posílit své pozice v zemích Střední Asie. Etnický nacionalismus zřejmě nevyhovoval potřebám doby a nevhodil se (možná s výjimkou několika monoetnických zemí, například Arménie) jako politický a ideologický základ prosperujícího demokratického suverénního státu. Ideu „krve a půdy“, jež je ústředním bodem jakéhokoli etnického nacionalismu, postupně vystřídala idea *společného osudu* všech občanů země bez ohledu na jejich etnický původ. Právě tuto ideu zdůrazňoval během předvolební kampaně Viktor Juščenko, kterého se jeho protivníci naopak snažili vylicít jako etnického nacionalistu a nepřítele ruskojazyčného obyvatelstva východní a jižní Ukrajiny. Demokratické zaměření Juščenkovy kampaně přineslo „oranžovou“ kandidátu hlasy oně zdánlivě nepatrné menšiny obyvatel jižních a východních regionů, která rozhodla o konečném výsledku voleb. (Pokud by rozdělení „východ – západ“ platilo stoprocentně, zvíťazil by Janukovyč, protože na jihu a východě Ukrajiny žije víc lidí než na projuščenkovském západě.)

Vytvoření politických národů je ve skutečnosti *poevropštěním* postsovětského prostoru, protože právě *political nations*, nikoliv etnika, tvoří základ dnešní Evropy. (Ačkoliv nelze tvrdit, že se v zemích Evropské unie už nevyskytuje rasová a etnická nenávisť a jiné problémy spojené se soužitím lidí různých národností.) Tento proces není zdaleka u konce, avšak Ukrajina a další východoevropské země SNS mají za sebou velký kus cesty vedoucí tímto směrem. Zajímavé však je, že nové politické národy se občas formují za vlády a do jisté míry

pod ochranou státníků, kteří nemají pověst přesvědčených demokratů. Nejlepšími příklady jsou prezidenti Moldávie a Běloruska – Vladimir Voronin a Alexandr Lukašenko. Voronin se dostal k moci jako vůdce prorusky orientovaných moldavských komunistů. Brzy však otočil o 180 stupňů a dnes je jedním z nejméně proevropsky naladěných politiků v SNS (o němž se mj. vyjádřil jako o „zbytečné organizaci“). Prezidentovi, který stejně dobře mluví rumunsky a rusky, se podařilo poněkud zmírnit národnostní tření ve své zemi, ačkoliv hlavní problém – soužití s Podněstřím, kde vládne separatistický režim – zůstává zatím nevyřešený.

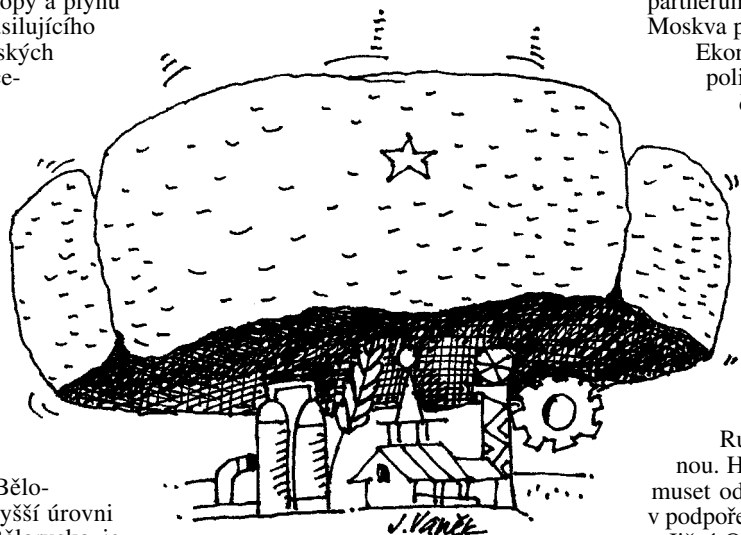
Běloruský případ je ještě komplikovanější. Prezident Lukašenko, na Západě považovaný za „posledního diktátora v Evropě“, dlouho usiloval o co nejtěsnější spojení své země s Ruskem. Za Putina se však Lukašenkovy vztahy s Moskvou citelně zhoršily. Autoritářský běloruský prezident, známý pronásledováním opozice, se poté překvapivě prohlásil za „ručitele nezávislosti Běloruska“. Záminkou k tomu posloužily rozpory kolem cen ruské ropy a plynu a dravost ruského kapitálu usilujícího o nákup nejlákavějších běloruských podniků za nehorázně nízké ceny. Skutečné důvody jsou však složitější. Bělorusové poznali v 90. letech výhody nezávislosti, o níž za sovětských časů téměř neusilovali. Jejich způsob života se dnes v mnoha ohledech liší od života jejich východních sousedů. Možnost skutečného spojení Ruska a Běloruska v rámci jednoho státu (formálně tento „svazový stát“ existuje již několik let) je čím dál méně pravděpodobná. Národní vědomí a identita Bělorusů je teď na nesrovnatelně vyšší úrovni než v době rozpadu SSSR. Bělorusko je zajímavým příkladem toho, že nejen národy vytvářejí vlastní státy, ale státní nezávislost také přispívá k formování moderních národů.

Překvapivá krátkozrakost ruské politiky vůči zemím SNS spočívá v tom, že formování politických národů v těchto zemích jako by zůstalo moskevské politické elitě utajeno. (Natolik, že bývalý ukrajinský prezident Leonid Kučma dokonce nazval svou knihu vzpomínek „Ukrajina není Rusko“ – snad proto, aby ruské čtenáře o tom dodatečně přesvědčil.) Moskva stále obviňuje Západ z vměšování do vnitřních záležitostí „bratrských národů“, aniž by si všimla toho, že tyto národy již nejsou pouhými objekty geopolitických kombinací světových velmocí, nýbrž subjekty složitých politických a sociálně ekonomických procesů. Některé ze zemí tohoto regionu, především Ukrajina a Bělorusko, předběhly Rusko v tempu ekonomického vývoje, a Moskva už není v bývalém SSSR jednoznačně dominující silou.

Vítězství Viktora Juščenka poskytuje ruskému vedení dobrou příležitost k přehodnocení svých postojů vůči sousedním státům. Další vývoj ruské zahraniční politiky záleží na tom, jestli se toto přehodnocení uskuteční. Proto by měla prognóza vývoje vztahů mezi Ruskem a jeho nejbližšími sousedy obsahovat dvě varianty. Optimistický nebo-li pragmatický scénář předpokládá, že Moskva začne vycházet ze svých skutečných možností a pochopí, že *oboustranně prospěšné* partnerství se sousedy je nezbytností a přinese výhody samotnému Rusku. Pessimistický nebo-li „idealistický“ scénář se uskuteční v případě, když ruské politice budou i nadále dominovat mýty a představy z imperiálních dob.

Ukrajina

Smířlivé gesto prezidenta Juščenka, jehož první zahraniční cesta po inauguraci směřovala do Moskvy, může, ale nemusí dosáhnout svého cíle. Juščenko potřebuje zlepšit vztahy s Ruskem, protože to jeho pozici ve

vlastní zemi učiní mnohem stabilnější. Proruská většina obyvatel východu Ukrajiny ani neskryvá, že novou hlavu státu moc v oblibě nemá, proto by otevření vztahů s Moskvou mohlo zvýšit Juščenkovu autoritu u těchto lidí. Hlavní otázka však zní: Má Moskva také zájem na normalizaci vztahu s novou ukrajinskou vládou, anebo se bude pokoušet situaci na Ukrajině destabilizovat? V případě, že prezident Putin a jeho okolí vsadí na pragmatismus, dá se očekávat, že Rusko se bude snažit, aby jak Moskva, tak Kyjev co nejdříve zapomněly na konflikt kolem Juščenkovy zvolení. Rusko-ukrajinská spolupráce se v tomto případě bude rychle vyvíjet především v ekonomické oblasti. Není vyloučen přítok ruských investic do ukrajinské ekonomiky, což by poskytlo Rusku možnost i přes výraznou prozápadní orientaci prezidenta Juščenka mít na Ukrajinu stále velký vliv. Tento vliv však nebude mít tradiční imperiální podobu a nebude mít nic společného s do-

bou, kdy jak se v Moskvě písalo, tak se v Kyjevě tančilo.

Pesimistická varianta vychází z toho, že se Moskva bude za každou cenu snažit pomstít za svou nedávnou porážku. To znamená, že vsadí na „východní“ opozici, především doněcký klan a s ním spojené politické síly. Bude jim pomáhat dosáhnout co nejlepších výsledků v parlamentních volbách, které se uskuteční v příštím roce. Bude se snažit odvrátit možnou úpravu ukrajinské politické reformy, která předpokládá omezení prezidentských pravomocí od září letošního roku. Bude se pokoušet vyprovokovat sociální neklid na Ukrajině, například stávkou v hornických oblastech. Bude využívat cen ropy a plynu jako prostředku politického nátlaku na ukrajinské vedení (což se nejspíše stalo za vlády Leonida Kučmy). Výsledek takovéto konfrontace mezi Ruskem a Ukrajinou nelze přesně předpovědět, uskutečnění tohoto scénáře by však nepochybně znamenalo vznik trvalého ohniska napětí na východě Evropy, což by neprospělo Ukrajině, Rusku ani jejich evropským partnerům. Není však vyloučeno, že se Moskva pokusí o kombinaci obou přístupů.

Ekonomická spolupráce a velkorysá politická gesta vůči prezidentu Juščenkovi mohou být doprovázeny „tichou“ podporou (včetně finanční) prezidentových odpůrců a rozdmýcháváním konfliktu mezi „oranžovým“ západem Ukrajiny a prorusky naladěným východem. Tato kombinovaná varianta se zdá být pro Ukrajinu nejnebezpečnější.

Gruzie

Vztahy s tímto státem má dnes Rusko ještě napjatější než s Ukrajinou. Hlavní otázka, na níž bude Moskva muset odpovědět, zní: Je třeba pokračovat v podpoře separatistických hnutí v Abcházii a Jižní Osetii, anebo stojí za to usmířit se s Gruzii? Poslední by ovšem znamenalo podpořit úsilí gruzinského prezidenta Saakašviliho, který je v Moskvě upřímně neoblíben, o znovusjednocení státu. Po pragmatickém uzavření by se Moskva teoreticky mohla přiklonit ke druhé variantě. Ta by totiž pravděpodobně přinesla Rusku roli jednoho z ručitelů práv abcházské a osetské menšiny v rámci federativního gruzinského státu (o jehož vytvoření usiluje Saakašvili), a zároveň poskytla možnost ekonomické expanze v nové, vůči Rusku mnohem přátelštější Gruzii. Tradice ruské imperiální politiky na Kavkaze však těmto pragmatickým úvahám brání. Nelze zapomenout ani na to, že hromadné poskytování ruského občanství obyvatelům Abcházie a Jižní Osetie vytvořilo v poslední době právní problém, který nebude snadné vyřešit ani v případě, že by si ruská a gruzinská strana přály rychlé zlepšení oboustranných vztahů. Je třeba také připomenout, že Gruzie zatím neopustila etnický nacionalismus jako jeden z důležitých prvků své politiky, což je další

VZTAHY A PROBLÉMY

z mnoha faktorů, které brání usmíření mezi gruzínskou ústřední vládou a separatistickými autonomiemi.

Bělorusko

Dnes neexistují žádné faktory, které by vedly k jakýmkoli výrazným změnám ruské politiky vůči tomuto státu. Putinovo Rusko nemá prezidenta Lukašenka v oblíbenosti, nemá však zároveň nikoho, kdo by jej mohl vystřídat. Po ukrajinských událostech se běloruský autokrat definitivně stal pro Moskvu „menším zlem“, protože za „větší“ by Kreml bezesporu považoval, kdyby se v Minsku objevil „běloruský Juščenko“ (což však není v nejbližší době pravděpodobné). Možné další třenicové body kvůli plynu a ropě stěží vyústí ve vážný rusko-běloruský konflikt. Bělorusko, jež je vlastním prezidentem od Evropy uměle izolováno, a Rusko, které se díky Putinově politice postupně do jisté izolace dostává, se navzájem prostě potřebují.

Moldavsko

Poté, co Kišiněv odmítl ruský mírový plán, se rusko-moldavské oficiální vztahy ocitly téměř na bodě mrazu. Evropské sympatie prezidenta Voronina se Kremlu moc nelíbí, zároveň však vzhledem k nepřilíživému ekonomickému a politickému významu Moldávie mu nedělají tolik starostí jako Ukrajina. Pokud by se k moci v Moldavsku po letošních volbách dostala pravicová opozice, postoj Kišiněva vůči Moskvě se pravděpodobně stal ještě zdrženlivějším. Není vyloučeno ani zostření situace kolem Podněstří. Po změně vlády na Ukrajině se separatistická Podněsterská moldavská republika (PMR) dostává do složité situace. Nachází se totiž mezi dvěma státy, Ukrajinou a Moldavskem, jejichž vedení má na separatismus silnou alergii. Zatím lze těžko říct, zdali Kyjev se bude chtít v tomto regionu aktivně angažovat. Vzhledem k proevropské orientaci Juščenkovy vlády by to bylo však docela logické. (EU totiž několikrát vyjadřovala negativní postoj vůči separatistickým enklávám, buď v Gruzii, Moldavsku, anebo jinde). Proto se „oranžová“ Ukrajina jeví jako možný spojenec Moldavska v podněsterském konfliktu, zatímco Rusko tradičně podporuje vládu PMR. To znamená, že se rýsuje další případný zdroj napětí v rusko-ukrajinských vztazích.

Zdá se, že východní Evropu čekají neklidné časy. Jestli se tato nepřilíživá optická prognóza splní, záleží v dnešní situaci především na Rusku. Tentokrát nerozhoduje Kreml o osudu sousedních zemí, jak se to často stávalo v minulosti, protože tyto země mají v dnešní době mnohem větší manévrovací prostor než za Romanovců či bolševiků. V sázce je osud samotného Ruska, perspektivy jeho vztahů s Evropou a Západem a možnost pro Rusko podílet se v budoucnu na celoevropské integraci.

○

J. Simov@seznam.cz

Indonésie: Spojené státy, Čína a rovnováha moci v jihovýchodní Asii

Ještě v polovině 90. let minulého století považovala Indonésie Čínskou lidovou republiku za hlavní hrozbu své národní bezpečnosti a Spojené státy pokládala za nezbytnou protiváhu vlivu Peking v regionu. Na počátku 21. století je však situace dramaticky odlišná. Dnes v této největší ostrovní zemi světa budí velkou obavu politika Washingtonu a rostoucí vliv Číny by měl – z pohledu mnohých politiků v Jakartě – eliminovat „americkou hrozbu“.

DANIEL NOVOTNÝ

Indonésie, čtvrtá nejlidnatější země světa a strategicky nejdůležitější země jihovýchodní Asie, byla v posledních padesáti letech místem, kde se opakovaně střetly politické, ekonomické a ideologické zájmy velmocí. Velký zájem na udržení úzkých a přátelských vztahů s Jakartou měly především Spojené státy, které v Indonésii viděly důležitého spojence v politice zadržování komunismu během studené války.

Vztahy mezi Indonésií a Spojenými státy byly však často komplikované v důsledku toho, co různé politické režimy v Jakartě vnímaly jako hrozbu svému postavení nebo své zemi. Teorie mezinárodních vztahů „balance of threat“ (rovnováha hrozeb) předpokládá, že elity všech zemí světa formují svou zahraniční politiku racionálně s cílem eliminovat a neutralizovat vliv toho státu, který považují za největší nebezpečí. Toto nebezpečí může být vnímáno nejen jako hrozba národní bezpečnosti, ale také například ohrožení postavení této elity v rámci domácí politické scény.¹⁾

Sukarno: komunismus jako protiváha Americe

V období autoritářské vlády prezidenta Sukarna usilovala Indonésie o co nejužší vztahy se zeměmi komunistického bloku. Příčinou byla skutečnost, že Sukarno vnímal západní země v čele se Spojenými státy jako velké nebezpečí pro své politické postavení a územní celistvost Indonésie. Jeho vyhraněný antiamerikanismus lze vysvětlit především velkou obavou z amerického vměšování do vnitřních záležitostí Indonésie. Americká tajná služba CIA se koncem 50. let podílela na financování separatistického hnutí na indonéských ostrovech Sulawesi a Sumatra.²⁾

Sukarno se navíc cítil ohrožen dlouholetými, těsnými vztahy mezi indonéskými ozbrojenými silami a Spojenými státy.

Z pohledu indonéského prezidenta dávaly tyto vazby Washingtonu příležitost ovlivňovat domácí politickou scénu. Americké zbraně, finance, trénink a zpravodajské informace posilovaly politickou pozici armádního velení, a tím tak relativně oslabovaly Sukarnoovo dominantní postavení v zemi. Sukarno našel věrného spojence v Komunistické straně Indonésie (KSI). Spolu s ní se snažil přivést Indonésii do sféry vlivu komunistického bloku. Návrh indonéského prezidenta na založení „Osy Jakarta–Peking–Hanoi“ lze chápat jako pokus o vytvoření protiváhy rostoucímu vlivu Spojených států. Konečným cílem bylo eliminovat přílišnou závislost na americké vojenské a hospodářské pomoci, a tím omezit americké vměšování do vnitřních záležitostí Indonésie.³⁾

Suharto: komunistické nebezpečí jako legitimizace režimu

Po krvavém pokusu o vojenský převrat v Jakartě v roce 1965 se v Indonésii dostal k moci generál Suharto. Jeho autoritářský režim zvaný „Nový řád“ zvrátil dosavadní trend Sukarnovy zahraniční politiky zaměřené na úzké vazby s komunistickým blokem. Suhartův režim považoval komunistické země v čele s Čínou za hlavní hrozbu pro své postavení a zároveň za největší bezpečnostní riziko pro Indonésii – z podílu na převratu byla obviněna KSI a komunistická Čína. Během let 1965–67 bylo v Indonésii zavražděno na půl milionu skutečných nebo domělých komunistů a v roce 1967 zmrazila Jakarta diplomatické styky s Pekingem.

Tento vyhraněný antikomunismus je možné připsat jak hluboce zakořeněné obavě z Číny jakožto tradičně expanzionistické velmoci, tak také oficiální politice Peking, která otevřeně usilovala o šíření maoistické revoluce do dalších zemí včetně Indoné-

sie.⁴⁾ Současně měl Suharto zájem na přátelských vztazích se západními zeměmi v čele se Spojenými státy, které byly naopak připraveny podpořit prozápadní orientaci jeho režimu prostřednictvím masivních investic a kapitálu. Jinými slovy, Suhartův nedemokratický režim udržoval svou legitimitu vyzdvihováním své role jakožto ochránce národa před nebezpečím komunismu v kombinaci s rychlým ekonomickým růstem indonéské ekonomiky za podpory západního kapitálu.⁵⁾

Demokratická Indonésie: usmíření s Pekingem

Znovuobnovení diplomatických vztahů mezi Jakartou a Pekingem v roce 1990 signalizovalo nejen konec studené války, ale také změnu ve vnímání ohrožení, což se týkalo především Číny a Spojených států. Obnovení vztahů s Pekingem mělo přizpůsobit zahraniční politiku Indonésie novému rozložení sil v mezinárodních vztazích, jimž stále více dominovaly Spojené státy. Změna v zahraniční politice Washingtonu, která se od této chvíle zaměřila na šíření demokratických hodnot po celém světě, představovala pro nedemokratický režim generála Suharta nový druh ohrožení.

Po pádu Suhartova režimu a nastolení demokratické formy vlády zaznamenala Indonésie v posledních letech významný posun v tom, který stát tamní politická elita považuje za největší nebezpečí. Ještě před několika lety byly Spojené státy vítanou protiváhou komunistické Číně, kterou Jakarta vnímala jako největší hrozbu bezpečnosti v regionu. Dnes je situace diametrálně od-

lišná. Jakarta nyní považuje Peking za důležitou protiváhu vlivu Spojených států, které jsou v této největší muslimské zemi světa obecně vnímány jako největší ohrožení státní suverenity Indonésie.

Situace, kdy se Jakarta více obává Spojených států než Číny, je výsledkem několika faktorů. Zatímco ještě v polovině 90. let byla politika Pekingu považována v jihovýchodní Asii za konfrontační v souvislosti s čínskými územními nároky a okupací ostrovů v Jihočínském moři, v současnosti nezbuzuje rychlý růst čínského vlivu v regionu žádné vážnější obavy. Peking je zde vnímán jako konstruktivní a neškodný partner, který usiluje o vzájemně výhodnou ekonomickou a kulturní spolupráci se zeměmi v ASEAN (Sdružení zemí jihovýchodní Asie). Tento pozitivní image Číny byl upevněn i během velké ekonomické krize v regionu před šesti lety, kdy Peking poskytl Indonésii a dalším státům finanční pomoc, a navíc, na rozdíl od Washingtonu, bez jakýchkoli podmínek. Mnoho zahraničních pozorovatelů se shoduje na tom, že Peking v posledních letech předvedl velice sofistikovanou a elegantní zahraniční politiku, které se do značné míry podařilo potlačit obavy okolních zemí z rostoucího ekonomického a politického vlivu Číny.⁶⁾

Spojené státy: nová hrozba Indonésii

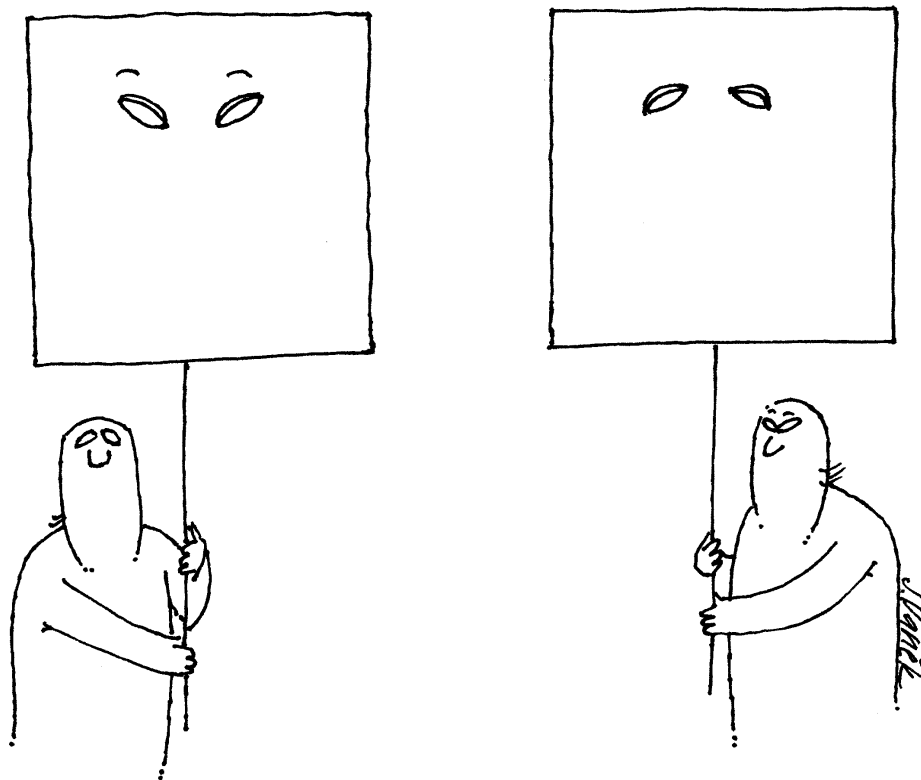
Na rozdíl od Číny, která je v Jakartě vnímána jako vcelku neškodná rostoucí velmoc, je politika Spojených států v současnosti považována za zdroj nebezpečí pro samu indonéskou územní svrchovanost. Kořeny

těchto obav z amerického vměšování do vnitřních záležitostí Indonésie je možné nalézt v 50. letech, kdy CIA podnikala tajné operace na území souostroví, a to včetně domnělého podílu na odstranění prezidenta Sukarna a likvidace KSI po roce 1965. Tato nedůvěra vůči záměrům Washingtonu dále vzrostla v 90. letech v důsledku stupňující se americké kritiky Jakarty a způsobu, jakým Indonésie porušovala lidská práva v bývalé provincii Východní Timor.

Později v průběhu ekonomické krize získala navíc Jakarta dojem, že se Spojené státy snažily využít situace, kdy byla Indonésie ekonomicky a politicky oslabena. Jakarta byla v té době pod nátlakem Washingtonu nucena přistoupit na tvrdé podmínky Mezinárodního měnového fondu a umožnit umístění mezinárodních mírových jednotek pod australským vedením na Východním Timoru. Rostoucí míru protiamerických nálad je možné vystopovat snad ve všech vrstvách indonéské společnosti. Nedávný průzkum na tamním ministerstvu zahraničí odhalil, že celých 95 procent indonéských diplomatů má velice kritické názory na svého jižního souseda Austrálii, která je považovaná za hlavního spojence Spojených států v regionu.⁷⁾

Spojené státy nejsou v Indonésii vnímány jako hrozba v tradičním vojenském slova smyslu. Mnoho tamních vlivných politiků a diplomatů je přesvědčeno, že Washington používá nepřímý způsob, jak zasahovat do vnitřních záležitostí Indonésie. Jedním z nich má být válka proti terorismu a jiná metoda je prostřednictvím nevládních organizací (Non-Governmental Organization – NGO) působících na území souostroví. Některé NGO financované z australských nebo amerických zdrojů působí například v provinciích Aceh a Západní Papua, kde se podle indonéských úřadů podílejí na nelegálních aktivitách podporování místních separatistických skupin. Jeden vysoce postavený armádní činitel například nedávno prohlásil, že Indonésie nyní čelí válečnému konfliktu, ve kterém nepřítel nepoužívá vojenskou sílu. Tato moderní forma války, v níž jako zbraně slouží propaganda v médiích a různé NGO, je prý daleko levnější a zároveň efektivnější než tradiční vojenský konflikt.⁸⁾

V neposlední řadě, jsou vztahy mezi Jakartou a Washingtonem velice komplikované také paradoxně v důsledku demokratizace indonéské společnosti po pádu režimu generála Suharta, tedy díky změně, kterou Spojené státy tolik propagovaly. Silné protiamerické nálady mezi obyvatelstvem v této největší muslimské zemi světa, a to především po válce v Afghánistánu a Iráku, měly ohromný dopad na směr její zahraniční politiky. „Křížácké“ tažení Washingtonu proti terorismu ve spojení s jeho politikou na Blízkém východě prohloubilo nedůvěru indonéských muslimů k dlouhodobým záměrům Spojených států vůči islámu a islámským zemím.⁹⁾ Hlavní obava Jakarty po válce v Iráku pramení na jedné straně z ros-

VZTAHY A PROBLÉMY

toucí nejistoty, jak se tato intervenční a unilaterální americká politika může do budoucna dotknout státní suverenity Indonésie, na straně druhé má pak vláda v Jakartě noční můry při představě, že by se hněv indonéského lidu čerpající z vyhocených protiamerických nálad mohl obrátit proti ní samé a donutit ji až k pádu.¹⁰⁾

„V Pekingu se radují...“

Během uplynulého desetiletí došlo k velkému sblížení mezi Čínou a státy jihovýchodní Asie, včetně Indonésie. Při pohledu na události posledních let se zdá, že se mezi těmito zeměmi odehrává důležitý proces vytváření vzájemné důvěry a spolupráce, k němuž nebyly Spojené státy přizvány. O konkrétních důsledcích těchto tendencí je možné zatím pouze spekulovat, ale již nyní je více než pravděpodobné, že tato situace může mít dlouhodobý negativní dopad na americké bezpečnostní a ekonomické zájmy v regionu. Jak k tomuto vývoji vysvětluje vlivný indonéský diplomat: „Čím více nás Západ, a především Washington tlačí ke zdi, tím více se v Pekingu radují.“¹¹⁾

Článek je výňatkem z příspěvku předneseného na Konferenci Asijských studií v Canbeře v červenci 2004.

danielnovotny@hotmail.com

¹⁾ Walt, Stephen M. *Origins of Alliances*, London, Cornell University Press, 1990.

²⁾ Kahin, Audrey R. and Kahin, George Mc T. *Subversion as Foreign Policy: The Secret Eisenhower and Dulles Debauch in Indonesia*, Seattle and London, University of Washington Press, 1995.

³⁾ Anderson, Benedict 'Old State, New Society: Indonesia's New Order in Comparative Historical Perspective' in *Language and Power: Exploring Political Culture in Indonesia*, Cornell University Press, 1990, str. 94–120.

⁴⁾ Brown, Colin *A Short History of Indonesia: The Unlikely Nation?*, Crows Nest, NSW, Allen & Unwin, 2003, str. 168.

⁵⁾ Sukma, Rizal 'Indonesia's Perceptions of China: The Domestic Bases of Persistent Ambiguity' in Yee, Herbert and Storey, Ian *The China Threat: Perceptions, Myths and Reality*, London, Routledge Courzon, 2002, str. 185.

⁶⁾ 'China-Indonesia Relations and Implications for the United States', USINDO Report, konference sponzorovaná The United States-Indonesia Society a Sigur Center for Asian Studies při Elliott School of International Affairs, The George Washington University, Washington, D.C., 7. listopadu 2003.

⁷⁾ Daley, Paul 'Breach of Trust' in *The Bulletin*, April 20, 2004, str. 36–37.

⁸⁾ 'Foreigners scheming to break up RI: TNI' in *Jakarta Post*, Jakarta, článek publikovaný 6. ledna 2004.

⁹⁾ Bortin, Meg 'Poll Shows U.S. Isolation: In War's Wake, Hostility and Mistrust' in *International Herald Tribune*, June 3, 2003.

¹⁰⁾ Smith, Anthony L. 'A Glass Half Full: Indonesia-U.S. Relations in the Age of Terror' in *Contemporary Southeast Asia*, Singapore, Vol. 25, Issue 3, December 2003, str. 462.

¹¹⁾ Interview s indonéským diplomatem, vysokým představitelem ministerstva zahraničí, Plaza Senayan, Jakarta, 24. října 2004.

Volební rok na jihu Afriky

Rok 2004 byl v jižní Africe rokem volebním. Kromě lokální velmoci, Jihoafrické republiky, se parlamentní a prezidentské volby uskutečnily i v některých okolních státech – Mosambické, Botswanské a Namibijské republice a také ve vzdálenější Malawské a Komorské federativní islámské republice. Výsledky voleb v Jihoafrické republice jistě zaslouží, vzhledem k výsadnímu postavení země nejen v rámci dané oblasti, ale i celé Afriky, samostatný, obsáhlejší rozbor. Cílem tohoto článku je – částečně s využitím komparativních metod – srovnat výsledky voleb v Mosambiku, Botswaně a Namibii nejen kvůli jejich společné hranici s Jihoafrickou republikou, ale také pro zjevné typologické shody, které politické systémy těchto tří zemí vykazují. Výsledky voleb z roku 2004 jsou analyzovány v historickém kontextu vývoje daných zemí i samotných politických stran.

VÁCLAV PRÁŠIL,
PETR JELÍNEK

Třetí svobodné volby v Mosambiku

Ve dnech 1. a 2. prosince 2004 proběhly v Mosambiku prezidentské a parlamentní volby, již třetí od ukončení občanské války, která trvala od roku 1976 do října 1992. V prezidentských volbách, které jsou vzhledem k prezidentskému politickému systému rozhodující pro složení exekutivy, se utkali Armando Guebuza, kandidát vládní strany FRELIMO, a Afonso Dhlakama, předseda opoziční strany RENAMO.

Armando Guebuza nastoupil jako kandidát strany FRELIMO na místo dosavadního mosambického prezidenta Joaquim Chissana, který se rozhodl o místo hlavy státu znovu neucházet po osmnácti letech ve funkci (od smrti prvního prezidenta Samory Machela při dosud neobjasněném leteckém neštěstí v roce 1986). Armando Guebuza patří mezi veterány strany FRELIMO, v roce 1964 se zapojil do protikoloniálního zápasu a postupně se propracoval do hodnosti generála. Jako jeden z čelných představitelů FRELIMO se stal po nezávislosti v roce 1975 ministrem a zůstal členem všech následujících vlád. Proslavil se řadou kontroverzních kroků, například v roce 1975 dal portugalským osadníkům, kteří nesouhlasili s vládou africké většiny, 24 hodin na to, aby s dvacetikilovými zavazadly opustili zemi. Počátkem 80. let řešil ve funkci ministra vnitra nezaměstnanost ve velkých městech vystěhováním oficiálně nepracujícího obyvatelstva na venkov (tzv. operace produkce). Následně byl pověřen správou provincie Sofala, která byla ohniskem útoků organizace RENAMO. Počátkem 90. let vedl Armando Guebuza mírová jednání s organizací RENAMO, jež vyvrcholila podpisem mírové dohody v Římě v roce 1992. V roce 2002, kdy zastával funkci předsedy poslaneckého klubu FRELIMO, byl zvolen generálním tajemníkem strany,

což předurčilo jeho nominaci za kandidáta na místo mosambického prezidenta.

Alfonso Dhlakama se o funkci mosambického prezidenta ucházel již potřetí, a to jako kandidát strany RENAMO. Alfonso Dhlakama, původem syn náčelníka v okrese Chibabava v provincii Sofala, stál jako bývalý voják portugalské koloniální armády u zrodu povstalecké organizace RENAMO v roce 1976. Poté, co v roce 1979 první velitel organizace RENAMO André Matsangaissa zahynul při pokusu o dobytí města Gorongosa, se Dhlakama stal jeho nástupcem. Následně stál v čele RENAMO po celou dobu ozbrojeného konfliktu i v období po uzavření mírové dohody, kdy se RENAMO transformovalo na politickou stranu. V rámci strany požívá mimořádného respektu a loajality členské základny, jakékoli náznamy disentu byly řešeny vylučováním ze strany.

V zápase o místa v Republikovém shromáždění se kromě celé řady malých stran (např. Strana míru, demokracie a rozvoje, Strana svobody a solidarity, Strana národního usmíření, Strana nezávislosti atd.) utkaly především vládnoucí strana FRELIMO a hlavní opoziční strana RENAMO spojená s několika menšími stranami do uskupení RENAMO-Volební unie.

Strana FRELIMO je v Mosambiku vládní stranou od nezávislosti v roce 1975, kdy jí moc jako národněosvobozeneckému hnutí vedoucímu ozbrojený boj za nezávislost předalo Portugalsko. V roce 1977 se přihlásila k marxismu-leninismu, v průběhu 80. let se však od modelu marxistické avantgardní strany vzdalovala směrem k širokému všennárodnímu politickému hnutí. Pokud jde o vládní program, od poloviny 80. let vláda FRELIMO akceptovala hospodářské reformy doporučené mezinárodními finančními institucemi a v 90. letech se Mosambik stal zemí dávanou v reformním úsilí za příklad. Strana FRELIMO se jako

celek ztotožnila s principy tržního hospodářství a mezi její členy patří technokraté, kteří reformy řídí.

RENAMO prošlo po uzavření mírové dohody transformací od téměř výlučně vojenské organizace k politické straně. V průběhu ozbrojeného konfliktu se požadavky RENAMO (často cílené spíše na mezinárodní veřejnost než na mosambické obyvatelstvo) zaměřovaly na skutečnou svobodných voleb a zavedení tržního hospodářství. Po naplnění těchto cílů vládou se RENAMO programově zaměřilo na kritiku vládní korupce a na využívání regionálních rozdílů pro politické účely. Schopnost strany RENAMO převzít vládní odpovědnost vážně ohrožuje nedostatek členů s odborným potenciálem a zkušenostmi s řízením.

Sčítání hlasů trvalo více než dva týdny, tj. výrazně déle, než se původně předpokládalo, což se stalo zdrojem spekulací o masivním volebním podvodu. Volební účast se pohybovala okolo padesáti procent, a byla tak výrazně nižší než v případech voleb, které se konaly v roce 1999.

Výsledky zveřejněné Národní volební komisí přičítaly vítězství v prezidentských volbách Armandovi Guebuze s 64 procenty hlasů. Jeho hlavní oponent, Alfonso Dhlakama získal podle volební komise 32 procenta hlasů. Celkově si tak kandidát vládní strany výrazně polepšil, v roce 1999 získal Joaquim Chissano 52 procenta hlasů oproti 48 procentům pro Alfonsa Dhlakamu. Tuto skutečnost lze vysvětlit jednak nižší volební účastí, kdy se bývalí voliči RENAMO nyní k volebním urnám nedostavili. Alternativním vysvětlením může být osoba Armanda Guebuzy, který původem pochází ze severní provincie Nampula, což mohlo oslabit argumentaci RENAMO o zvýhodňování jižních provincií vládním FRELIMO. FRELIMO kromě své tradiční základny v jižních provinciích Maputo, Gaza a Inhambane a v severní provincii Cabo Delgado, kde FRELIMO zahájilo protikoloniální zápas, získalo většinu i v severních provinciích Niassa a Nampula a v západní provincii Tete, kde v roce 1999 zvítězilo RENAMO. Alfonso Dhlakama tak získal více hlasů než Armando Guebuza pouze v centrálních provinciích Sofala, Zambézia a Manica, přičemž v posledně jmenované zvítězil o několik set hlasů.

V parlamentních volbách podle Národní volební komise zvítězilo FRELIMO s 62 procenty hlasů nad stranou RENAMO se 30 procenty hlasů. Žádná z malých stran nepřekročila pětiprocentní bariéru pro vstup do parlamentu a mandáty si tak rozdělí FRELIMO a RENAMO – Volební unie. FRELIMO získá 160 mandátů ve 250členném Republikovém shromáždění (oproti předchozímu období si tak polepší o 27 mandátů).

RENAMO označilo volby za zfalšované a jeho poslanci odmítli v parlamentu zaujmout svá místa. Otázkou zůstává, jak dlouho tento odpor potrvá. Za zfalšované označilo RENAMO i volby v roce 1999, bojkot parlamentu ze strany poslanců RENAMO však trval relativně krátkou dobu.

Jakkoli jisté problémy ve volebním procesu konstatovali i mezinárodní pozorovatelé (např. v okrese Changara v provincii Tete), nebyly podle nich takové, aby ovlivnily celkový výsledek voleb. Strana FRELIMO tak zůstane vládní stranou i ve čtvrté dekádě po nezávislosti Mosambiku.

Stabilita a demokracie v Botswaně i po volbách 2004

Botswana se vyznačuje patrně nejstabilnější vnitropolitickou situací v oblasti již od vzniku samostatného státu v roce 1966. Velkou měrou se o to zasloužil zakladatel moderního botswanského státu – Seretse Khama, vnuk vládců Khamy III. V minulosti docházelo ke sporům mezi kmeny i v jejich nitru – poměrně napjatou situaci vyvolal sám Seretse Khama, když se přes důrazné protesty svého strýce Tshekediho oženil s Angličankou Ruth Williamsovou. Přesto se tyto sváry dařilo řešit bez krveprolití. Zásluhou Seretse Khamy se bez ozbrojených střetů obešel i konec britského protektorátu nad územím a vznik samostatné Botswany.

Na začátku šedesátých let vznikly v tehdejší Bečuánsku první politické strany. Mezi neaktivnější patřila Bečuánská lidová strana (BPP), která se ze značné části formovala z řad převážně radikalizovaných Jihoafričanů, kteří do země přicházeli hlavně z politických důvodů po roce 1960; její voličská základna se nacházela ve městech na východě země. Přestože byla BPP již záhy oslabena vnitřními spory mezi předsedou K. T. Motsetem, místopředsedou P. G. Mantem a generálním tajemníkem M. Mpholem, představovala strana zřejmou hrozbu stabilitě země kvůli svému radikálnímu programu, jehož součástí byly podstatné politické a společenské reformy včetně vyhoštění bílých osadníků. Jako protiváhu BPP založil Seretse Khama v roce 1962 Bečuánskou demokratickou stranu (BDP). Ta se opírala hlavně o venkovské obyvatelstvo a přirozeně o příslušníky Khamova kmene Ngwato. BDP velice rychle vytlačila BPP a ve volbách do Zákonodárnyho sněmu, které se konaly v roce 1965, získala 28 z 31 mandátů. Seretse Khama okamžitě začal jednat s Velkou Británií o nezávislosti, kterou Botswana získala pokojnou cestou 30. září 1966.¹⁾

Politický monopol si BDP, nyní již Botswanská demokratická strana, udržela až do dnešních dnů. Přispěl k tomu nepochybně nebyvalý hospodářský rozkvět země a vnitřní stabilita.²⁾ Nicméně hlavní zásluhu je opět nutno přiznat právě BDP a všem třem botswanským prezidentům vzešlým z jejich řad – Seretse Khama, Ketumile Masire a Festus Mogae. Opozičním stranám se doposud nepodařilo moc BDP výrazněji omezit, i když se některé z nich etablovaly na politické scéně již v době vzniku Botswanské republiky. Přesto BDP zaznamenává vytrvalý, leč pozvolný, pokles preferencí. V roce 1979 BDP získala 75 procent hlasů, v roce 1989 65 procent, v roce 1999 54 procenta a v posledních volbách 30. října 2004

získala pouhých 52 procenta hlasů.³⁾ Vůdčím elementem současné politické opozice je socialistická Botswanská národní fronta (BNF), jejíž voličská základna, sestávající hlavně z městských nižších a středních vrstev, kolísá mezi 12 a 37 procenty. Po říjnových volbách obsadila v Národním shromáždění 12 křesel z 57.⁴⁾ Botswanská kongresová strana (BCP) se pod vedením Michaela Dingakeho vydělila z BNF v roce 1998 po vnitřních sporech mezi socialistickým a sociálnědemokratickým křídlem BNF.⁵⁾ Jedenáct ze třinácti poslanců BNF přešlo do BCP. V posledních dvojnásobných volbách však BCP získala vždy jeden mandát a naráží tak na tuhost většinového volebního systému – v říjnových volbách jí totiž hlas odevzdalo 17 procent voličů. Obecně botswanská opozice trpí nejednotností a atomizací hlavních opozičních subjektů.

Říjnové volby potvrdily nepřímo voleného prezidenta Festa Mogaeho v jeho úřadě i na druhé funkční období. Lze tudíž předpokládat, že se politické linie nastavené v minulém funkčním období nebudou měnit. BDP v čele s Mogaem získala mandát pokračovat v nastoleném programu ztělesněném v takzvané Vizi 2016, v níž si vláda v roce 1996 vytyčila obecné cíle v oblasti vzdělanosti, hospodářství, veřejného zdraví aj.⁶⁾ Hlavní výzvou bude stejně jako v předchozím období boj s nemocí HIV/AIDS – Botswana se v tomto ohledu řadí mezi nejpodstatnější země světa. Pokud se naplní některé předpoklady, klesne průměrná délka života obyvatel Botswany ze 64 let v roce 1998 na 42 v roce 2010, což by nevyhnutelně mělo záporné hospodářské dopady.

Podle tradice by měl nynějšího prezidenta vystřídat viceprezident. Nástup Iana Khamy, syna prvního prezidenta, se očekává ke konci druhého volebního období Festa Mogaeho, tedy do roku 2008. Nedá se zcela vyloučit postupné oslabování pozice BDP, v níž jsou již dnes patrně jisté vnitřní tenze.⁷⁾

Namibie po volbách 2004: nejasné scénáře

Namibijská politická scéna se formovala v podmínkách podstatně odlišných. Od roku 1915, kdy Jihoafrická unie obsadila tuto původně německou kolonii, byla správa území výhradně v rukou vlády v Pretorii, ačkoliv Jihoafrická unie ani pozdější Jihoafrická republika nikdy území *de iure* nepřipojila. Bílí obyvatelé Jihozápadní Afriky byli zastoupeni v Jihoafrickém parlamentu. Od roku 1926 existovalo Zákonodárne shromáždění, v němž byla zastoupena Národní strana a Německý svaz Jihozápadní Afriky; domorodému obyvatelstvu aktivní ani pasivní volební právo uděleno nebylo. Na místní úrovni hráli jistou roli kmenoví náčelníci, se kterými udržovalo kontakty jihoafrické Ministerstvo pro bantuské záležitosti a kteří tak byli spíše nejnižším patrem jihoafrické administrativy.

První projevy namibijské lidové iniciativy se objevovaly až v 50. letech v podobě

VZTAHY A PROBLÉMY

odborových hnutí, o jejichž vznik se sloužili hlavně jihoafričtí odboráři. V Jihoafrické unii se zároveň formovala Organizace studentů Jihozápadní Afriky.⁸⁾ Z jejich řad vyšli pozdější vedoucí představitelé organizací Národní unie Jihozápadní Afriky (SWANU) Fanuel J. Kozonguizi a Zedekia Ngavirue a Organizace lidu Jihozápadní Afriky (SWAPO) Mburumba Kerina. Tito lidé se zasadili o vznik politické, nacionalistické, někdy až radikální, alternativy k hierarchické kmenové politice, ačkoliv podpora jednotlivých stran dodnes odráží kmenovou příslušnost voličů.⁹⁾ SWANU byla založena 27. září 1959, u jejího zrodu stáli J. Kozonguizi, M. Kerina, H. Toivo Ja Toivo a C. Kapuu; SWANU podporovala Rada hererských náčelníků pod vedením významného náčelníka Hosea Kutaka. Původní myšlenka jednotné politické strany zahrnující příslušníky všech kmenů ovšem neuspěla, když se již v roce 1960 vydělila ovambská SWAPO, jako celonárodní strana vzešlá z původního politického uskupení OPO, jehož představitelé zároveň působili ve vedení SWANU. SWANU poté existovalo jako převážně hererské politické uskupení; kvůli rychlé radikalizaci a příklonu ke komunistické ideologii se od SWANU v roce 1964 odvrátila i Rada hererských náčelníků, aby vzápětí vytvořila Demokratickou organizaci národní jednoty. V roce 1984 se SWANU rozpadla na dvě strany, její nástupnické organizace postupně ztratily vliv.¹⁰⁾

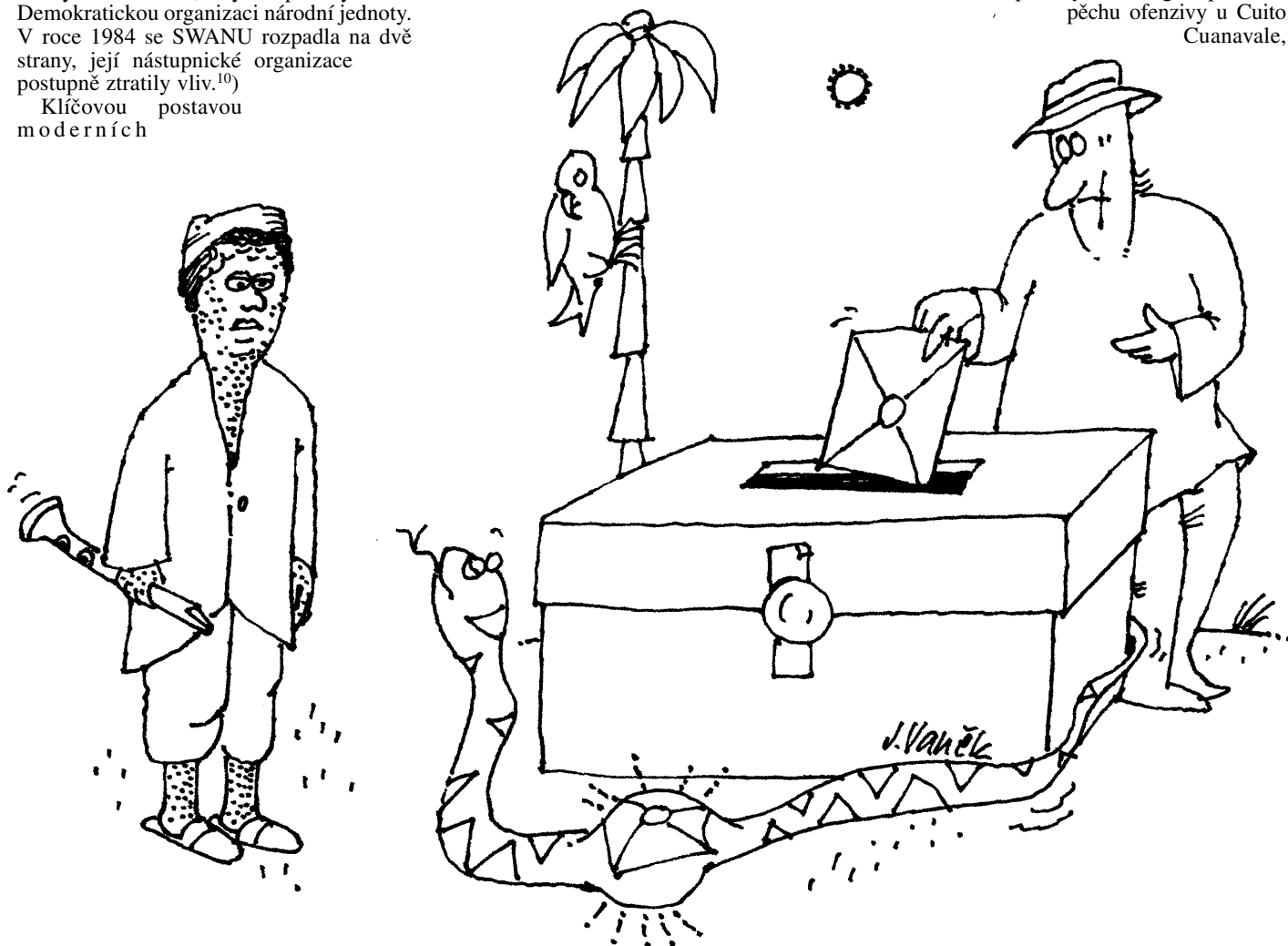
Klíčovou postavou moderních

namibijských dějin se stal Sam Nujoma.¹¹⁾ S. Nujoma se připojil k OPO jako železniční dělník poté, co se seznámil S. Toivo ja Toivem v Kapském městě. V roce 1960 zakládal společně s M. Kerinou SWAPO a stal se jeho prvním předsedou. Nujoma se v průběhu svého téměř třicetiletého, byl přerušeno, exilu významně zasloužil o vznik samostatné Namibie svým diplomatickým úsilím v několika afrických zemích a při OSN i koordinací činnosti ozbrojené složky SWAPO – Osvobozené armády Jihozápadní Afriky (SWALA), později přejmenované na Lidovou osvobozenou armádu Namibie (PLAN). Intenzivnější ozbrojené střety mezi SWALA a Jihoafrickou policií započaly v roce 1966 pod dohledem bezzubé snahy Valného shromáždění OSN ukončit jihoafrickou kontrolu nad územím.¹²⁾ V roce 1971 Mezinárodní soudní dvůr prohlásil pokračující jihoafrickou přítomnost v Namibii za odporující mezinárodnímu právu. Jihoafrická republika poté zesílila snahy o rozdělení Jihozápadní Afriky na jednotlivá poloautonomní teritoria včetně územních jednotek podobných jihoafrickým bantustanům.¹³⁾ V průběhu sedmdesátých let se stupňoval nátlak OSN na Jihoafrickou republiku, jakož i ozbrojené aktivity SWAPO. Jihoafrická republika v zemi

výrazně posílila vojenskou a policejní přítomnost, nicméně pod tlakem mezinárodního společenství ustoupila od snah o rozdělení země a pokusila se prosadit strategii federalizace. Tato nová iniciativa vyvrcholila konferencí v Turn-halle, aby však záhy ustrnula po volbách v Rhodésii Zimbabwe, po kterých se jihoafrická vláda obávala obdobného vítězství radikálních stran i v Namibii.

Jihoafrická armáda spojila potlačení SWAPO, které mělo v jižní Angole své základny, s podporou angolských protivládních sil bojujících proti marxistické MPLA. Jihoafrická republika společně s hnutím UNITA postupně ovládla jih Angoly. Při mezinárodních jednáních pak Jihoafrická republika podmiňovala své ústupky v otázce Namibie odchodem kubánských sil z Angoly a ukončením angolské podpory SWAPO. Na rozdíl od vlády amerického prezidenta Jimmyho Cartera, který se otevřeně stavěl proti jihoafrickému apartheidu, toto stanovisko JAR podporoval i Ronald Reagan.

Po několikaletém úsilí OSN,¹⁴⁾ takzvané Západní stýčné skupiny,¹⁵⁾ diplomatické aktivitě Spojených států, které zároveň usilovaly o omezení vlivu SSSR a Kuby v Angole, a hlavně po vstřícnějším přístupu Jihoafrické republiky vůči Angole po neúspěchu ofenzivy u Cuito Cuanavale,

se jihoafrické síly z Namibie stáhly a Namibie vyhlásila 21. března 1990 nezávislost. Prvním namibijským prezidentem byl jmenován Sam Nujoma poté, co SWAPO získala 57 procent hlasů. SWAPO si svou pozici udržela ve všech následujících volbách. V Ústavodárném shromáždění v letech 1990 až 1994 měla 41 zástupců ze 72. Po volbách do Národního shromáždění¹⁶⁾ v roce 1994 získala 53 mandátů, v roce 1999 jejich počet zvýšila na 55. S. Nujoma obhájil svůj prezidentský mandát v roce 1994 většinou 74 procent hlasů i v roce 1999, kdy získal 77 procent hlasů.¹⁷⁾

Politická opozice je poměrně slabá. Mezi významnější opoziční strany se řadí Demokratická aliance Turnhalle (DAT)¹⁸⁾ a Demokratický kongres. K Demokratické alianci Turnhalle se původně připojila i část DONJ a menší Republikánská strana, obě se však později znovu osamostatnily. Cílem DAT bylo vytvořit celonárodní politickou platformu bez rasových omezení, to se ovšem nezdařilo; zatímco její podpora na počátku 90. let dosahovala téměř třiceti procent, do roku 1999 se postupně ocitla pod hranicí 10 procent, v listopadových volbách roku 2004 obdržela 5 procent hlasů. Demokratický kongres založil v roce 1999 Ben Ulenga, původně člen SWAPO, nespokojený s tribalistickými tendencemi a elitářstvím strany.

V listopadových volbách do Národního shromáždění SWAPO obhájila všech 55 mandátů při zisku 76 procent hlasů, DK dva z původních sedmi ztratila, DAT ztratila tři ze sedmi křesel. DONJ profitovala z oddělení z DAT ziskem tří křesel.¹⁹⁾

Sam Nujoma nebyl podle ústavy po třech volebních obdobích oprávněn kandidovat na funkci prezidenta.²⁰⁾ Za SWAPO proto kandidoval jeho dlouholetý blízký spolupracovník, dosavadní ministr půdy, osidlování a obnovy Hifikepunye Pohamba a ziskem 76 procent se stal druhým prezidentem v dějinách Namibie.²¹⁾

S obavami zahraničních pozorovatelů se setkala snaha S. Nujomy o pozemkovou reformu. Bývalý prezident se nijak netajil svými sympatiemi k prezidentu Zimbabwe R. Mugabemu. H. Pohamba se v této reformě angažoval z pozice svého ministerského úřadu a nyní se obecně očekává, že bude v reformě pokračovat. Je ovšem nepravděpodobné, že by v Namibii došlo k vývoji sledujícímu scénář ze Zimbabwe. Přerozdělování pozemků probíhá již od počátku devadesátých let, přibližně 600 farem tak již změnilo majitele a asi polovinu orné půdy v zemi spravují původní obyvatelé země. Podle Pohamy však přirozený tržní proces odkupu a přerozdělování půdy probíhá příliš pomalu, bude jej nutno urychlit nucenými odkupy. Odvolává se přitom na hrozbu „povstání bezzemků“, pokud se nezvýší přístup původního obyvatelstva k půdě. Někteří bílí vlastníci půdy ovšem tyto kroky považují za populistická gesta vlády, která není schopná řešit problémy nezaměstnanosti jinými cestami. Argumentují tím, že menší statky, jež vznikly rozdělením těch

stávajících, nebudou – také s ohledem na nedostatek kapitálu a znalostí nových vlastníků – schopné existence. S. Nujoma i H. Pohamba opakovaně prohlásili, že pozemková reforma proběhne zákonnou a pokojnou cestou. Nemalý vliv na vývoj situace bude mít i schopnost vlády ovlivnit nálady ve společnosti, jejíž majoritní složky by mohly volat po razantnějších krocích.²²⁾ Takový vývoj by však nezbytně vedl k destabilizaci situace v Namibii. Úspěch H. Pohamy bude rovněž záviset na schopnosti vypořádat se s výzvami plynoucími z nezaměstnanosti a epidemie HIV/AIDS.

Demokracie na jihu Afriky

Pokud vezmeme vedle již analyzovaných případů do úvahy i výsledky voleb v JAR a v Malawi, stejně jako situaci v Zambii, lze na základě volebního jihoafrického roku 2004 dospět ke dvěma závěrům.

Především lze konstatovat, že demokracie v regionu zapustila hluboké kořeny a že institut svobodných voleb se stal nezpochybnovanou součástí politických systémů (jakkoli lze zaznamenat dílčí nedostatky v demokratickém procesu a stížnosti proti regularitě voleb ze strany opozice).

Druhým výrazným rysem je fakt, že jihoafrický subkontinent charakterizuje uplatňování systému jedné dominantní strany. Vládní strany jsou u moci buď od nezávislosti odstranění vlád bělošské menšiny (jihoafrický Africký národní kongres /ANC/, FRELIMO, SWAPO, BDP), nebo od demokratických změn na počátku 90. let (zambijské Hnutí za multipartitní demokracii /MMD/, malawijská Sjednocená demokratická fronta /UDF/). V řadě případů je přitom pravděpodobné, že tento stav bude v dohledné budoucnosti pokračovat. Vládní strany se mohou opírat o pevnou, regionálně nebo etnicky definovanou voličskou základnu, další voliče pak získávají tím, že jako „přirozené vládní strany“ přitahují technokratické elity, a jsou proto považovány za kompetentnější vládnout. Svou roli sehraává i skutečnost, že vzhledem k vnějšímu prostředí se opozice zpravidla nevymezuje navrhováním radikálně odlišné ekonomické politiky. Kritiku zpravidla koncentruje na otázky korupce nebo regionálního/etnického favoritismu. Politická změna v jihoafrickém regionu probíhá nikoli na základě střídání vládnoucích stran, ale obměnou vedení dlouhodobě dominantních stran. Včasná výměna vedení přitom posiluje schopnost těchto stran zůstat u moci.

vaclav.prasil@amo.cz
jelinek@iir.cz

¹⁾ Sillery, Anthony. Botswana: A Short Political History. Londýn: Methuen & Co, 1974, s. 145–151.

²⁾ Klíčem k nastartování hospodářské konjunktury byla těžba diamantů. Stabilitě podle některých dopomohla skutečnost, že botswanská ložiska diamantů jsou výlučně hlubinná a je organizačně náročné takovou těžbu zahájit. Pro zahájení těžby tedy musely být ustaveny stabilní politicko-obchodní vztahy. Naproti tomu v jiných afrických zemích,

jako je Angola a Sierra Leone, lehce dostupná povrchová naleziště diamantů působí jako významný destabilizační faktor. Botswana se také vyznačuje relativně vysokou homogenitou obyvatelstva, což eliminuje další potenciální zdroj napětí. „Botswana's successful democracy“. *The Economist*. 6. listopad 2004.

³⁾ www.idea.int/ideas_s_africa/elections/5_botswana.pdf, www.gov.bw/elections/report.pdf, www.ifes.org/eguide/resultsum/botswana_par04.htm

⁴⁾ Tamtéž; Botswanský parlament je dvoukomorový, vedle Národního shromáždění jej tvoří Sněm náčelníků. Ten sestává z osmi náčelníků tswanských kmenů, čtyř zástupců menšinových kmenů a tří členů volených samotným sněmem. Sněm náčelníků zásluhou dřívějších opatření BDS a Seretse Khamy nehraje zásadnější roli – plní výlučně poradní funkci a svou symbolickou povahou se blíží britské Sněmovně lordů.

⁵⁾ Štěpení provázelo celý vývoj BNF až dodnes. Již po stranickém sjezdu ve Francistownu v roce 1989 se oddělila Strana svobody, následovalo vydělení BKS v roce 1998, které doprovázela i fyzická napadení na sjezdu BNF v Palapye, a Nové demokratické fronty v roce 2003. K tomu viz blíže Molomo, Mpho G., Somolekae, Gloria. *Sustainable Electoral Democracy in Botswana*.

⁶⁾ www.gov.bw/gem/vision-2016.html, www.mmegi.bw/2004/November/Tuesday9/81376852471.html

⁷⁾ www.mmegi.bw/2005/January/Tuesday18/669668760974.html

⁸⁾ OSJZA vznikla v první polovině 50. let v souvislosti s hnutím občanské neposlušnosti v Jihoafrické unii.

⁹⁾ First, Ruth. *South West Africa, Marmondsworth*. Penguin Books Ltd., 1963, s. 196–199.

¹⁰⁾ www.kas.de/db-files/dokumente/7-dokument_dok_pdf_5366_1.pdf, Pütz, Joachim et al. *Namibia Handbook and political Who's Who*. Windhoek: Magus, 1989, s. 232–251, Srov. First, Ruth. *South West Africa, Marmondsworth*. Penguin Books Ltd., 1963, s. 200–202.

¹¹⁾ Celým jménem Shafiihuna Samuel Nujoma.

¹²⁾ Pütz, Joachim et al. *Namibia Handbook and political Who's Who*. Windhoek: Magus, 1989, s. 254–255.

¹³⁾ Koncepti rozdělení země podporovali jihoafričtí předsedové vlád H. F. Verwoerd B. J. Vorster.

¹⁴⁾ Významnou roli sehrál zvláštní vyslanec Generálního tajemníka OSN a pozdější finský prezident Martti Ahtisaari.

¹⁵⁾ Západní styčnou skupinu tvořily Francie, Kanada, NSR, Spojené státy a Velká Británie.

¹⁶⁾ Namibie má dvoukomorový parlament sestávající z Národního shromáždění a Národní rady.

¹⁷⁾ www.kas.de/db_files/dokumente/7_dokument_dok_pdf_5366_1.pdf

¹⁸⁾ V Turnhalle (tělocvičně) ve Windhoeku byla v roce 1975 zahájena konference o nové ústavě Jihozápadní Afriky. Ačkoliv byli přítomni i někteří domorodí zástupci, SWAPO se zúčastnit nemohlo. Řada představitelů černošské opozice byla zatčena. DTA byla zformována, když představitelé 11 stran a uskupení opustili jednání v Turnhalle v reakci na prohlášení zástupců Národní strany, kteří žádali zachování zákonů apartheidu v nové ústavě.

¹⁹⁾ www.eisa.org.za/WEP/nam2004results.htm, Srov. www.ifes.org/eguide/resultsum/namibia_par04.htm

²⁰⁾ Již prodloužení na třetí volební období si vyžádalo ústavní změny.

²¹⁾ www.ifes.org/eguide/resultsum/namibia_pres04.htm

²²⁾ news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/224_0595.stm, news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/3918_369.stm

Nominální ekonomická konvergence v nových členských zemích

Deset nových členských zemí, které do Evropské unie vstoupily k 1. květnu 2004, prozatím na svém území neza- vedlo společnou měnu euro (zůstalo tedy mimo tzv. eurozónu). Přřadilo se tak ke třem starým členským zemím (Velká Británie, Dánsko a Švédsko), které společnou měnu rovněž, a to z vlastní vůle, nepřijaly. Na rozdíl od tří uvedených zemí však všichni noví členové přijaly euro jako nedílnou a obligatorní součást *acquis communautaire* s tím, že do eurozóny vstoupí v okamžiku, kdy na to budou připraveny a kdy pro ně ani pro staré členské státy tento krok nebude představovat přílišné riziko.

JAN HRÍCH

Od okamžiku vstupu uvedených zemí (z nichž osm náleží do skupiny tranzitivních ekonomik střední a východní Evropy), začala Evropská komise (EK) bedlivě sledovat, jak si nové členské státy vedou v oblasti nominální ekonomické konvergence, která je nutnou podmínkou dosažení způsobilosti pro přijetí společné měny. Dosažení odpovídajícího stupně této konvergence je testováno pomocí tzv. maastrichtských kritérií, jejichž podoba je dnes již takřka všeobecně známa. Konkrétně se jedná o požadavek nízké inflace (stability spotřebitelských cen), zdravých veřejných financí (a to jak, pokud jde o aktuální veřejné deficity, tak pokud jde o celkovou úroveň veřejného zadlužení), přiměřené úrovně dlouhodobých úrokových měr a stability kurzů národních měn (viz čl. 121, odst. 1 Smlouvy o založení ES). K tomu přistupuje požadavek na legislativně garantovanou nezávislost centrální banky a její prioritní orientaci na udržování cenové stability (srov. čl. 105, odst. 1 a 109 Smlouvy o založení ES + Statut Evropského systému ústředních bank, čl. 2). Konvergenční kritéria lze rozdělit na *kvantitativní* (měřitelná) a *kvalitativní* (sem patří kurzová stabilita a nezávislost centrální banky).

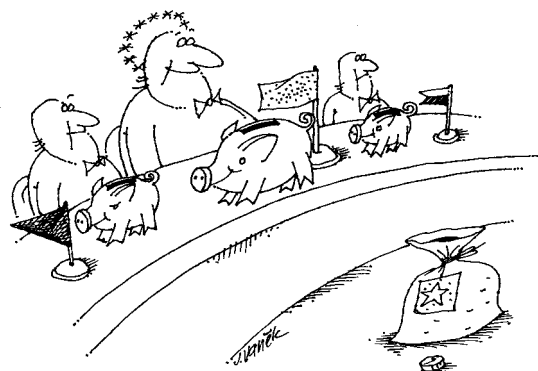
Na základě příslušných ustanovení Smlouvy o založení Evropských společenství je Evropská komise povinna nejméně jednou za dva roky podat Radě ministrů zprávu o tom, jak probíhá proces konvergence států stojících mimo zónu eura směrem ke stavu, jenž by přijetí společné měny umožňoval. Na žádost některého ze států, pro které platí tzv. výjimka (srov. čl. 122 Smlouvy o založení ES), tzn., že na svém území dosud společnou měnu nezavedly, a tento stav se rozhodly změnit, je potom EK povinna vypracovat a předložit příslušnou zprávu kdykoli.

První pravidelná zpráva Evropské komise zevrubně *posuzující stav makroekonomické konvergence* směrem ke splnění podmínek pro přijetí společné měny v *deseti nových členských zemích*, byla publikována v říjnu 2004 (vychází přitom z údajů ze srpna 2004).¹⁾ Celkově lze říci, že stav makroeko-

nomické konvergence v uvedených zemích skýtá velmi *pestrý a do určité míry rozporný obrázek*. Již z formulace konvergenčních kritérií je zřejmé, že žádná z členských zemí nemůže splňovat všechna, neboť kritérium kurzové stability vyžaduje, aby příslušná země byla nejméně dva roky členem mechanismu regulovaných směnných kurzů bez toho, že by zde vznikaly tlaky na její devaluaci, přičemž členem *Exchange Rate Mechanism II* (ERM II)²⁾ mohou být pouze členské státy Evropské unie. Žádná z uvedených zemí však podle hodnocení EK rovněž nedosahuje plně kompatibility s *acquis communautaire* v oblasti legislativního zakotvení postavení centrální banky, což se může zdát poněkud překvapivé vzhledem k tomu, kolik úsilí musely tyto státy věnovat harmonizaci svých právních systémů. Na druhou stranu ovšem plná slučitelnost právního postavení centrální banky se standardem nutným pro přijetí společné měny nebyla nutnou podmínkou vstupu do Evropské unie. Celkově lze tedy říci, že ani jedna z nových členských zemí nespĺňuje ani jedno z kvalitativních kritérií. (tab. 1)

Úplně jiná situace existuje, pokud jde o *čtyři kvantitativní konvergenční kritéria* týkající se cenové stability, stavu veřejných financí a dlouhodobých úrokových měr. V této oblasti již nyní existují dva nové členské státy (Estonsko a Litva), které všechna čtyři kritéria splňují, a další zhruba dva až tři, které k tomu mají dosti blízko. Obecně lze říci, že mnohem větší problém bude představovat splnění fiskální části kvantitativních konvergenčních kritérií než kritéria týkajícího se inflace a dlouhodobých úrokových měr.

Nehledě na to, že šest zemí (tj. více než polovina) nespĺňuje kritérium nízké inflace, lze říci, že nové členské země celkově dosáhly *slušné úrovně cenové stability* a inflace v současné době nepředstavuje pro žádnou z nich příliš závažný problém. Zdá se největší meziroční inflaci (8,4 procenta) vykázalo v době rozhodné pro výpočet hodnoty kritéria pro potřeby zprávy Slovensko. V případě této země se zřejmě jednalo o přetrvá-

vající důsledek odstranění snížené sazby DPH a radikální liberalizace cen, který by měl postupně odeznít, a již v roce 2005 by se inflace mohla přiblížit k úrovni, která by byla více méně v rámci budoucí očekávané referenční hodnoty příslušného kritéria. Výraznější inflaci zaznamenalo rovněž Maďarsko. I zde se jednalo o krátkodobé vychýlení směrem vzhůru, které by mělo být v příštích letech postupně korigováno. Zemí, která měla v minulých letech již „tradičně“ o něco vyšší inflaci, než kolik činil průměr kandidátských zemí (důvod spočíval zejména ve značných nárůstech mezd), avšak v současné době se rychle blíží k hodnotám v této skupině zemí obvyklým, je Slovinsko. V případě Lotyšska došlo v roce 2004 k dosti náhlému zvýšení inflace v důsledku tlaků vyplývajících z trvající výrazné hospodářské konjunktury (a patrně rovněž v důsledku vysokých cen ropy). V případě Polska a Malty bylo potom překročení referenční hodnoty pouze nepatrné, a nelze z něj proto vyvozovat, že by zde došlo k nějakému výraznějšímu vychýlení od celkově nízké míry inflace v deseti nových členských zemích a v celé EU-25. (tab. 2)

Skutečný problém z hlediska reálné možnosti splnit ve střednědobém časovém horizontu (tj. zhruba pět let; přibližně v tomto časovém období počítají konvergenční plány jednotlivých nových členských zemí s přijetím eura) konvergenční kritéria pro přijetí společné měny představuje ve zhruba polovině z uvedených zemí *stav veřejných financí*. Všech osm nových členů z řad bývalých tranzitivních zemí přitom splňuje kritérium celkové úrovně veřejného zadlužení. Jediné Maďarsko se přitom referenční hodnotě kritéria (60 procent HDP) těsně blíží, zatímco ostatních sedm zemí zde má – alespoň prozatím – určitou větší či menší „rezervu“. Podle zatím poslední makroekonomické prognózy Evropské komise (z října 2004) by přitom v následujících dvou letech nemělo v žádné z uvedených zemí dojít k překročení referenční hodnoty (avšak určitý mírný nárůst je v některých zemích stále očekáván). Pokud jde o Kypr a Maltu, zde se úroveň veřejného zadlužení pohybuje na úrovni okolo 70 procent HDP, a obě země tedy uvedené kritérium nespĺňují.

Značně komplikovaná situace však v řadě nových členských zemí panuje, pokud jde o aktuální výši ročních deficitů soustav veřejných rozpočtů. Referenční hodnotu příslušného kritéria (3 procenta HDP) v roce 2003 překročilo celkem šest nových členských států (Česká republika, Kypr,

Tabulka 1 Kvalitativní část konvergenčních kritérií

Stát	Legislativa (zákony, které nejsou v souladu)	Kurzový režim
Česká republika	Zákon o České národní bance	Řízený floating s příležitostnými intervencemi
Estonsko	Ústava, zákon o ústřední bance, měnový zákon a Zákon o bezpečnosti estonské koruny	Exchange Rate Mechanism II (od 28. 6. 2004)
Kypr	Zákon o Kyperské ústřední bance	Měna vázána na euro s kurzovým rozpětím $\pm 15\%$ od centrální parity ^{a)}
Lotyšsko	Zákon o ústřední bance	Měna vázána na koš měn SDR s kurzovým rozpětím $\pm 1\%$ od centrální parity ^{b)}
Litva	Ústava, zákon o ústřední bance, zákon o měně, Zákon o důvěryhodnosti litu ^{c)}	Exchange Rate Mechanism II (od 28. 6. 2004)
Maďarsko	Ústavní zákon, zákon o ústřední bance	Měna vázána na euro s kurzovým rozpětím $\pm 15\%$ od centrální parity ^{a)}
Malta	Zákon o Maltské ústřední bance	Měna vázána na koš měn s podílem eura 70 %
Polsko	Ústava, Zákon o Polské národní bance	Floating bez intervencí
Slovinsko	Zákon o ústřední bance	Exchange Rate Mechanism II (od 28. 6. 2004)
Slovensko	Zákon o Slovenské národní bance	Řízený floating s příležitostnými intervencemi

a) Přestože není formálně členem *Exchange Rate Mechanism II*, kurzový režim de facto simuluje podmínky platné v tomto systému.

b) SDR (Special Drawing Rights, tj. Zvláštní práva čerpání) jsou košovou měnou sloužící jako účetní jednotka Mezinárodního měnového fondu.

c) Lit je litevskou národní měnou.

Pramen: Report from the Commission: Convergence Report 2004. europe.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2004/cr2004_en.pdf (staženo 2. prosince 2004).

Maďarsko, Malta, Polsko a Slovensko). Zdaleka nejvyšší relativní výši deficitu veřejných rozpočtů (12,6 procenta HDP) vykazala v uvedeném roce Česká republika. Na první pohled vypadá uvedená výše deficitu téměř hrozivě, avšak při podrobnějším zkoumání zjistíme, že uvedená dvouciferná hodnota deficitu byla způsobena jednorázovým započtením některých státních záruk do výše schodku (ve shodě s metodikou EU). Podle prognóz Evropské unie by již v roce 2004 mělo dojít k velmi výraznému snížení úrovně deficitu (na zhruba 4,8 procenta HDP) a její mírný pokles by měl pokračovat rovněž v letech následujících. Za poměrně problémové země je v uvedeném smyslu nutno považovat rovněž Maltu, Kypr a Maďarsko.

Posledním z kvantitativních kritérií je požadavek ohledně maximální výše dlouhodobých úrokových měr (měřených na zá-

kladě dlouhodobých státních dluhopisů). Jejich výše nesmí překročit průměr za tři země s nejnižší mírou inflace plus dva procentní body. Zde je situace mezi novými členskými státy nejpříznivější, neboť jeho podmínky nesplňují pouze dva z nich, konkrétně Maďarsko a Polsko.³⁾

Zdaleka nejpříznivější celkové výsledky, pokud jde o plnění konvergenčních kritérií, vykazuje Estonsko, které všechna kvantitativně definovaná kritéria již nyní splňuje, což je do velké míry dáno v celosvětovém měřítku mimořádně příznivou situací jeho veřejných financí. Na dalším místě pomyslného žebříčku se nachází Litva, která rovněž splňuje všechna kvantitativní kritéria. Situace jejích veřejných financí je sice nepatrně horší, než je tomu v případě Estonska, avšak v kontextu dalších nových, resp. všech členských zemí Evropské unie, stále velmi příznivá. Zhruba to samé lze říci rov-

něž o další pobaltské zemi Lotyšsku, které však v důsledku silné ekonomické konjunktury v roce 2004 poněkud překročilo referenční hodnotu míry inflace, což ovšem z hlediska budoucích perspektiv začlenění této země do zóny eura absolutně nic neznamená. Mezi příčiny velmi příznivé situace veřejných financí ve třech pobaltských zemích patří ovšem nejen uvážlivá fiskální a rozpočtová politika tamních vlád, ale rovněž určité historické okolnosti, neboť se jedná o státy, které poměrně nedávno obnovily svou samostatnost. Na dalším místě se potom nachází Slovinsko (rovněž stát vzniklý na základě rozpadu mnohonárodní federace), jehož veřejné finance je rovněž možno označit za plně konsolidované a splňující podmínky maastrichtských kritérií. Tež v případě této země představuje určitý dílčí problém inflace, která je zde dlouhodobě na poněkud vyšší úrovni, než připouštějí maastrichtská kritéria, avšak neexistuje žádný důvod k obavám, že by se tato země nebyla schopna s tímto problémem v blízké budoucnosti vyrovnat. U všech výše uvedených zemí lze očekávat, že budou na vstup do zóny eura připraveny více méně ihned po uplynutí dvouleté „technické“ lhůty povinného zapojení své měny do ERM II, tj. zhruba počínaje rokem 2007.

Poněkud složitější již bude cesta do eurozóny pro šest nových členských států (viz výše), které nesplňují kritérium maximálního schodku veřejných financí. V souladu s článkem 104 Smlouvy o založení ES bylo s těmito zeměmi zahájeno řízení při nadměrném schodku veřejných financí. Na základě zprávy vypracované EK konstatovala Rada ministrů svým rozhodnutím ze dne 5. července 2004, že uvedená situace ve zmíněných zemích skutečně existuje. Toto řízení však má spíše formální charakter a jeho cílem rozhodně není dotlačit uvedené státy k tomu, aby své deficity co nejrychleji a za každou cenu stlačily pod úroveň 3 procenta HDP. Příslušné orgány Evropské unie naopak projevují pro situaci v nových členských zemích – a především v zemích tranzitivních, které musely ve zcela nedávné minulosti projít náročnými a bolestnými strukturálními změnami – značnou dávku pochopení a přimlouvají se za postupné (rozložené do období několika let) odbourávání nadměrných deficitů, které by neohrozilo sociální soudržnost a smír v nových členských zemích.⁴⁾ (tab.3)

Svou značnou mírou pochopení pro situaci v nových členských zemích vykazujících nadměrný deficit veřejných financí potvrdila Evropská komise v prosinci 2004, kdy vydala zprávu, podle které se situace veřejných financí v pěti (Česká republika, Kypr, Malta, Polsko a Slovensko) ze šesti zemí vykazujících nadměrný deficit v důsledku opatření přijatých jejich vládami vyvíjí správným směrem, a není proto zapotřebí ze strany Evropské komise přijímat vůči uvedeným zemím další opatření. Nespokojenost však byla vyjádřena se situací v Maďarsku, kterému se v důsledku nedostatečných opatření vlády s největší pravděpodobností ne-

Tabulka 2 Kvantitativní část konvergenčních kritérií

Stát	Inflace ^{a)} veřejných financí ^{b)}		Deficit		Veřejný dluh ^{b)}		Dlouhodobá úroková míra ^{c)}	
	v %	S/NS	v % HDP	S/NS %	HDP	S/NS	v %	S/NS
Česká republika	1,8	S	12,6	NS	37,8	S	4,7	S
Estonsko	2,0	S	... ^{d)}	S	5,3	S	4,6 ^{e)}	S
Kypr	2,1	S	6,4	NS	70,9	NS	5,2	S
Lotyšsko	4,9	NS	1,5	S	14,4	S	5,0	S
Litva	0,2	S	1,9	S	21,4	S	4,7	S
Maďarsko	6,5	NS	6,2	NS	59,1	S	8,1	NS
Malta	2,6	NS	9,7	NS	71,1	NS	4,7	S
Polsko	2,5	NS	3,9	NS	45,4	S	6,9	NS
Slovinsko	4,1	NS	2,0	S	29,4	S	5,2	S
Slovensko	8,4	NS	3,7	NS	42,6	S	5,1	S
Hodnota kritéria	2,4 ^{f)}	–	3,0	–	60,0	–	6,4 ^{g)}	–

a) Období srpen 2003 – srpen 2004.

b) 2003.

c) Srpen 2004.

d) Estonsko vykázalo za rok 2003 přebytek veřejných financí ve výši 3,1 % HDP.

e) Zúročení komerčních bankovních úvěrů s dobou splatnosti delší než pět let.

f) Tři státy s nejnižší inflací byly v srpnu 2004 Finsko, Dánsko a Švédsko. Jej průměr činil 0,9 %.

g) Průměrná dlouhodobá úroková míra Finska, Dánska a Švédska tedy v srpnu 2004 činila 4,4 %.

Pramen: Report from the Commission: Convergence Report 2004. europe.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2004/cr2004_en.pdf (staženo 2. prosince 2004).

podarí splnit stanovený cíl pro rok 2005, pokud jde o relativní výši deficitu (původně 4,1 procenta HDP, vládou později zvýšeno na 4,7 procenta HDP; podle Evropské komise však bude jeho skutečná výše zhruba 5,2 procenta HDP).⁵⁾

Porovnání údajů o situaci veřejných financí v deseti nových členských zemích Evropská unie nám umožňuje *realističtěji hodnotit stávající situaci v České republice*. Je zřejmé, že tato situace není jednoduchá a že její další posunutí směrem k dlouhodobě udržitelnému stavu si bude vyžadovat další dosti nepopulární kroky ze strany vlády. Na druhou stranu je ovšem možno říci, že tato situace se nijak výrazněji neodlišuje (pokud vyjdeme z toho, že deficit ve výši 12,6 procenta HDP v roce 2003 byl pouze mimořádným jednorázovým vychýlením) od situace ve většině nových členských zemí, v nichž se vyskytuje nadměrný schodek veřejných financí. Navíc se zdá být již zřejmé, že se současné české vládě zřejmě podařilo nastartovat určitý, byť zatím pomalý, žádoucí obrat ve vývoji veřejných financí. Tato skutečnost byla oceněna již koncem roku 2004 ve výše uvedené zprávě Evropské komise.

Další potvrzení tohoto zatím stále křehkého trendu potom představovaly výsledky hospodaření státního rozpočtu za rok 2004, který skončil (podle předběžných údajů) sice stále ještě dosti značným deficitem ve

výši 93,5 mld. Kč, což však bylo o 21,4 mld. Kč méně, než kolik určoval zákon o státním rozpočtu na rok 2004, a o 15,6 mld. Kč méně než skutečný deficit za rok 2003.⁶⁾ Uvedený výsledek sice nezavádá důvod k triumfalismu, avšak pro českou vládu představuje významné povzbuzení na cestě k další konsolidaci veřejných financí. Schválený státní rozpočet na rok 2005 počítá se schodkem 83,6 mld. Kč, což je ještě o 9,9 mld. Kč méně než skutečný výsledek roku 2004. Pokud by dále pokračoval celkově příznivý vývoj české ekonomiky, lze očekávat, že by konečné výsledky mohly být dokonce opět o něco lepší, než kolik stanoví zákon o státním rozpočtu. Za těchto okolností by byl termín pro přijetí společné měny v horizontu let 2009–2010, stanovený ve společném dokumentu české vlády a České národní banky ze dne 30. září 2003, zcela realistický.⁷⁾

Pokud opravdu během roku 2005 dojde k upevnění a dalšímu prohloubení trendu postupného zlepšování stavu veřejných financí, mohla by se jejich konsolidace podařit více méně v rámci poměrně umírněných intencí současné koaliční vlády, jejichž aplikace by se mohla obejít bez výraznějších sociálních ořesů. Otevřeně je však třeba říci, že stávající politická situace tomuto scénáři příliš nenahrává.

hrich@iir.cz

¹⁾ Tato zpráva se zabývá stavem makroekonomické konvergence v deseti nových členských ze-

Tabulka 3 Základní údaje o ekonomické situaci deseti nových členských zemí

Stát	Růst DPH		Nezaměstnanost v %		Inflace ^{a)} v %		Saldo běžného účtu platební bilance (v % HDP)	
	2003	2004 ^p	2003	2004 ^p	2003	2004 ^p	2003	2004 ^p
Česká republika	3,1	3,8	7,8	8,3	-0,1	2,8	-6,2	-6,1
Estonsko	5,1	5,9	10,1	9,7	1,4	3,4	-13,2	-13,0
Kypr	2,0	3,5	4,4	4,2	4,0	2,4	-3,5	-4,5
Lotyšsko	7,5	7,5	10,5	9,9	2,9	6,8	-8,6	-9,9
Litva	9,7	7,1	12,7	11,4	-1,1	1,2	-6,9	-8,7
Maďarsko	3,0	3,9	5,8	5,8	4,7	6,9	-9,0	-8,7
Malta	0,2	1,0	8,2	8,6	1,9	3,7	-	-4,0
Polsko	3,8	5,8	19,2	19,0	0,7	3,5	-2,2	-2,6
Slovinsko	2,5	4,0	6,5	6,3	5,7	3,9	-0,4	-0,2
Slovensko	4,0	4,9	17,5	18,4	8,5	7,7	-1,1	-2,9

a) Harmonizovaný index spotřebitelských cen.

P = předpověď.

Pramen: Economic Forecasts, Autumn 2004. European Commission: Directorate General for Economic and Financial Affairs. europe.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2004/ee504_en.pdf (staženo 1. prosince 2004).

mích a dále ve Švédsku, jež je jednou ze starých členských zemí, které dosud nepřijaly společnou měnu. Euro dosud nepřijaly rovněž Velká Británie a Dánsko, které však do zprávy zahrnuty nejsou, neboť uvedené země (ve shodě s příslušnými články protokolů upravujícími jejich postavení ve vztahu k měnové unii) neoznámily, že by do zóny eura hodlaly vstoupit. Švédsko zvláštní statut ve vztahu k měnové unii oficiálně nemá, avšak jeho setrvání mimo zónu eura oficiálně potvrdilo referendum ze září 2003. Švédská vláda záměrně ponechává národní měnu mimo kurzový mechanismus, třebaže míra její stability by participací v uvedeném mechanismu bez problémů umožňovala, a tato země tak neplní jedno z konvergenčních kritérií, což vlastně představuje záměrnou manipulaci s těmito kritérii. Právní postavení Švédska ve vztahu k měnové unii tak zůstává nejasné a tato země by v krajním případě mohla být i žalována u Evropského soudního dvora, neboť euro představuje součást *acquis communautaire*.

²⁾ Stávající systém regulace směnných kurzů v rámci EU (týkající se členských zemí stojících mimo zónu eura) je označován číslicí II kvůli odlišení od původního mechanismu fungujícího v rámci Evropského měnového systému v letech 1979–1998.

³⁾ Poněkud zvláštní případ při vyhodnocování plnění tohoto kritéria představuje Estonsko, které díky extrémně nízké úrovni veřejného zadlužení a velmi příznivé pozici veřejných rozpočtů vykazujících přebytky, dosud nemuselo emitovat dlouhodobé státní dluhopisy. Plnění kritéria maximální výše dlouhodobých úrokových měr je zde proto monitorováno na základě zúročení komerčních bankovních úvěrů s dobou splatnosti delší než pět let. Přes absenci plně srovnatelných referenčních údajů, která je důsledkem mimořádně příznivé situace estonských veřejných financí, neexistuje podle EK důvod se domnívat, že by Estonsko neplnilo uvedené konvergenční kritérium (srov.: Report from the Commission: Convergence Report 2004. www.europe.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2004/cr2004_en.pdf, s. 5).

⁴⁾ V doporučení, které v souvislosti s tím Rada ministrů vydala, je pro jednotlivé nové členské země s nadměrným deficitem, v souladu s jejich vlastními konvergenčními programy z května 2004, stanoven individuální časový horizont (v závislosti na aktuálním stavu jejich veřejných financí), v němž by bylo žádoucí dosáhnout snížení deficitu HDP pod hranici 3 % HDP. V případě Kypru by to mělo být do roku 2005, Malty do roku 2006, Polska a Slovenska do roku 2007 a ČR a Maďarska do roku 2008 (srov.: www.europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/04/1529&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=cs).

⁵⁾ Podle údajů dostupných v době vydání zprávy by rozpočtový cíl Maďarska pro rok 2004 (4,6 procenta HDP) měl být překročen zhruba o 0,9 procentního bodu (srov.: www.europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/04/1528&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=cs).

⁶⁾ Tyto údaje však rozhodně nevyjadřují celkový deficit soustavy veřejných financí, která vedle centrálního státního rozpočtu zahrnuje rozpočty obecních a regionálních samospráv a různých veřejných mimo rozpočtových fondů (např. fondy sociálního zabezpečení). Podle prvních hrubých odhadů by deficit veřejných financí ČR za rok 2004 odpovídající výše uvedené definici měl činit zhruba 3,9 procenta HDP (údaje o hospodaření veřejných rozpočtů za rok 2004 viz: www.mfcr.cz/tiskzpravy.php?id=215). Na základě pokračující deficitnosti veřejných financí by se míra veřejného zadlužení ČR podle očekávání EK měla do konce roku 2005 zvýšit zhruba na úroveň 40,6 procenta HDP.

⁷⁾ Viz Strategii přistoupení České republiky k eurozóně, článek 39.

Ruský stabilizační fond Záchrana, nebo hrozba?

V kontextu současných protestů nespokojených občanů se stále častěji v samotném Rusku ozývají otázky týkající se tzv. Stabilizačního fondu. Je jasné, že v souvislosti s poměrně bolestivými, byť nutnými, reformami, které na Rusko již dolehly (penzijní systém) nebo které ještě čekají (reforma komunálních služeb, armádní reforma a jiné), roste rozhořčení běžných Rusů z neustále se opakujících vládních informací o příznivém ekonomickém vývoji ve státě, zvláště v porovnání s jejich nepříliš radostnou situací.

KAREL SVOBODA

Jedním z ukazatelů, které pravděpodobně nejvíce dráždí pozornost nespokojených, je právě Stabilizační fond, respektive ohromné prostředky, které jsou v tomto fondu uloženy a jejichž množství se zdá narůstat poměrně stabilním a rychlým tempem. Tato studie si klade za cíl popsat fungování této instituce, stejně jako možnosti dalšího vývoje, jímž by se mohl fond ubírat.

Stabilizační fond Ruské federace byl zřízen na začátku roku 2004 jako instituce, kde bude stát chránit prostředky získané díky příznivému vývoji na světovém trhu s ropou. Cena, kdy prostředky přestávají putovat do státního rozpočtu a přecházejí do Stabilizačního fondu, byla stanovena na 20 USD za barel ropy typu Urals. Hlavním úkolem Stabilizačního fondu je vytváření rezervy pro dobu, kdy celosvětové ceny poklesnou pod tuto hranici a hrozilo by nebezpečí nedostatku prostředků pro rozpočet. Jako minimální rozměr, který mohou prostředky ve Stabilizačním fondu dosahovat, byla stanovena částka 500 mld. rublů. Vše, co přesáhne tuto úroveň, se potom může investovat, či jinak použít. V současné době má Stabilizační fond celkem 740 mld. rublů (přibližně 26 mld. dolarů).¹⁾ Ministerstvo financí přitom ještě zvažuje myšlenku vázat velikost povinných rezerv Stabilizačního fondu nikoli na přesnou částku, ale na procento HDP. Toto procento by mělo činit minimálně 4,5 procenta z HDP, zatímco současná hodnota odpovídá přibližně třem procentům.

Rusko není ani zdaleka jedinou zemí, která Stabilizační fond zřídila. Jde samozřejmě o státy s výrazným podílem těžby hlavně ropy a zemního plynu. Vedle Ruska takovými fondy disponují kromě jiných Kuvajt, Venezuela, Chile, Norsko, některé oblasti Kanady (Alberta), státy USA (Aljaška) a další. Je zapotřebí ale uvést, že ne všechny státy zřídily tyto fondy se stejným zaměřením. Podle účelu by se dala zaměření těchto fondů rozdělit na tři typy. Prvním z nich jsou fondy zaměřené na přerozdělování získaného

bohatství občanům (Aljaška). Zde není nutné nijak konkrétněji rozvádět funkci tohoto fondu, prostředky jednoduše shromažďuje a po určitém časovém období je jako jakýsi surovinový bonus vyplácí každému občanovi. Druhým typem fondů jsou potom fondy s přísně rozpočtovým zaměřením. Právě k takovému typu fondů se řadí ruský Stabilizační fond, stejně jako venezuelský Fond makroekonomické stabilizace. Tyto fondy mají za primární úkol zabezpečení stability rozpočtového hospodářství. Posledním typem jsou potom tzv. fondy budoucích pokolení. Tyto fondy jsou výrazně zaměřené dlouhodobě, jde o fondy, jež mají za cíl zabezpečit výplatu prostředků v době po vyčerpání všech zásob surovin. Zároveň také investují do vlastních ekonomik, aby tak po vytěžení všech zásob zabezpečily další fungování ekonomiky a snižovaly závislost na surovinách. Tím se odlišují od předchozích typů, které prakticky do vnitřní ekonomiky neinvestují. Jako jediné povolené investice mají zahraniční dluhopisy a jiné nástroje za hranicemi.

Protože se první typ nehodil vzhledem k nemožnosti kontrolovat množství peněz v ekonomice a třetí zase z důvodu nejasného definování použití prostředků, byl zvolen prostřední. Ruský stabilizační fond má tedy jako primární funkci zajišťování schodku daňových příjmů při poklesu cen. Sekundární funkcí se potom jeví pro regulace přítoku petrodolarů, tedy boj s inflací.²⁾ Posledním úkolem bude financování schodku penzijního systému v důsledku snížení jednotné sociální daně (ze 35,6 procenta na 26 procent). Vedle inkasování téměř nicotných úroků na účtech potom mohou být prostředky investovány do zahraničních dluhopisů. Jde o státní dluhopisy s nejvyšším investičním hodnocením od minimálně dvou ze tří světových ratingových agentur (u agentury Moody's Investors Service jde o stupeň Aaa a u agentur Fitch Ratings a Standard and Poor's se jedná o stupeň AAA). Podobnou podmínku splňují jen vybrané státy Evropské

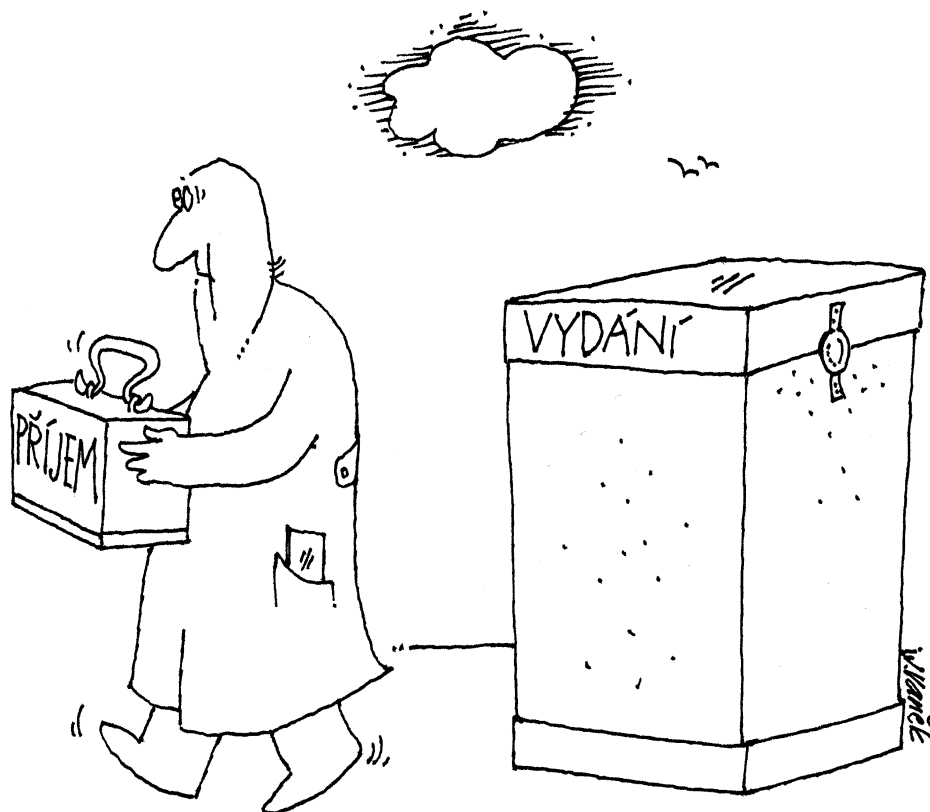
EKONOMICKÝ OBZOR

unie (např. Německo, Francie, Velká Británie, Finsko) a USA. Státy s podobným ratingovým hodnocením představují téměř nulové riziko pro investora. Na druhou stranu je ale naprosto zřejmé, že takové dluhopisy svému vlastníkovvi nepřinášejí žádný velký výnos (řádově 2–2,5 procenta).

V době, kdy bylo jasné, že prostředky Stabilizačního fondu překročí zákonem stanovenou hranici se samozřejmě rozvinula intenzivní debata, jak s nimi naložit. Je samozřejmé, že nejdůležitějším aktérem v této debatě je ministr financí A. Kudrin. Ten také vyslovil poměrně jasné předsevzetí používat tyto prostředky pouze na splácení státního zahraničního dluhu (podle státního rozpočtu by v roce 2005 mělo na splácení tohoto dluhu být vyčleněno 168 mld. rublů) a v souvislosti se státním rozpočtem na rok 2005 také na krytí schodku penzijního fondu (74 mld. rublů). Dluh v současné době dosahuje přibližně 112,9 mld. USD, což je částka, kterou Rusko disponuje v součtu prostředků Stabilizačního fondu a zlatých zásob Centrální banky Ruska. Čistě teoreticky by tedy mohlo Rusko své dluhy splatit okamžitě, na což reagovaly ratingové agentury povýšením Ruska ze spekulativního pásma do pásma investičního. Teoreticky samozřejmě hlavně z toho důvodu, že o každém předčasném splacení je třeba jednat a získat také souhlas věřitele. Ten se tím zbavuje svých úroků a cena, za kterou je ochoten tak učinit, je potom právě předmětem jednání. Právě na tento problém narazilo Rusko při jednání s Pařížským klubem věřitelů, který je ze zhruba 45 mld. dolarů pohledávek největším věřitelem jeho. Nicméně, ani zde nejsou ještě jednání plně uzavřena a ruská pozice není nijak zoufalá, zvláště při pohledu na problematické hospodaření největšího věřitele, Německa či Francie a Itálie.³⁾ Výhodou předčasného splacení dluhů je, že i přes jisté sankce se dají očekávat úspory v platbě úroků. Další výhodou by potom mohla být lepší reputace Ruska jako dlužníka, i když zde se nacházíme již v rovině hypotetické.

Stejně tak jako se ministr financí Kudrin brání utrácení prostředků Stabilizačního fondu a jedná o možnosti předčasného splacení státního zahraničního dluhu, kde se dá, je vedle již zmiňovaného premiéra mnoho jiných pretendentů na prostředky fondu.⁴⁾ Vedle nespokojených učitelů, důchodců či jiných sociálních skupin jsou to projekty na podporu malého a středního podnikání, investice do infrastruktury či do bytového fondu. Jejich hlavním argumentem je fakt, že zmrazené prostředky jsou neustále znehodnocovány, navíc stát zaznamenává ztráty díky kurzovým převodům.

Investice do vnitřní ekonomiky jsou pro fond prakticky „zakázány“, neboť by nutně vedly k růstu již tak velké inflace (v roce 2004 dosáhla inflace vysokých 11,7 procenta, zatímco plán byl snížit ji na 10 procent. Ještě nebezpečnější je růst na začátku roku 2005, kdy za pouhých 17 dní narostla inflace o 1,9 procenta). Vedle toho jsou oprávněné i pochybnosti o efektivitě využití tako-

vých prostředků. Ministr Kudrin sice stanovil jakési podmínky, za kterých je ochoten souhlasit s použitím prostředků k investicím, ale zdá se, že šlo pouze o jinou formu odmítnutí. Základní podmínkou tak bylo, že musí jít o investici s přímou návratností ne nižší než 7 procent ročně. Právě tolik platí Rusko za své největší dluhy. Prakticky tím byla odvržena idea podpory rozvoje infrastruktury, která takovou momentální návratností nedisponuje a jejíž hodnota je spíše dlouhodobá. Na takové projekty vyčlenil Kudrin zisky z rozdílu mezi v cenách ropy od 20 do 21 dolarů. Celkově by se mělo jednat o zhruba 60 mld. rublů.

Oproti poměrně jasné představě ministerstva financí potom stojí premiér Fradkov. Ten bojuje za snížení daní a použití prostředků Stabilizačního fondu k pokrytí výpadku způsobeného tímto snížením (výpadek by měl představovat zhruba 316 mld. rublů). Snížena by měla být daň z přidané hodnoty, a to na úroveň 13 procent ze současných 18 procent (ministerstvo financí navrhuje snížení na 16 procent). Původně byl sice největším hlasatelem snižování daně ministr ekonomického rozvoje a obchodu Gref, nicméně ten se později ocitl na straně dalšího liberála Kudrina. Gref se poměrně jasně vyslovil proti programu zdvojnásobení HDP jako nerealistického a také proti tak drastické redukci DPH. Podle premiérových představ se jejím snížením podporí především růst tažený investicemi, vedle toho by snížení daně mělo přispět k větší ochotě ji platit. Kritici tohoto řešení ale namítají, že jediným důsledkem daného řešení bude buď odtok kapitálu, nebo růst

inflace. Zkráceně lze tedy říci, že se jedná o protichůdné cíle a zájmy dvou skupin, kdy si jedna klade v souladu s prezidentovým ambiciózním plánem na zdvojnásobení HDP během deseti let za cíl hlavně ukazatel rychlosti růstu ekonomiky, zatímco druhá má na starosti měnovou stabilitu a kontrolu inflace.

Jisté tedy je, že v podmínkách, kdy Rusko čelí realitě nesplnění tohoto prezidentova plánu, bude pozice „duchovního otce“ fondu velmi obtížná. Přesto by ale měla i nadále pokračovat jeho snaha o co nejrychlejší splacení zahraničního dluhu, a to i za cenu sankčních plateb, stejně jako rozpuštění fondu. I přes bolestivost reform v sociální oblasti nesmí podlehnout pokusem ostatních politiků k utrácení prostředků fondu. Rusko tak řeší z pohledu laika velmi příjemný problém, tedy co s přebytkem peněz, nicméně problém, který v sobě skrývá nebezpečí v podobě následků jejich nerozumného použití. Velmi zjednodušeně řečeno, splacení státního dluhu je jedinou možností, jak použít prostředky Stabilizačního fondu bez dalších rizik.

swoboda@iol.cz

¹⁾ Jedná se o údaj ze dne 1. 2. 2005.

²⁾ Zlí jazykové tyto dvě funkce spíše obracejí a jako hlavní nazývají právě boj s inflací.

³⁾ Rusko se musí dohodnout s celým klubem na formě splacení dluhu, nelze se domlouvat s jednotlivými zeměmi.

⁴⁾ Vedle Pařížského klubu je kromě jiných věřitelem také Mezinárodní měnový fond, u kterého se Rusko podařilo vyjednat předběžné splacení 3,33 mld. dolarů.

Euro a dolar na společné pastvině

LUBOMÍR PETRÁSEK

Do centra pozornosti ekonomů i široké veřejnosti se v posledních měsících dostala prudká deprecie (znehodnocení) kurzu dolaru. Potřeba jejího vysvětlení vznáší řadu otázek ekonomického i politického rázu. Vzestupná trajektorie dolaru do roku 2001 byla zpravidla vysvětlována technologickým náskokem americké ekonomiky, od něhož si finanční trhy slibovaly vyšší produktivitu a konkurenceschopnost do budoucna. Zvrácení trendu většina ekonomů přičítá na vrub nebezpečné dynamice a bezprecedentní velikosti amerického deficitu obchodní bilance.

Koncem devadesátých let se stalo mezi americkými ekonomy téměř módou tvrdit, že silný dolar odráží očekávání růstu produktivity americké ekonomiky ve srovnání s konkurencí, zejména Evropskou unií. Alan Greenspan, prezident Federálního rezervního systému, stál v čele těch, kteří ujišťovali, že dynamická poptávka po dolaru svědčí o rychlejším očekávaném růstu produktivity práce ve Spojených státech ve srovnání s kontinentální Evropou. Jen málokterý ekonom v té době varoval, že rychlý růst produktivity se koncentroval výhradně v sektorech informačních technologií a telekomunikací, aniž by výrazně ovlivnil konkurenceschopnost americké produkce na světových trzích. Většina odborné veřejnosti se klonila k názoru prestižního amerického výzkumného ústavu 'Conference Board', že regulační rigidity v Eurozóně brání realokaci pracovních sil a kapitálu do nejproduktivnějších oblastí a snižují schopnost evropských ekonomik vstřebávat nové technologie.¹⁾ Logicky pak takové zprávy docházely k závěru, že dokud tyto překážky růstu u hlavních konkurentů americké ekonomiky nebudou odbourány, nelze očekávat výrazné ohrožení pozic amerického dolaru jako silné a stabilní rezervní měny. (Graf č. 1)

Před časem měli diváci finančních televizních kanálů opět možnost slyšet Alana Greenspana komentovat kurzový vývoj. Tentokrát ovšem nemluvil o produktivitě americké ekonomiky, nýbrž o prohlubující se vnější a vnitřní nerovnováze. Zajisté, jeho úkolem nyní již nebylo vysvětlit, proč dolar dále znehodnocuje v rozporu s teorií parity kupní síly – jev je právě opačný. Americký dolar deprecioval od svého vrcholu v červnu 2001 oproti euru o 36 procent (jinak řečeno, euro zhodnotilo oproti dolaru o cca 56 procent), a většina analytiků předpovídá další propad.

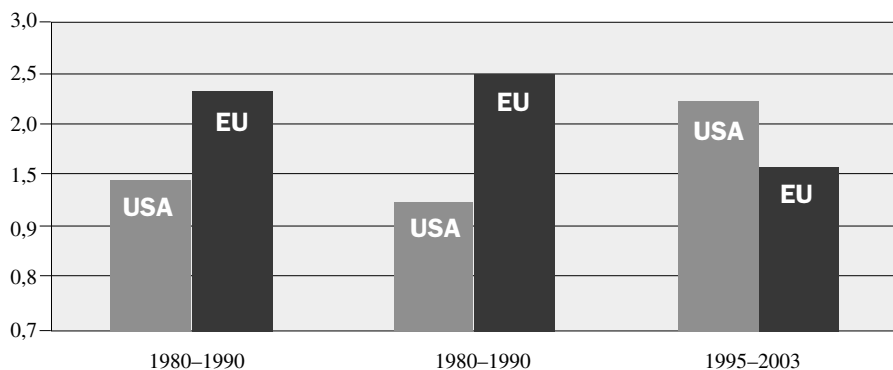
Greenspan v listopadu na frankfurtské Konferenci evropských bankéřů jen zopakoval příčiny propadu, které již dávno nejsou žádným tajemstvím. Americký deficit běžného účtu platební bilance za poslední dvě čtvrtletí převyšoval úroveň 5 procent HDP, což nemá v moderní (jak mírové, tak válečné) historii USA obdoby. Nadto se propast mezi produkcí a výdaji americké ekonomiky stále více rozevírá a poslední Hospodářský výhled OECD předpovídá pro rok 2005 deficit vyšší než 6 procent HDP. Je pravda, že některé země, mimo jiné také Česká republika, žily ve stejném období stejně tak vysoko nad poměry svých příjmů. Jejich deficity však nebyly financovány prodejem finančních aktiv denominovaných v domácí měně, nýbrž prostřednictvím vysoké úrovně přímých zahraničních investic. Kumulativní deficity Spojených států naproti tomu vedou ke zvýšené zahraniční zadluženosti, která se pohybuje na úrovni jedné čtvrtiny ročního HDP. Ačkoli privilegovaná pozice dolaru ja-

ko hlavní rezervní měny usnadňuje profinancování soukromých i veřejných zahraničních dluhů, ochota zahraničních investorů držet ztrátová dolarová finanční aktiva má svůj limit. (Graf č. 2)

Jaký je vlastně korektní kurs dolaru vůči euru? Přestože se rada ekonomických modelů snaží popsat závislost mezi fundamentálními kurzotvornými faktory (zahraniční zadluženosti, rozdíly v růstu cen, produktivity a národního důchodu oproti hlavním obchodním partnerům), většina predikcí je jen tak dobrá, jak vhodné jsou zvoleny parametry, na nichž tyto modely stojí. Když přední američtí ekonomové – Maurice Obsteld a Kenneth Rogoff – v roce 2000 na základě svého modelu tvrdili, že americký deficit běžného účtu je neudržitelný a neodvratně vyvolá deprecii reálného kurzu dolaru o 12–14 procent, málokdo bral jejich varování vážně. V říjnu 2004 svůj model²⁾ pozměnili tak, že předpovídal reálnou depreciaci ve výši až 34 procent. Nové závěry, které kromě zvolených parametrů (elasticity substituce mezi obchodovatelnými a neobchodovatelnými statky, elasticity substituce mezi doma vyrobenými obchodními statky a jejich dovezenými ekvivalenty) kriticky závisí na vývoji domácí a zahraniční poptávky, však již nikdo v této době za radikální nepovažoval.

Ačkoliv každý ekonom má svůj názor na správný kurz dolaru, většina odborníků se shodne na tom, že hlavní funkcí reálného měnového kurzu v dlouhém období je zajistit soulad mezi národními výdaji a produkcí; jinými slovy vyrovnat běžný účet platební bilance. Schopnost emitovat rezervní měnu světového finančního systému sice značně rozvolňuje toto mezičasové rozpočtové omezení, ani tak však nemohou deficity trvat věčně. Americká finanční aktiva v rukou nerezidentů představují nárok na budoucí americkou produkci, který bude jednou uplatněn. Teorie reálného měnového kurzu ovšem naráží v případě USA na některé překážky. Přibližně 40 procent americké obchodní výměny je realizováno se zeměmi, které vážou svou měnu na dolar. Zjednodušeně lze říci, že deficit je nejvyšší vůči obchodním partnerům, jako jsou Čína,

Graf 1 Růst produktivity práce v USA a EU
(Průměrný roční růst HDP na hodinu a pracovníka)

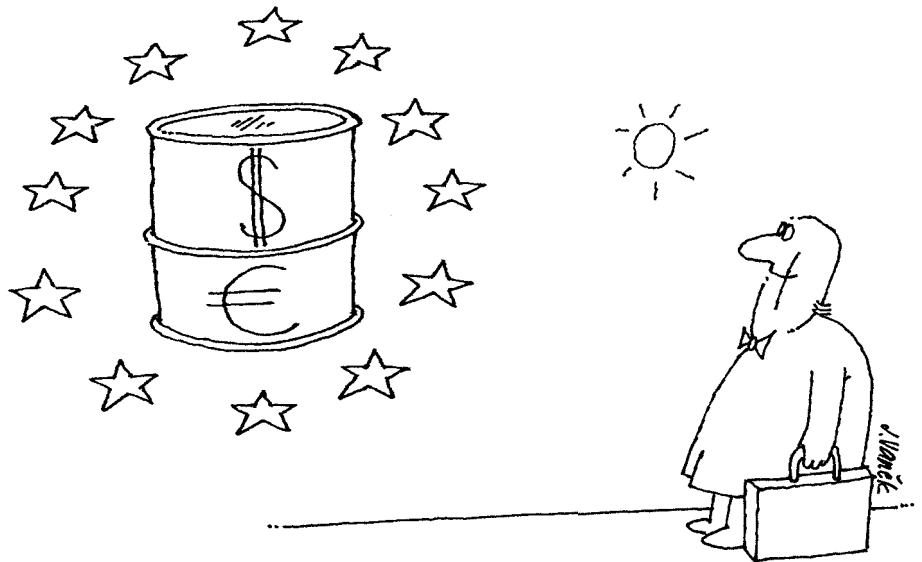

Zdroj: OECD Productivity Statistics

Korea či Hongkong, jejichž konkurenceschopnosti se změna tržního kurzu dolaru nedotkne. Důsledkem je, jak upozorňují Obsfeld a Rogoff ve svém článku, že americký „greenback“ musí depreciovat mnohem více vůči měnám, jako jsou euro či japonský jen, aby byla obnovena vnější rovnováha. I přes tuto očekávanou depreciaci je patrné, že jedině růst světové poptávky po americké produkci v důsledku akcelerace světové ekonomiky, či pokles americké poptávky po zboží z dovozu v důsledku útlumu domácího hospodářství, mohou zjednat účinnou nápravu.

Euro a dolar v teorii her

Často lze slyšet z úst amerických ekonomů a politiků, zvláště zastánců daňových škrtů prezidenta George W. Bushe, následující výtka vládám Evropské unie a Japonska. Evropané jsou údajně spoluzodpovědní za americký deficit a z toho pramenící globální nerovnováhu, neboť odmítli v době recese dostatečně stimulovat své ekonomiky. Nechali tak celou váhu stimulu nutného k oživení světové ekonomiky na americkém rozpočtu a Federálním rezervním systému, a jako černý pasažér profitovali z nenasytné americké poptávky po dovozech. Tento podtón lze jasně vyčíst ze zprávy CRS (Congressional Report Service) pro americký Senát, shrnující příčiny, důsledky a možnosti nápravy obchodního deficitu. (Ta mimo jiné uvádí, že ani Japonsko, ani Evropa nezaznamenaly v poslední době výrazný hospodářský růst a „existují důvody pochybovat o jejich ochotě učinit opatření, která by podpořila spřádání přízvisobení americké ekonomiky na cestě ke snížení deficitu.“ Dále se dočteme, že v Evropě existuje „určitý sklon k rigidním makroekonomickým politikám, které nadále brání obnově ekonomického růstu“.

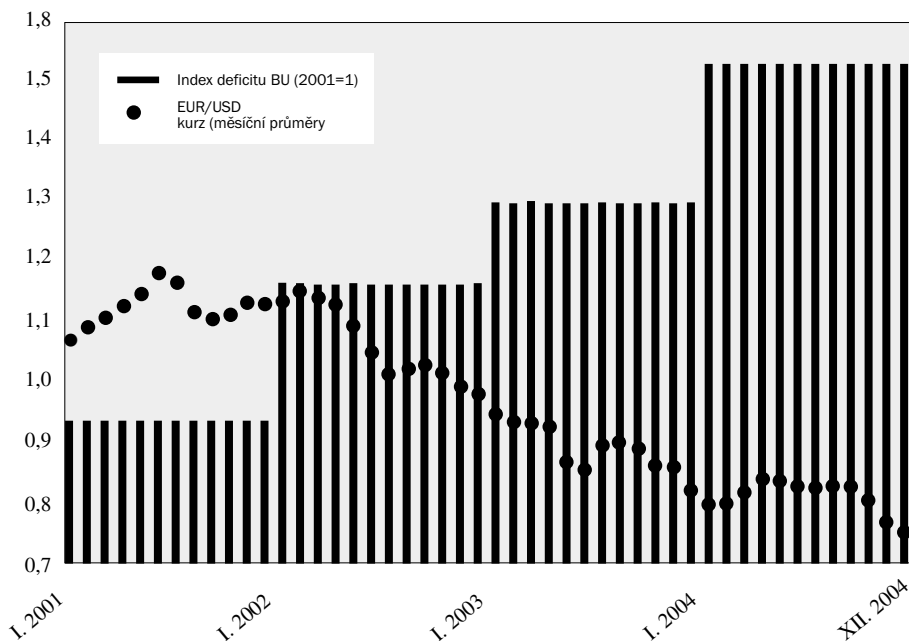
K analýze tohoto argumentu lze použít schémata z oblasti teorie her, které je obdobou problému společné pastviny (věžňova dilematu). Země svázané vazbami mezinárodního obchodu stojí v případě recese před dilematem: stimulovat svou ekonomiku za cenu dvojího deficitu (deficitu veřejných rozpočtů a deficitu běžného účtu), nebo čekat, až se k akci odhodlají obchodní partneři? Z unilaterálního fiskálního impulsu (daňových škrtů, zvýšení vládních výdajů) iniciátorská ekonomika profituje jen částečně, neboť velká část dodatečné poptávky se přelije do dovozů. Zvýšený import nejen představuje únik z výdajového proudu, ale také zatěžuje obchodní bilanci. To je znázorněno v tabulce 1 hodnotou výplatní funkce „-5“ pro „stimulující zemi“. Naopak výrazně pozitivní výplatní funkce „vyčkávací země“ v témže bodě (hodnota +20) popisuje skutečnost, že tato se stává „černým pasažérem“ globálního oživení, když prožívá růst tažné vnější poptávkou. To vše, aniž by uved-

la svou ekonomiku do stavu nerovnováhy zvýšením vládních výdajů. Z takového „černého pasažérství“ s oblibou viní Evropu a Japonsko obdivovatelé daňových škrtů prezidenta Bushe.

Vratme se však k teorii společné pastviny. Ta ukazuje, že v případě nekooperativní hry racionálních hráčů se přirozená rovnováha (tzv. Nashovo equilibrium) ustálí v neefektivním bodě (0;0). Obě země by mohly dosáhnout lepšího výsledku v bodě (10;10), kdyby současně stimulovaly svá hospodářství. Neboť v případě nekoordinovaného postupu není z pohledu jednotlivé země racionální vystavovat se dvojímu deficitu a úniku částí stimulů do poptávky po dovozech, bude fiskální stimulus nedostatečný. Východiskem z dilematu společné pastviny se zdá být mezinárodní spolupráce (kooperativní hra). Pokud ekonomické velmoci koordinují své hospodářské politiky, například v rámci skupiny G7, je Paretoovsky optimální bod (10;10) teoreticky dosažitelný. I zde však rámec teorie her poukazuje na meze každé spolupráce. Hráči mají silnou motivaci podvádět, vyčkat akce ostatních, a zajistit si tak nejvyšší prospěch (hodnota výplatní funkce +20).

V praxi naráží mezinárodní koordinace hospodářských politik na další překážky. Nejedná se zde pouze o známý sklon Bushovy administrativy k jednostrannému řešení problémů, ale také obrany na druhé straně Atlantiku a Pacifiku. Například Pakt stability a růstu spolu s neuspokojivým počátečním stavem veřejných financí brání fiskální flexibilitě největších evropských ekonomik. Drtivá váha potřebného fiskálního stimulu v roce 2001 tedy připadla na americkou ekonomiku. Přední ekonom ze Stanfordské univerzity Michael Boskin proto zastává názor, že škrtky provedené na základě daňového zákona z roku 2001⁴⁾ byly „největším a nejlépe načasovaným použitím fiskální politiky v historii vůbec“.⁵⁾ Oponenti namítají, že unilaterální americký fiskální aktivismus předznamenal krizi dolaru, dlouhodobě zatížil americké hospodářství a položil základy možné destabilizace globální ekonomiky. Faktem je, že mezi lety 2001 a 2003 se cyklicky očištěný federální rozpočet přehoupl z přebytku 1,1 procenta

Graf 2 Propad růstu dolaru a rust deficitu běžného účtu

Tabulka 1
**Výplatní funkce
 dvou obchodních partnerů**

(US; EU)	EU vyčkávat	EU stimulovat
US vyčkávat	(0; 0)	(20; -5)
US stimulovat	(-5; 20)	(10; 10)

HDP do minusu 3,1 procenta HDP. V důsledku toho rostla během roku 2002 americká ekonomika téměř dvojnásobným tempem než průměr zemí EU, což se promítlo a stále promítá v růstu domácí poptávky a prohlubování obchodního deficitu USA. Mezera mezi výdaji a příjmy federálního rozpočtu se však od té doby nezavřela, a vzhledem k tomu, že k prioritám prezidenta Bushe patří učinit (prozatím dočasně) daňové úlevy z roku 2001 permanentní, nelze v dohledné době očekávat její uzavření.

Model z oblasti teorie her, který jsem zde prezentoval, je značným zjednodušením reality. Je totiž založen na předpokladu, že exportní poptávka je jediným mezinárodním „spill over“ efektem fiskální akce. Vychází tak z jednoduchého keynesianského modelu, který nebere v úvahu dopad fiskálních deficitů velkých zemí na světové úrokové sazby. Argumenty v něm obsažené však přesto s oblibou používají provládní američtí ekonomové k přenesení odpovědnosti za obrovský federální deficit, deficit zahraničního obchodu a „brutálně“ depreciující dolar, na hospodářskou a kurzovou politiku obchodních partnerů. Stížnosti těchto ekonomů, že nerovnováhy americké ekonomiky jsou zčásti způsobeny její vyšší růstovou dynamikou USA v posledních letech v porovnání s Evropskou unií a Japonskem, nelze zcela vyvrátit. Hlavní klíč k překotnému pádu dolaru však musí podle mého názoru američtí ekonomové hledat doma. Permanentně nízká míra domácích úspor, a především hluboké federální deficity bez výhledu na zlepšení podkopávají ochotu finančních trhů financovat americké výdaje. Ani tvrzení Michaela Boskina, že „Spojené státy jsou na tom mnohem lépe se svou vládou a malým deficitem než s vládou evropské velikosti a vyrovnaným rozpočtem“,⁶⁾ prozatím dolaru moc nepomáhá.

petrasek.2@wright.edu ○

¹⁾ Exchange Rates. The Conference Board. February 2002. At: .

²⁾ Obstfeld, M., Rogoff K. The Unsustainable US Current Account Position Revisited. October 2004. At: .

³⁾ The US Trade Deficit: Causes, Consequences and Cures. CRS Report for Congress. August 12, 2004. At: ⁴⁾ Jedná se především o známý „Economic Growth and Tax Relief Reconciliation Act“.

⁵⁾ Boskin, M. Sense and Nonsense about Federal Deficits and Debt. *The Economists' Voice*. Vol. 1 [2004], No 2.

⁶⁾ Tamtéž.

Joseph Yacoub: Ve jménu božím! Náboženské války dnes a zítra

Themis, Praha, 2003, ISBN 80-7312-025-9.

O tom, že i na počátku nového tisíciletí sehrávají náboženství na národní i mezinárodní úrovni významnou úlohu, pochybuje zřejmě jen málokdo. Méně shody již ovšem panuje v tom, jaká (tj. nakolik pozitivní, či naopak nakolik negativní) tato úloha vlastně je a zda se charakterem svého působení na veřejný život jednotlivá náboženství od sebe vzájemně zásadněji liší. Právě to jsou otázky, na které se mimo jiné pokouší odpovědět autor recenzované publikace, religionista a politolog působící na Katolické univerzitě ve francouzském Lyonu – Joseph Yacoub. Činí tak především v první, teoretické části svého díla, v níž se zamýšlí nad významem náboženství pro jedince a společnost a nad vztahem mezi náboženstvím a politikou. Část druhá je věnována konkrétnímu rozboru situace ve čtyřiceti zemích světa, které autor vzhledem k nábožensko-etnické skladbě jejich obyvatelstva považuje za nejpravděpodobnější ohniska budoucích (a mnohdy už přítomných) konfliktů.

Náboženství, chápána jako „*systemy víry a složité praktiky mýtů a rituálů*“ (s. 33), představují, tvrdí Yacoub, základní zdroj identity jednotlivců i širších lidských společenství, včetně národů. Slouží současně jako nástroj sjednocování, který zajišťuje vnitřní koherenci a ideovou jednotu příslušníků určité komunity, a nástroj rozdělování, jenž danou komunitu odlišuje od komunit jiných. Každé lidské společenství je se svým náboženstvím – podobně jako s jazykem, který není pouze „*anonymním nástrojem komunikace*“ (s. 36), ale vytváří „*koherentní vizi světa*“ (s. 36) – vnitřně spjata, a jakákoli jeho změna tak znamená zásah do celé identity. Západ, resp. Sever tuto skutečnost podle názoru autora nepochopil. Domníval se, že náboženství je jen jednou z mnoha svobod a lze jej bez větších nesnází vytěsnit z veřejné sféry. Proto přistoupil k sekularizaci zahrnující oddělení politiky od náboženství, emancipaci občanské moci od moci teologické a prohlášení víry za soukromou záležitost každého občana.

Daný přístup údajně odráží specifickou socio-politickou koncepci, kterou Západ zastává a již se odlišuje od Východu, resp. Jihu. Ústředním bodem této koncepce je jednotlivec, který je chápán jako „*substanční a nikoli podřízená kategorie*“ (s. 24), jako „*prapříčina*“ (s. 24), která „*svůj zdroj nachází sama v sobě*“ (s. 24). Společnost má odvozený charakter, vzniká z vůle a se

souhlasem jednotlivců, kteří jsou ve vztahu k ní nadáni nezadatelnými a nezczitelnými právy. Východ tuto vizi nesdílí a za prvotní naopak považuje sociální skupinu, která je svým členům nadřazena a poutá je náboženskými a etickými imperativy. Od patnáctého století, kdy započal vzestup Západu a úpadek Východu, byl druhý přístup postupně potlačován a nahlíželo se na něj s despektem jako na projev kulturní a ideové zaostalosti.

Právě sekularizace náboženství, resp. pokus o ni představuje podle názoru autora hlavní zdroj problémů současného světa. Na straně jedné vyvolává totiž vnitřní krizi Západu, který „*trpce odhaluje, že jeho demokracie je roztržštěná, povolná /.../ a ztrácí vnitřní soudržnost*“ (s. 29). Neschopný uznat význam obecných náboženských hodnot a zbavený pocitu širší solidarity mění se západní státy v „*roztržštěné společnosti usilující pouze o individuální úspěch, řízený osobními přesvědčeními bez kolektivního vzoru*“ (s. 29). Na straně druhé vede tlak na sekularizaci k nárůstu napětí v zemích Východu, kterým jsou – ve jménu abstraktního univerzalizmu – vnucovány cizí hodnoty a pro ně neznámé pojetí práva a demokracie. Východ se proti takovému importu brání a útočiště nachází nejčastěji právě v náboženstvích, která mnohdy aplikuje v jejich extrémních podobách. Všeobecnou krizi není podle Yacoubu možno vyřešit bez toho, aniž by si Západ uvědomil svou chybu, znovu se vnitřně zrelikcionoval a současně zahájil přímou a rovnou diskusi se zástupci odlišných kultur a náboženství.

Samotný návrat k Bohu, pokračuje autor, ovšem uklidnění situace na mezinárodní scéně nezaručí. Náboženství jsou totiž již ze své podstaty konfliktní a vzájemně neslučitelná: „*budují se tím, že se stavějí proti sobě*“ (s. 15). V tomto ohledu není mezi nimi žádný rozdíl, každé – křesťanství stejně jako islám, judaismus, buddhismus či hinduismus – „*ve svém lůně vyprodukovalo náboženské vyobcovance a vně svých hradeb se střetlo s jinými náboženstvími*“ (s. 11). Každé navíc má, jak Yacoub ukazuje na příkladu Starého zákona, své „*svaté texty, které lze vykládat válečnickým způsobem*“ (s. 46). Ospravedlňování násilí a snaha o dominanci představují nicméně pouze jednu stránku náboženství. Stránka druhá, ta lepší, je spojena s hlásáním míru, solidarity, tolerance a milosrdenství, které rovněž charakterizuje všechna náboženství bez rozdílu. Právě o tento prvek by se měly jednotlivé kultury i me-

RECENZE

zinárodní společenství jako celek opřít a pokusit se na něm vybudovat svět, ve kterém by namísto konfliktů převládl pokojný mezicivilizační dialog.

Je třeba zdůraznit, že autor sám v realizaci nastíněného optimálního scénáře příliš nevěří a spíše, v souladu s vizí Samuela Huntingtona,¹⁾ očekává v budoucnu „střet civilizací“ projevující se četnými náboženskými válkami. O tom, kde všude by mohla být jednotlivá „bojiště“ tohoto střetu, pojednává druhá část publikace, která zabírá většinu textu (155 z celkových 230 stran). Yacoub v ní slibuje předložit „analýzu problematiky náboženských hnutí v celosvětovém měřítku“ (s. 8), ve skutečnosti se však jedná spíše o historicko-geograficko-etnografickou deskripci existujícího stavu s minimálními pokusy o zásadnější rozbor. Popisována je situace ve čtyřiceti zemích světa, přičemž největší pozornosti se dostává Asii a muslimským státům, následuje svět pravoslavní, Afrika a nakonec jen okrajově ostatní oblasti (Karibik, Tichomoří, Kavkaz, Střední Asie). Mimo sféru zájmu autora zůstává Západ, a to navzdory tomu, že i zde existují nedorozumění náboženské problémy (Severní Irsko, otázka vztahu ke komunitám přistěhovalců aj.).

Recenzovaná publikace se řadí mezi poměrně četná díla, která vznikla po teroristických útocích z 11. září 2001 v reakci na zvýšený zájem veřejnosti o otázky náboženství a jejich role v mezinárodních vztazích. Nutno říci, že v rámci této skupiny děl se jedná o knihu spíše průměrnou, která čtenáře myšlenkově zřejmě nijak neohromí (a nepřesvědčí). Chybí v ní totiž hlubší samostatná analýza, namísto které se zde objevuje řada nekriticky přebíraných stereotypních schémat (rozdělení světa na materialistický Západ a idealistický Východ, sekulární charakter Západu, vznik náboženského fundamentalismu jen v důsledku vnějších faktorů aj.). Serióznost díla zpochybňuje rovněž poměrně značné množství faktografických chyb (např. v datech), které v něm lze nalézt.

Přes tyto nedostatky může být četba publikace přínosná, a to přinejmenším ze dvou důvodů. Za prvé, autor připomíná známou, avšak v poslední době zvláště v naší části světa často zapomínanou pravdu o tom, že fanatismus neprovází pouze islám, ale je ve větší či menší míře vlastní krajním proudům všech náboženství, včetně křesťanství. Za druhé, přehled situace v různých zemích světa, předložený v knize, může (byť sám o sobě postrádá vědecký přístup) sloužit jako cenný zdroj informací využitelných pro potřeby dalšího studia. Vzhledem k těmto dvěma aspektům lze recenzované dílo všem, kdo se snaží porozumět současným událostem ve světě a úloze, kterou v jejich rámci sehrávají náboženství, s výhradami výše uvedenými doporučit.

Veronika Bílková

bilkova@icj.org

¹⁾ Viz Samuel P. Huntington, *Střet civilizací, Boj kultur a proměna světového řádu*, Rybka Publisher, Praha, 2001.

Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou

Jiří Dienstbier (ed.): Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou. Praha, Rada pro mezinárodní vztahy, 2004, 100 s., ISBN 80-239-4020-1.

O blízkých tradičních vztazích mezi Čechy a Srby naši politici často rádi mluví, ale moc pro ně ve skutečnosti nedělají. Neveliká publikace, kterou dal dohromady dlouholetý příznivec Srbska Jiří Dienstbier spolu s několika spolupracovníky, má dokázat oprávněnost nároků na to, aby česko-srbské vztahy byly nazývány blízkými, a předvést jejich současný stav. Necelou čtvrtinu publikace zabírají různé aspekty a detaily z česko-srbských vztahů v minulosti, třetinu vztahy současné: chronologický přehled styků na vládní úrovni, ekonomické vztahy, rozvojová a humanitární pomoc a regionální spolupráce. Pokud přidáme i informace o českých vojácích na Kosovu a ohlasy českých představitelů na události let 1991–2004, pak by rekapitulace česko-srbských vztahů zabírala něco přes polovinu stran. Zbytek tvoří několik vsuvek spojených s ústředním tématem – informace o české menšině v srbském Banátu, o menšinách v Srbsku a Černé Hoře a o ekonomickém vývoji v Černé Hoře po rozchodu černohorského vedení s Miloševićem.

Editorovi (který byl sám několik let zvláštním zpravodajem Komise OSN pro lidská práva v Bosně a Hercegovině, Chorvatsku a SR Jugoslávii – tj. dnešním Srbsku a Černé Hoře, SČH) se podařilo shromáždit do týmu solidní autory, včetně velvyslance Srbska a Černé Hory Aleksandra Iliče, ekonomky Judity Štouračové, donedávna české velvyslankyně v Bělehradě, předního srbského ekonoma a současného místopředsedy srbské vlády Miroljuba Labuse, historiků Jana Pelikána a Ctibora Nečase, kteří se dlouhodobě věnují česko-srbským vztahům v moderní historii, a dlouholetého novináře a znalce terénu Martina Dorazína. Přesto má knížka jako celek poněkud nevyrovnanou hodnotu.

Dvě ekonomické analýzy vzájemných vztahů podávají solidní obrázek a patří z hlediska účelu bezesporu k nejhodnotnějším pasážím („*Podpora Srbska a Černé Hory může být značným přínosem pro Českou republiku a její zájmy. Může přinést České republice značné ekonomické zisky. ...stavět pouze na této tradici a sympatiích nelze.*“ – píše Jiří Dienstbier v úvodu). Za pohledem z Bělehradu stojí zvučné jméno

Miroljuba Labuse, informace je ovšem zkratkovitá, podaná na dvou stránkách (o Labusovi je známo, že je ochoten i ve vládní funkci psát články a přispívat do různých sborníků, jedná se však jen o krátké texty). Labusova analýza je tedy velmi hutná, podává však přesto odpovídající informaci o možnostech a překážkách rozvoje česko-srbsko-černohorských vztahů. Ačkoli to není zásadně důležité, není zřejmé, zda Labus psal svůj příspěvek ještě jako místopředseda a ministr pro zahraniční ekonomické vztahy ve svazové (srbsko-černohorské) vládě, jímž byl do roku 2003, nebo jako místopředseda srbské vlády, jak je uvedeno v zápatí.

Širší analýza z pera Judity Štouračové obsahuje podstatně více podrobností, lze ji ale chápat nejen jako popis situace, ale jako návod pro podnikatele. Zřetelně se tu projevuje autorčina diplomatická praxe. Shrnuje problémy ve vzájemné obchodní a investiční spolupráci z obou stran, mapuje investiční příležitosti, upozorňuje na místní rizika, přidává pár krátkých, ale zasvěcených rad ohledně platební morálky, dodává i přehled hospodářských veletrhů. České srdce může zaplesat nad poznámkou, že škodovky se drží na první místě prodeje dovážených aut, méně už nad jinou, podle níž je obchodní výměna mezi Maďarskem a SČH je téměř dvojnásobná než v případě Česka.

Kapitola o rozvojové a humanitární pomoci obsahuje chronologický výčet vládní pomoci a projektů tří humanitárních organizací: Člověk v tísni, ADRA a Česká katolická charita. Kapitola regionální spolupráce má trochu zavádějící název: obsahuje totiž jen jediný příklad, spolupráci Jihomoravského kraje se srbskou oblastí Šumadija. Ačkoli obsahuje podrobný výčet dosavadních jihomoravských aktivit, stálo by za to alespoň zmínit i další regionální partnery (například Olomoucký kraj spolupracuje s Vojvodinou).

Poměrně kvalitně zpracované jsou i kapitoly týkající se minulosti vzájemných vztahů. Česko-srbské vztahy v 19. a 20. století podané dvěma spoluautory nedávno vyšlých Dějin Srbska (Nakladatelství Lidové noviny) Janem Pelikánem a Tomášem Chrobákem jsou podané živě, se zřejmými sympatiemi, ale bez příkras, píše hlavně o kulturních stycích, ale zmiňují se průběžně i o ekonomických a politických vazbách. Nesporně zajímavým doplňkem je dopis podpory Chartě 77 z února 1977, doprovázený dlouhým se-

znamem podpisů shromážděných v Bělehradě; nechybí mezi nimi ani pozdější čelný představitel protimiloševičovské opozice a ještě později předseda dolní komory jugoslávského parlamentu Dragoljub Mićunović, stejně jako další člen opozice a dnes v České republice, Aleksandar Ilić. Připomenutím dob minulých, laděným lehce nostalgicky, je stráněčka o působení českého kapitálu v Srbsku před rokem 1918.

Ještě jedním doplňkem k česko-srbským vztahům je pečlivě zpracovaná kapitola o malé české menšině v srbském Banátu. Vzhledem ke své omezené velikosti (cca 2500 ponejvíce již asimilovaných osob) bohužel nemůže tato menšina sehrát roli mostu ve vzájemných vztazích. Dotyčné informace jsou zajímavé hlavně díky tomu, že na jiných místech je obtížné nějaké údaje o české menšině vůbec nalézt (ani novosadské Muzeum Vojvodiny, které provedlo etnografický výzkum mezi většinou z mnoha vojvodinských menšin, Čechy ještě nezpracovalo). Na studii o české menšině navazuje v obsahu stručná informace o národních (proč ne „národnostních“?) menšinách v Srbsku a Černé Hoře. Autor není uveden, píše se zde, že v roce 2002 proběhlo nejnovější sčítání obyvatel pouze v Srbsku, a nikoli v Černé Hoře. Škoda, že autorům uniklo, že sčítání v Černé Hoře se konalo s ročním zpožděním; hlavně proto, že by byla vidět proměnlivost katego-

rií Černohorci – Srbové (1991: 61,9 procenta a 9,3 procenta, 2003: 40,6 procenta a 30 procent).

Nejslabší úroveň mají kapitoly věnované českým postojům k událostem na Balkáně po rozpadu federální Jugoslávie a kapitoly o českých vojácích na Kosovu. Jedná se pouze o poněkud neuspořádané výběry z českých médií, bez jakékoli analýzy, rovněž bez uvedení toho, kdo je sestavil. Vybrané české postoje (převážně politiků) prezentují vesměs hlasy kritické k bombardování Jugoslávie. I když jde o charakteristický rys, který odlišuje česko-srbské vztahy od vztahů Srbska s jinými západními zeměmi, nelze jen tak přejít, že na české politické scéně i v rámci české diplomacie existoval také silný proud poměrně odlišného zaměření, zosobněný například Václavem Havlem a Alexandrem Vondrou. Místo pouhého přetištění vybraných názorů nebo jejich útržků by byla namísto hlubší analýza, která by obsahovala i rozbor perspektiv dalšího rozvoje vzájemných vztahů v budoucnosti. Je to škoda, protože bez toho působí celá publikace nedotaženě, jako bez hlavy. Kapitola o českých vojácích na Kosovu je zpracovaná ještě hůře, ale ta je koneckonců jen doplňkem.

Obsah knihy není sestaven podle nějakého logického plánu, témata se střídají víceméně nahodile, větší pečlivost by tady

publikaci dodala na praktičnosti. Redakční úprava je slušná, vytknout lze jen detaily: jedna tabulka na straně 40 se znovu opakuje na protější straně, vlastní jména s koncovkou –ić by bylo záhodno ponechat tak a nepřepisovat je s –ič, vždyť srbsštině existuje hláska ć i č, jako to v knize dělají historici Pelikán a Chrobák, ale ne už neuvedený autor jménem neoznačených kapitol a překladatel nebo redaktor Ilićova příspěvku, zbytečné je také do češtiny přebírat srbské slovo opština, když se dá říci okres.

Rozhodně je dobré, že Rada pro mezinárodní vztahy tuto publikaci sestavila a vydala. Balkán, českou politikou i diplomacií od vzniku České republiky opomíjený, ačkoli je přirozenou sférou českých zájmů, se dostává teprve nyní patřičným způsobem do zorného pole české vlády i ministerstva zahraničí. Je určitě namístě, aby panující deficit doplňovaly nevládní instituce a aby se lobbovalo za rozšíření záběru pro určitou zemi v naší zahraniční politice. Praktický dopad knížky však mohl být větší, kdyby se redakce vyvarovala popsanych chyb. Doufejme, že v dalších avizovaných publikacích, věnovaných česko-francouzským a česko-rakouským vztahům, se Rada podobných chyb vyvaruje.

Filip Tesar

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

- 32 51 532
ALLARGAMENTO
L' allargamento dell' UE nello scenario geo-politico europeo / A Cura di Riccardo Scartezini, Jimmy O. Milanese; Text Petr Pavlík et al. – 1. ed. – Milano: FrancoAngeli, 2005. – 222 s.: tab. – Pozn.
- 35 51 562
AREA
The Area of Freedom, Security and Justice in the Enlarged Europe / Edited by Karen Henderson; Text Sarah Birch, Christopher Lord et al. – 1st ed. – London: Macmillan, 2005. – 19, 174 s.: tab. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 1-4039-3522-X
- 34 51 534
BALÍK, Stanislav
Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů / Stanislav Balík, Michal Kubát. – 1. vyd. – Praha: Dokořán, 2004. – 167 s. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-86569-89-6
- 32 51 535
BROŽ, Ivan
Diplomaté / Ivan Brož. – 1. vyd. – Praha: Epocha, 2004. – 604 s.: fot. – Bibl.-Rej. ISBN 80-86328-55-4
- 32 51 538
CARDINI, Franco
Evropa a Islám / Franco Cardini. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2004. – 295 s. – Chron.-Rej. ISBN 80-7106-640-0
- 32 51 571
CÍSAŘ, Ondřej
Transnacionální politické sítě: Jak mezinárodní instituce ovlivňují činnost nevládních organizací / Ondřej Císař. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2004. – 181 s.: gr. – (Monografie; Sv. 11). – Bibl.-Pozn. ISBN 80-210-3591-9
- 94 51 559 PK
DĚJINY
Dějiny Srbska. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2004. – 670 s.: fot. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-7106-671-0
- 35 De 51 569 PK
EICHLER, Jan
Mezinárodní bezpečnostní vztahy / Jan Eichler. – 1. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. – 4, 164 s. – Bibl.-Přil. ISBN 80-245-0790-0
- 32 51 576
ENLARGEMENT
Enlargement in Perspective / Edited by Helene Sjursen; Autoři příspěvků José Ignacio Torreblanca, Marcin Zaborowski, Petr Drulák aj. – 1st ed. – Oslo: Centre for European Studies University of Oslo, 2005. – 281 s.: tab. – (Arena Report; No. 2). – Bibl.-Pozn.
- 32 51 533 PK
HEYWOOD, Andrew
Politologie / Andrew Heywood. – 1. vyd. – Praha: Eurolex Bohemia, 2004. – 482 s.: fot. – (Edice politologie). – Bibl.-Pozn. ISBN 80-86432-95-5
- 34 51 556
CHMEL, Rudolf
Moje slovenské pochybnosti: Texty z roků 1991-2002 / Rudolf Chmel. – 1. vyd. – Bratislava: Kalligram, 2004. – 359 s. ISBN 80-7149-617-0
- 32 51 510
JSME
Jsme v Evropě - a co dál / Editoři: Monika MacDonagh-Pajerová, Václav Nekvapil. – 1. vyd. – Brno: Petrov, 2004. – 190 s.: gr., fot., tab. – Přil. ISBN 80-7227-206-3
- 32 D 51 570 PK
KARAS, Petr
Atlas prezidentských voleb USA 1904-2004 / Petr Karas, Karel Kupka. – 1. vyd. – Praha: P3K, 2005. – 36 s.: mp. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-903584-0-3 (PK)80-903587-0-5 (KK)
- 31 De 51 501
KOZIÁK, Tomáš
Federálna únia a britské projekty európskej

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

- integrácie do roku 1945 / Tomáš Koziak. – 1. vyd. – Prešov: Slovacontact, 2003. – 145 s. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-88876-11-7
- 32 51 493
KRNO, Svetozár
Politické strany Ruska a jeho regiónov / Svetozár Krno. – 1. vyd. – Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2003. – 266 s.: tab. – Pozn. ISBN 80-8050-473-3
- 32 51 492
KRNO, Svetozár
Politické strany balkánskych krajín / Svetozár Krno. – 1. vyd. – Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2003. – 239 s.: tab. – Pozn. ISBN 80-8050-597-7
- 35 De 51 580
LACINA, Karel
Vývoj systémů veřejné správy / Karel Lacina, Vladimír Čechák. – 1. vyd. – Praha: Professional Publishing, 2001. – 115 s.: gr. – Pozn. ISBN 80-86419-13-4
- 32 51 494
LUKÁČ, Pavol
Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe / Pavol Lukáč. – 1. vyd. – Bratislava: Kaligram, 2004. – 329 s. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-7149-594-8
- 31 51 557
MAREŠ, Petr
Society, Reproduction and Contemporary Challenges / Petr Mareš et al. – 1. vyd. – Brno: Masaryk University, 2004. – 198 s.: gr., tab. – Pozn.-Rej. ISBN 80-86598-67-5
- 34 51 572
MARKUŠ, Štefan
Maďari pod lupou / Štefan Markuš. – 1. vyd. – Bratislava: Veda, 2003. – 252 s.: fot. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-224-0785-5
- 34 51 558
MIKUŠ, Jozef
Slovensko v dráme Európy / Jozef A. Mikuš. – 1. vyd. – Martin: Matica slovenská, 2002. – 398 s.: fot. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-7090-669-3
- 35 51 519
NEČAS, Pavel
Beyond Tradition: New Alliance's Strategic Concept / Pavel Necas. – 1st ed. – Roma: NATO Defense College, 2004. – 161 s. – Pozn.
- 94 51 537
SHIRER, William
Vzestup a pád Třetí říše: Dějiny nacistického Německa / William L. Shirer. – 1. vyd. – Brno: Marek, 2004. – 1118 s. – Pozn.-Rej. ISBN 80-86263-51-7
- 32 51 536
TRANSFER
Transfer, vyhnání, odsun v kontextu české literatury = Transfer, Vertreibung, Aussiedlung im kontext der tschechischen Literatur / Editoři Jiří Holý, Gertrude Zand. – 1. vyd. – Brno: Host, 2004. – 198 s. – Pozn. ISBN 80-7294-127-5
- 33 51 489
USTINOV, Ivan Nikolajevič
Meždunarodnyje ekonomičeskije otnošenija Rossiji: Enciklopedija statističeskaja / Ivan Nikolajevič Ustinov. – 1. vyp. – Moskva: Ekonomika, 2004. – 1175 s.: gr., tab. – Bibl.-Pozn. ISBN 5-282-02401-2

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

PhDr. Břetislav Dančák, Ph.D., nar. 1973; ředitel Mezinárodního politologického ústavu Masarykovy univerzity v Brně (IIPS), současně působí jako odborný asistent na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií MU. Hlavní koordinátor programu Transatlantické vztahy a bezpečnost, zahájený na IIPS v roce 2004. Na období 2003–2004 obdržel grant Fulbrightovy komise a realizoval výzkum priorit americké zahraniční politiky vůči střední a východní Evropě v 90. letech 20. století, během výzkumu působil na Columbia University v New Yorku. Publikoval řadu článků, studií a analýz v ČR i v zahraničí, podílel se jako autor a editor na několika knižních titulech. (str. 6)

Lubomír Gombos, nar. 1977; absolvent etnologie a politologie na Univerzitě Karlově, nyní interní doktorand Ústavu politologie FF UK. Novinář, zabývá se východní Evropou, autor stránek www.belarus.cz a kremlin.bloguje.cz. (str. 16)

Barbora Horská, nar. 1979; studovala Českošpanělské gymnázium v Praze a v minulém roce dokončila studium Portugalské filologie na FFUK. V současnosti dokončuje diplomovou práci na oboru Překladatelství-tlumočnictví FFUK. V minulých letech byla na stáži v Lisabonu a v Granadě. Pracuje jako překladatelka, tlumočnice. (str. 13)

Ing. Jan Hřích, nar. 1964; absolvent Národohospodářské fakulty VŠE a interní vědecké aspirantury v Ekonomickém ústavu ČSAV. V roce 1992 obhájil dizertační práci na téma Evropská společenství na prahu nového tisíciletí: perspektivy budování hospodářské, měnové a politické unie. V současné době vedoucí

vědeckého oddělení Ústavu mezinárodních vztahů. Je členem redakční rady časopisu Mezinárodní vztahy, kde se zabývá zajišťováním recenzí. Je autorem řady článků zabývajících se problematikou Evropské unie a procesu přibližování České republiky k této organizaci. (str. 26)

PhDr. Petr Jelínek, nar. 1975@ vystudoval Filozofickou fakultu UK, obor historie a politologie, afrikanistika. Pracuje jako vědecký pracovník Ústavu mezinárodních vztahů, se zaměřením na rozvojovou politiku a problematiku současné Afriky. Zároveň je doktorandem v Ústavu Blízkého východu a Afriky na Filozofické fakultě UK, obor dějiny a kultury zemí Asie a Afriky. (str. 22)

Daniel Novotný, nar. 1973; specializuje se na vývoj mezinárodních vztahů v jihovýchodní a východní Asii. V současnosti pobývá střídavě v Sydney, Jakartě a Singapuru, kde zpracovává studii na téma Indonesia's Foreign Policy a IR Theories in Asian International Relations. V roce 2004 přednášel na téma Indonesian Political Culture na University of New South Wales v Sydney. Pravidelně publikuje v českých médiích a připravuje krátké dokumentární filmy pro Českou televizi. (str. 20)

Lubomír Petrásek, nar. 1979; studuje politologii na FF UK a evropská studia/peněžní ekonomii a bankovníctví na VŠE. Zaměřuje se na evropskou hospodářskou a měnovou politiku. (str. 31)

Václav Prášil, nar. 1982; je analytikem Výzkumného centra Asociace pro mezinárodní otázky. Zabývá se otázkami rozvojové spolupráce, euro-afrikými vztahy a politickým vývojem v oblasti subsaharské Afriky. V současné době studuje na Fakultě sociálních věd UK v magisterských oborech mezinárodní vztahy a evropská studia. (str. 22)

Jiří Schneider, nar. 1963; koordinátor Programu atlantických bezpečnostních studií – PASS (od března 2005), 1993–2004 pracoval na MZV (1994–1998 velvyslancem v Izraeli), v letech 1990–92 byl poslancem Federálního shromáždění ČSFR. Je autorem publikace „Think-tanky ve visegrádkých zemích“, Brno 2003. (str. 8)

Karel Svoboda, nar. 1979. Absolvent Východoevropských studií se zaměřením na rusistiku na FF UK Praha. V současné době je interním doktorandem Ruských a východoevropských studií UK FSV. Zabývá se moderními dějinami a současnými problémy Ruska. (str. 29)

Jaroslav Šimov, nar. 1973; běloruský novinář a historik. Vystudoval žurnalistiku na Moskevské univerzitě. Od r. 1999 pracuje v Praze v ruském oddělení Rádia Svobodná Evropa. Zabývá se moderními dějinami střední Evropy a problémy vztahů Ruska a zemí bývalého SSSR se středoevropskými státy. (str. 18)

JUDr. Jiří Štěpanovský, CSc. (hist.), nar. 1925; bývalý pracovník MZV, spoluzakladatel a vedoucí úseku rozvojových zemí v ÚMPE, v r. 1968 hostující prof. na Severozápadní univerzitě v Chicagu, 1969–1989 mimo obor, 1990–1991 zástupce ředitele ÚMV, dnes učí na VŠE-CESP. Člen redakční rady MP. (str. 10)

Mgr. Filip Tesař, nar. 1969; vystudoval obor etnologie na FF UK, v současné době tamtéž na postgraduálním studiu, přednáší na FSV UK o národnostních konfliktech na Balkáně. Specializuje se na současnost i dějiny Balkánu. Této problematice se věnoval i jako diplomat, žurnalista a humanitární pracovník. Pracuje v ÚMV. (str. 34)